

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuus

Lilja, Tiina

2014 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Tikkurila

Valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuus

Tiina Lilja
Rikosseuraamusala
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2014

Lilja, Tiina

Valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuus

Vuosi	2014	Sivumäärä	95
-------	------	-----------	----

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuutta staattisten tekijöiden sekä rangaistusajan suunnitelman sisällön perusteella. Tutkimusaineisto koostui vuonna 2012 alkaneista koevapauksista (n=543). Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa tietoa valvotusta koevapaudesta järjestelmän kehittämiseksi ja koevapausmäärien kasvun mahdollistamiseksi. Valvottu koevapaus on osa avoimempaan täytäntöönpanoon ja asteittaiseen vapauttamiseen perustuvaa Rikosseuraamuslaitoksen strategiaa. Vuoden 2014 alussa voimaan tullut laki valvotusta koevapaudesta lisäsi opinnäytetyön ajankohtaisuutta.

Teoreettinen viitekehys koostui kolmesta osasta, jotka ovat uusimisriskin arviointi, sosiaalisen kontrollin teoria ja Good Lives Model. Näillä osioilla pyrittiin tukemaan saatuja tutkimustuloksia, tarkastelemaan koevapausjärjestelmän lähtökohtia sekä tuomaan esiin uusintarikollisuuteen vaikuttamisen keinoja. Keskeisenä tiedonhankintamenetelmänä käytettiin asiantuntija-haastatteluita. Haastateltavina oli lainvalmisteluun osallistuneita asiantuntijoita ja koevapauden parissa työskenteleviä Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön edustajia.

Tulokseni osoittavat, että vankilakertaisuuden kasvaessa riski koevapauden peruuntumiseen kasvaa. Koevapauden keston pidentyessä riski peruuntumiseen sitä vastoin pienenee. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden luokittelulla tai toteutumisella ei ollut suurta ennustearvoa koevapauden peruuntumisessa. Poikkeuksena ovat ajatteluun ja asenteisiin liittyvät tavoitteet, joiden sisältyminen rangaistusajan suunnitelmaan kasvatti riskiä koevapauden peruuntumiseen. Keskeisimpinä kehittämissuunnitelmina koevapauksien onnistumiseksi ovat yhteistyön kehittäminen viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa sekä systemaattisten työprosessien luominen koevapauden valmistelussa.

Asiasanat: valvottu koevapaus, uusintarikollisuus, rikoksentekijän arviointi, rangaistusajan suunnittelu, Good Lives Model, sosiaalisen kontrollin teoria

Lilja, Tiina

The predictability of suspension on supervised probationary freedom

Year	2014	Pages	95
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to examine the predictability of suspensions in supervised probationary freedom by static risk factors and sentence plans. The data of this study consisted of 543 individuals who were placed in supervised probationary freedom in 2012. The objective of this thesis was to get information to develop the system and enable increase in the amount of offenders in supervised probationary freedom. Supervised probationary freedom is part of the Criminal Sanction Agency's strategy which is based on more open enforcement and progressive releasing process. In the beginning of 2014 the act of supervised probationary freedom came in to force. Because of the law's current situation it was an interesting topic for a thesis.

The theoretical framework of the thesis consisted of three parts which are risk assessment, social control theory and Good Lives Model. These sections were aimed to support the results of the study, survey the basis of the system and describe the devices and bases in affecting recidivism. Significant method of having information in this study was interviewing specialists. These interviews were aimed to complete the theoretical framework, interpretation of the result and development proposals among supervision probationary freedom. Interviewees were two experts who participated in drafting of law and two members of personnel in Criminal Sanction Agency who work with enforcement of supervised probationary freedom.

The results indicate that the risk of suspension on supervised probationary freedom increases when its duration decreases and the number of times in prison increases. Classification of goals in sentence plans and reaching these goals didn't show strong predictability on suspension. The only valuable predictor in sentence plans was goals in thinking and attitudes which increased the risk of suspension. The main development proposals from the viewpoint of supervised probationary freedom are to create systematic work process and streamline cooperation between authorities and organizations.

Keywords: supervised probationary freedom, recidivism, offender assessment, planned imprisonment, Good Lives Model, social control theory

Laki- ja lyhenneluettelo

KoevL	Laki valvotusta koevapaudesta 23.8.2013/629
RL	Rikoslaki 19.8.1889/39
VankL	Vankeuslaki 23.9.2005/767
VankA	Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509
PäihdehL	Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41
HuumL	Huumausainelaki 30.5.2008/373
PeL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
HetiL	Henkilötietolaki 22.4.1999/523
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
GLM	Good Lives Model, hyvän elämisen malli
HDC	Home Detention Curfew, kotiaresti
eav	ehdonalainen vapaus
ransu	rangaistusajan suunnitelma
rita	riski- ja tarvearvio

Sisällys

1	Johdanto	8
2	Valvottu koevapaus osana rangaistusjärjestelmää	9
2.1	Tausta ja tavoitteet	9
2.2	Vaikuttavuus	11
2.3	Valmistelu ja edellytykset	12
2.4	Sisältö ja valvonta	13
2.5	Koevapauteen liittyvien velvollisuuksien rikkominen	15
2.6	Koevapauden peruuttaminen	17
3	Valvotun koevapauden kaltaiset järjestelmät kansainvälisesti	18
3.1	Iso-Britannia	19
3.2	Ruotsi	20
3.3	Norja	21
3.4	Tanska	21
3.5	Hollanti	21
3.6	Viro	22
3.7	Yhteenveto eri maiden järjestelmistä	22
4	Koevapauteen sijoitetun asema yksilöllisyyden ja yhdenvertaisuuden tulkintakehyksessä	24
4.1	Kohti tekijärikosoikeutta?	24
4.2	Säätelyn tarkkuutta koskevaa pohdintaa	25
5	Teoreettinen viitekehys	27
5.1	Uusintarikollisuus ja uusimisriskin arviointi	27
5.1.1	Staattiset ja dynaamiset riskitekijät	29
5.1.2	Uusimisriskin arvioinnin tavoitteet ja menetelmät	30
5.1.3	Riski- ja tarvearvio	32
5.1.4	Rangaistusajan suunnitelma	37
5.2	Sosiaalisen kontrollin teoria	38
5.3	Hyvän elämisen malli (GLM)	40
6	Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	43
7	Tutkimusmenetelmä	44
7.1	Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä	45
7.1.1	Asiantuntijahaastattelu menetelmänä	46
7.1.2	Asiantuntijahaastatteluiden toteuttamisen eettiset kysymykset	47
7.2	Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä	48
7.2.1	Regressioanalyysi tutkimusmenetelmänä	48
7.2.2	Regressioanalyysin erilaiset menetelmät ja menetelmän valinta	49
7.3	Oman tutkimuksen eteneminen ja käytettyjen mittareiden	

	operationalisointi	50
8	Tutkimuksen luotettavuus	52
9	Tutkimusaineisto ja tulokset	54
9.1	Koevapautteen sijoitettujen profiili ja staattiset tekijät	54
9.1.1	Sukupuoli, kansalaisuus ja ikä	54
9.1.2	Päärikos, vankilaji ja laitostekertaisuus	56
9.1.3	Koevapauden kesto	58
9.2	Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet	60
9.2.1	Päihteet rangaistusajan suunnitelmassa	62
9.2.2	Ajattelu ja asenteet rangaistusajan suunnitelmassa	62
9.2.3	Asuminen ja arkielviytyminen rangaistusajan suunnitelmassa	63
9.2.4	Sosiaaliset suhteet rangaistusajan suunnitelmassa	63
9.2.5	Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen	64
9.3	Koevapauden peruuttaminen ja lupaehtojen rikkomukset	64
9.4	Staattisten ja dynaamisten tekijöiden yhteys koevapauden peruuttamiseen	66
10	Johtopäätökset	70
11	Pohdinta	74
11.1	Opinnäytetyön tuloksista ja kehittämistarpeista	74
11.2	Oman oppimiseni tarkastelua	76
	Lähteet	79
	Kuviot	84
	Taulukot	85
	Liitteet	86

1 Johdanto

Opinnäytetyössäni tutkin valvottuun koevapauden peruuttamiseen vaikuttavia tekijöitä. Kuvailen koevapauteen sijoitettujen profiilia staattisten uusimisriskitekijöiden pohjalta ja rangaistusajan suunnitelman sisällön perusteella. Logistisen regressioanalyysin avulla tarkastelen staattisten tekijöiden ja rangaistusajan suunnitelmaan pohjautuvien dynaamisten tekijöiden yhteyttä koevapauksien peruuntumiseen.

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys nojautuu uusimisriskiin vaikuttamiseen ja ihmisen konaisvaltaisen elämäntilanteen huomioimiseen rikollisen teon taustalla. Keskeiset kysymykset liittyvät usein asunnottomuuteen, sosiaalisiin suhteisiin, päihteiden käyttöön ja taloudelliseen toimeentuloon. Opinnäytetyössäni lähestyn näitä kysymyksiä kahden eri aikakautena syntyneen kriminologisen teorian kautta, millä rikollisuutta on pyritty selittämään. Esittelen sosiaalisen kontrollin teorian ja hyvän elämisen mallin (GLM), joiden pohjalta tarkastelen valvottuun koevapauden perusteltavuutta ja toimivuutta järjestelmänä. Teoreettista pohdintaa pyrin rikastuttamaan asiantuntijahaastatteluiden avulla.

Olen työskennellyt keväällä 2014 Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa määräaikaisena erikoissuunnittelijana, jolloin opinnäytetyön viitekehys asteittaiseen vapautumiseen ja avoimempaan täytäntöönpanoon alkoi muotoutua keskusteluissa kollegoideni kanssa. Valvottuun koevapauden valitsin opinnäytetyön aiheeksi erityisesti sen ajankohtaisuuden vuoksi. Laki valvotusta koevapaudesta astui voimaan 1.1.2014 tuoden mukanaan muutoksia koevapauden toimeenpanoon erityisesti sähköisen valvonnan laajemman käytön mahdollistamisen ja sääntelyn tarkentumisen myötä. Lisäksi valvottua koevapautta on tutkittu vähän sen ollessa suhteellisen uusi osa suomalaista rangaistusjärjestelmää.

Opinnäytetyöprosessin keskivaiheilla kesällä 2014 sain määräaikaisen sijaisuuden Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimistosta tukipartio-ohjaajana. Työssäni olin tiiviisti tekemisissä valvottuun koevapauden valmisteluun, valvontaan ja ohjaukseen sekä rikkomusten selvittelyyn liittyvissä kysymyksissä. Koen, että käytännön havainnot sekä keskustelut kollegoiden ja koevapauteen sijoitettujen kanssa avasivat uusia näkökulmia ja tukivat opinnäytetyöprosessia.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa tietoa valvotusta koevapaudesta asteittaiseen vapautumiseen tähtäävän Rikosseuraamuslaitoksen strategian (2011) mukaisten toimenpiteiden tueksi. Tietoa tarvitaan, jotta onnistuneiden valvottujen koevapauksien määrää voidaan edelleen kasvattaa ja järjestelmää hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla. Valvottu koevapaus hakee vielä muotoaan ja sen käyttöä on tarkoitus laajentaa tulevaisuudessa koskemaan yhä isompaa vankijoukkoa.

2 Valvottu koevapaus osana rangaistusjärjestelmää

Valvottu koevapaus on otettu osaksi Suomen rangaistusjärjestelmää vuonna 2006 vankeuslakiuudistuksen ja rikoslain (2 c luvun 8 §) muuttamisen yhteydessä. Vankeusrangaistuksen kokonaisuudistuksen tavoitteena oli lisätä vankeusrangaistuksen suunnitelmallisuutta, ennustettavuutta ja yksilöllistä toteutumista. (Mäkipää 2010: 209.) Valvottu koevapaus on vankila-ajan ja ehdonalaisen vapautumisen välissä oleva ajanjakso, jolloin vanki voi harjoitella yhteiskunnassa elämistä kontrolloidusti.

Kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat kokonaisuutena tarkastellen olleet myönteisiä ja sen on nähty järjestelmänä edistävän vankeuslain tavoitteiden saavuttamista. Vaikka järjestelmä on pääosin todettu tarkoituksenmukaiseksi, voidaan kehitysehdotuksia edelleen esittää. Vuonna 2010 toistaiseksi ainoassa, laajasti koevapausjärjestelmää arvioivassa tutkimuksessa, suurimmiksi pulmiksi todettiin yhdenvertaisuusongelmat erityisesti valvontakäytännöissä ja koevapauden edellytysten harkinnassa sekä epätietoisuus yleisistä menettelytavoista. (Mäkipää 2010: 227.)

Tammikuun 1. päivänä vuonna 2014 voimaan tullut laki valvotusta koevapaudesta (KoevL 2013/629) on luotu osaltaan vastaamaan esitettyyn kritiikkiin. Lainsäädännön taustalla oli muun muassa tarve yhtenäistää vankiloittain vaihtelevia käytäntöjä, luoda selkeyttä täytäntöönpanon sisältöön, mahdollistaa sähköisen valvonnan tehokkaampi hyödyntäminen ja lääkahoito seksuaalirikoksista tuomittujen valvotun koevapauden ehtona. (Oikeusministeriö 2013.) Ennen lain voimaantuloa noudatettiin yleisesti Rikosseuraamusviraston suositusluonteista menettelyohjetta valvotun koevapauden toimeenpanosta, mutta sen tulkinta laitoksittain vaihteli. Vankien yhdenmukaisen kohtelun näkökulmasta tämä nähtiin ongelmallisena. (Mäkipää 2010: 224-225.) Nykyisessä laissa säädetään erikseen, mistä asioista Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköllä on oikeus antaa tarkempi määräys. Määräys sisältää yksityiskohtaisemmat ohjeet koevapauden valmisteluun, alaikäisen lapsen mielipiteen selvittämiseen, valvonnan suorittamiseen, tilapäiseen poikkeamiseen toimintavelvollisuudesta ja poliisille tehtävään ilmoitukseen koevapauteen sijoittamisesta liittyvistä asioista (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden toimeenpanosta 2014).

2.1 Tausta ja tavoitteet

Valvotun koevapauden käyttöön oton taustalla ovat vaikuttaneet kriminaalipoliittiset linjaukset ja kansainvälisen oikeuden kehitys (Mäkipää 2010: 194). Suomalainen kriminaalipolitiikka perustuu uusklassismiin, joka korostaa rikosoikeudellisen järjestelmän yhdenvertaisuutta, ennustettavuutta, oikeudenmukaisuutta, ja selkeyttä sekä yleisestäävyyttä. Tarkoituksenmukai-

nen järjestelmä ottaa huomioon yksilön tarpeet, toimenpiteiden yhteiskunnalliset vaikutukset ja kustannukset. (Tapani & Tolvanen 2011: 359.)

Rikoksenteikijän integroiminen yhteiskuntaan edellyttää rangaistuksesta vapautuvien sosio-ekonomisen perusturvallisuuden olevan kunnossa. Kyse on rangaistusta suorittavan taidoista, kyvystä ja halusta selvittää yhteiskunnassa rikoksia tekemättä. Näitä valmiuksia tulisi kehittää sekä laitostäytäntöönpanon aikana että sen jälkeen. Avoseuraamusten etuna on, että tuomitun yhteydet ympäröivään yhteiskuntaan voivat pysyä jokseenkin normaaleina. (Tapani & Tolvanen 2011: 360.)

Yhdyskuntaseuraamusten ja avolaitossijoitusten lisäämisen sekä valvontarangaistuksen käyttöönoton ohella valvottu koevapaus on ollut keinona siirtää rangaistusten täytäntöönpanon painopistettä avoseuraamusten suuntaan (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös- ja toimintakertomus 2012: 18). Avoimempien olosuhteiden uskotaan vähentävän uusimisriskiä ja edistävän tuomitun yhteiskuntaan sijoittumista. Valvottu koevapaus voi toimia eräänlaisena kannustimena, jonka avulla vankia motivoidaan ja sitoutetaan rangaistusajan suunnitelmansa huolelliseen noudattamiseen. (Mäkipää 2010: 7, 194.)

Erityisesti pitkää vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla asteittaisen vapautumisen merkitys korostuu laitostumisen riskin ollessa suuri (Mäkipää 2010: 209). Laitostumisella tarkoitetaan vangin roolin omaksumista ja tottumista laitoksen rutiineihin. Vanki voi kokea vankilan yhteiskuntaa paremmaksi ja helpommaksi paikaksi elää. Lievimmillään laitostuminen merkitsee yhteiskunnassa tarvittavien elämäntaitojen rappeutumista. (Lappi-Seppälä 2000: 111-112.)

Vankeusrangaistuksen kokonaisuudistuksen tavoitteena oli lisätä vankeusrangaistuksen suunnitelmallisuutta, ennustettavuutta ja yksilöllistä toteutumista. Valvotun koevapauden arvioitiin soveltuvan hyvin yksilöllisten tavoitteiden toteuttamiseen, sillä sen sisällöt ovat vaihtelevia ja mahdollistavat erilaisten tarpeiden toteuttamisen. (Mäkipää 2010: 209.) Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön ylitarkastaja Karsikkaan (2014) mukaan koevapaus tuli osaksi rangaistusjärjestelmää melko yllättäen, eikä Rikosseuraamuslaitos¹ voinut juurikaan vaikuttaa lain valmisteluun. Toisaalta se antoi hänen mukaansa melko ”vapaat kädet” lähteä toteuttamaan uudistusta. Laintasoinen sääntely jäi nopean toteuttamisen vuoksi suppeaksi; valvotusta koevapaudesta säädettiin lyhyesti vain RL 2 c 8 §:ssä ja kaikki muu siihen liittyvä jäi valtioneuvoston asetuksen tasolle (Mohell 2014).

¹ valvotun koevapauden käyttöön oton aikana käytettiin vanhan organisaation mukaista nimitystä Rikosseuraamusvirasto. Rikosseuraamusvirasto ja sen alaisuudessa toimineet Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi 1.1.2010.

Uudella koevapautta koskevalla lainsäädännöllä, sen muiden tavoitteiden lisäksi, haluttiin lisätä koevapauden käyttöä (Mohell 2014). Vuonna 2013 koevapaudessa oli keskimäärin 151 vankia päivässä, joka vastaa vuoden 2012 tulosta (150). Määrällistä tulostavoitetta (170) ei saavutettu. Päivittäinen keskivankiluku vuodesta 2013 vuoteen 2012 laski hieman (61 vangilla), joten sikäli tulos on edellisvuotta parempi. Valvotun koevapauden suoritti loppuun 87 % (83) aloittaneista, joten onnistumisprosentti kasvoi. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 19, 25-26.) Vuonna 2017 tavoitteena on keskimäärin 200 koevapauteen sijoitettua päivässä (Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2014-2017: 28).

Yhteiskuntaan sijoittumisen edistämisen lisäksi koevapausjärjestelmän käyttöön otolla on taloudellisia perusteita. Taustalla on pyrkimys vankeinhoidon kustannusten vähentämiseen hallitsemalla vankilassa tuomiotaan suorittavien lukumäärää ja siten vapauttamaan majoituspaikkoja yliasutetuissa vankiloissa. (Mäkipää 2010: 7, 16-18.) Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano suljetuissa laitoksissa ja avolaitoksissa tulee kalliimmaksi kuin valvotussa koevapaudessa (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 8).

2.2 Vaikuttavuus

Tavoitteiden saavuttamisen seurantaan eivät riitä pelkästään päivittäiset koevapauteen sijoitettujen määrät ja koevapauden loppuun suorittaneiden prosenttiosuudet, vaan Rikosseuraamuslaitoksen erityisenä tehtävänä on rangaistusten täytäntöönpanon vaikuttavuus. Vaikuttavuuden mittaamiseksi ja oman toimintansa kehittämiseksi Rikosseuraamuslaitos selvittää järjestelmällisesti asiakkaidensa uusintarikollisuutta (Tyni 2011: 154).

Niin sanottua aitoa uusimista² mitatessa tulokset koevapauden kautta vapautuneista verrattuna suoraan vankilasta vapautuneisiin ovat lupaavia. Kolmen vuoden seuranta-ajalla vankilasta vapautumisen jälkeen vankilaan, yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen tuomittujen uusimisprosentti on 44,8, kun koevapaudesta vastaava osuus on 24,7 % (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 4). Koevapauden kautta vuonna 2010 vapautuneet uusivat siis noin 20 prosenttia harvemmin. Viiden vuoden seuranta-ajalla vuonna 2008 vapautuneista ero on vieläkin suurempi koevapauden hyväksi; noin 37 prosenttiyksikköä (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 4).

Vaikuttavuustulosten tulkinnassa täytyy kuitenkin huomioida koevapauteen sijoitettujen valikoituus. He voivat olla jo lähtökohtaisesti muuta vankipopulaatiota motivoituneempia ja halukkaampia luopumaan rikollisesta elämäntavasta, mikä saattaa osaltaan selittää tuloksia. (Mohell 2014.) Koevapauteen sijoitettujen määrä oli valvotun koevapauden alkuvuosina suh-

² ks. luku 3.1

teellisen pieni, mikä saattaa vaikuttaa merkittävästi uusimisen vuotuisiin vaihteluihin (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 5). Lisäksi koevapauteen on sijoitettu suhteellisesti enemmän naisia, ensikertalaisia ja vanhempia vankeja³, jotka tutkimusten mukaan uusivat rikoksensa harvemmin (esim. Hypén 2004: 33).

2.3 Valmistelu ja edellytykset

Valvotun koevapauden mahdollisuuteen otetaan kantaa jo vankeusajan alussa rangaistusajan suunnitelmaa (ransu) laadittaessa. Pääsääntö on, että edellytykset selvitetään kaikkien vankien osalta (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014). Ketään ei ole rajattu pois rikostyyppin perusteella, kuten muiden maiden vastaavissa järjestelmissä⁴. Edellytykset voidaan jättää selvittämättä ainoastaan, kun vankilassaoloaika jää alle kolmen kuukauden pituiseksi (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 2). Aiemmin epävirallisena rajana pidettiin yleisesti noin kuuden kuukauden vankilassaoloaikaa (Karsikas 2014).

Koevapauden edellytysten selvittämiseen ja valmisteluun määrätään vankilasta vastuuvirkamies. Lähtökohtaisesti selvitystyö on viranomaisen vastuulla (Karsikas 2014). Joissakin laitoksissa pidetään palavereja, joissa aktiivisesti etsitään potentiaalisia koevapauteen lähtijöitä (Ohjaaja 2014). Lakiin haluttiin lisätä vangin aloitteesta tapahtuva koevapauden edellytysten selvittäminen, jotta välttyttäisiin ”unohduksilta” tai riskiltä, että kiireessä ei ehditä käydä läpi mahdollisia kandidaatteja. Hakemusta ei kuitenkaan tarvitse käsitellä uudelleen ennen kuin kaksi kuukautta on kulunut edellisestä päätöksestä tai vangin olosuhteissa on tapahtunut olennaista muutosta. (Mohell 2014; Karsikas 2014.)

Koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä on, että se edistää vangin rangaistusajan suunnitelmaa ja hän suostuu valvontaan. Lisäksi koevapauden ehtojen noudattamista tulee voida pitää todennäköisenä vangin käyttäytymisestä rangaistusaikana sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella. Vangilla on oltava asunto, tai muu toimeenpanoon soveltuva paikka, kuten hoito- tai kuntoutuslaitos. Samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten tulee antaa kirjallinen suostumus siihen, että koevapaus voidaan panna täytäntöön asunnossa. Alle 18 - vuotiaan lapsen mielipide on selvitettävä tarvittaessa yhteistyössä lasten-suojeluviranomaisten kanssa, mikäli lapsi asuu asunnossa vakituisesti tai yli 50 prosenttia ajasta huoltajussopimuksen perusteella (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 2). Vangin tulee myös sitoutua päihitteettömyyteen, sen valvontaan sekä noudattamaan yhteydenpitoon, asunnon ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan

³ ks. luku 9

⁴ vrt. luku 3

liittyviä välttämättömiä ehtoja. Myös toimintapaikan soveltuvuus koevapauden täytäntöönpanoon selvitetään ennalta.

Lakimuutokseen perustuvana uutena ehtona on seksuaalirikoksesta tuomitun suostuminen lääkehoitoon ja siihen liittyvään psykososiaaliseen hoitoon ja tukeen, mikäli se on arvioitu koevapauden ehdoksi. Arviointikeskus on riski- ja tarvearvion laatimisen yhteydessä arvioinut uusimisriskin, ja jos se seksuaalirikollisilla on keski-suuri tai korkea, valmistellaan koevapautta yhdessä Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikön kanssa. Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikkö toimii yhteistyökumppanina koevapauden valmistelussa, mikäli arviointijaksolla todetaan lääkehoito ja siihen liittyvä tuki tarkoituksenmukaiseksi. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 1-2.) Seksuaalirikollisten lääkehoitoa osana valvottua koevapautta ei opinnäytetyössäni käsitellä syvemmin, sillä siitä ei vielä ole saatavilla juurikaan käytännön tietoa.

2.4 Sisältö ja valvonta

Valvotun koevapauden toimintavelvollisuus voi koostua valvontatapaamisista, työstä, koulutuksesta, kuntoutuksesta tai muista toimintaohjelmista, jotka edistävät vangin toimintakykyä tai sosiaalisia valmiuksia. Vähintään toimintaa tulee olla viisi tuntia viikossa (KoevL 5 §). Työ ja koulutus koevapauden sisältönä ovat yleisiä, mutta yhteistyötä tehdään yhä enenevässä määrin muun muassa päihdehoitolaitosten, avohoidon, sosiaalitoimen, työvoimaviranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa (Ohjaaja 2014; Karsikas 2014).

Karsikas ja haastattelemani ohjaaja (2014) kokivat yhteistyön toimivaksi ja välttämättömäksi koevapauden toimeenpanon mahdollistajana. Yhteistyön edelleen kehittämiseksi pitäisi pyrkiä luomaan valmiita sopimuksia ja toimiva työnjako, jotta toimintavelvoitepaikkoja olisi saatavilla niin, ettei tarvitsisi aina erikseen kysyä. Yhdyskuntapalvelupaikoista on olemassa valmiit rekisterit ja niitä hyödynnetään usein koevapauden toimeenpanossa. Myös yhteistyösuhteen huoltaminen on tärkeää, jotta palvelupaikat eivät koe, että niitä hyödynnetään liikaa. Palvelupaikkoja käyttävät myös työvoimaviranomaiset, joten tiedon jakamisen tärkeys korostuu, kun niitä käytetään eri järjestelmien piirissä. (Karsikas 2014.)

Yhteistyössä tärkeää on avoimuus uusille näkemyksille. Kolmannen sektorin toimijoilla voi olla uusia ajatuksia siitä, mitä tukitoimenpiteitä vanki tarvitsee. Koevapauden yksilöllinen toimeenpano kehittyy sitä kautta, mitä enemmän on vaihtoehtoja. Tarkoituksenmukaisen ja sopivan toimintavelvoitepaikan löytäminen vangille edesauttaa yhteiskuntaan sijoittumista. (Ohjaaja 2014.) Suunnitelmallisuuden kannalta toimintavelvoitepaikan pysyvyydellä on merkitystä. Yhteiskuntaan integroitumista vapautumisen jälkeen edesauttaa, jos vangin toimintavelvoite jatkuu koevapauden jälkeen. Koevapausmäärien ollessa suuria, käytännössä ei aina

ole mahdollistaa löytää tällaista toimintavelvoitetta, vaan tilapäisiäkin käytetään melko paljon. (Karsikas 2014.)

Koevapauden toimeenpano on jatkuvaa tasapainoilua yksilöllisen valmistelun ja toteutuksen sekä yleisten linjausten noudattamisen välillä (Uusitalo, Seppänen, Korpelainen, Kira 2012: 24). Toimintavelvoitteen tulee olla sellaista, että sitä voidaan luotettavasti valvoa (Koevl 5 §). Koevapauden valvonnalla tulee olla nimetty vastuuhenkilö. Koevapauden ehtojen noudattamisessa käytetään seuraavia valvontatapoja:

- teknisten välineiden käyttö
- valvontatapaamiset vastuutyöntekijän ja valvottavan välillä
- valvontakäynnit koevapauteen sijoitetun asuntoon ja toimintavelvoitepaikkaan, muu yhteydenpito koevapauteen sijoitettuun ja toimintavelvoitepaikkaan
- koevapauteen sijoitetun yhteydenpito Rikosseuraamuslaitokseen
- koevapauteen sijoitetun velvollisuus ilmoittautua Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä
- koevapauteen sijoitetun päihdeettömyyden valvonta
- asunnon ulkopuolisen ajan rajoittaminen
- tiettyjen henkilöiden tapaamisen kieltäminen
- turvatarkastus
- muu tarpeellinen valvonta (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 3).

Valvonnan intensiivisyyden tarve arvioidaan yksilöllisen kokonaisharkinnan perusteella. Pääsääntöisesti tekninen valvonta koostuu panta- ja GPS - valvontalaitteyhdistelmästä, mutta kaikille ei automaattisesti pantaa asenneta. Matkapuhelinta käytetään apuvälineenä lähinnä silloin kuin koevapauteen sijoitettu on päihdehuoltolaitoksessa, asevelvollisuuttaan suorittamassa tai erityisestä syystä lyhyen koevapauden yhteydessä. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 3.) Päihdehuoltolaitoksissa koevapauden toimeenpano on vähemmän Rikosseuraamuslaitoksen resursseja kuluttavaa, koska tuki ja valvonta ovat siellä olemassa jo valmiina (Ohjaaja 2014).

Valvontatapaamiset ovat vastuuhenkilön ja koevapauteen sijoitetun ennalta sovittuja, säännöllisiä tapaamisia. Vähimmillään niitä on kaksi kertaa kuukaudessa ja apuvalvojaa on mahdollista käyttää niiden toteuttamisessa. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 3.) Työssäni vangeilta saadun tiedon mukaan vaikuttaa siltä, että käytännössä vangit eivät useinkaan tapaa vastuuhenkilöään, jollei erityisiä ongelmia epäillä olevan, vaan valvontatapaamiset painottuvat päihdevalvontaan. Laitoksesta toiselle rikosseuraamusalueelle koevapauteen sijoitetut vangit, tai muutoin pitkän välimatkan vuoksi, eivät välttämättä ole ollenkaan velvoitettuja käymään valvontatapaamisissa. Jos vangin va-

pautumispaikkakunta on tiedossa, usein hänet siirretään kuitenkin koevapauden valmistelua varten sijainniltaan vapautumispaikkakuntaa lähempään laitokseen (Rikosseuraamuskeskimies 2014).

Valvontakäynneillä tarkoitetaan valvottavan asuntoon tai toimintavelvoitepaikalle tehtäviä etukäteen ilmoittamattomia käyntejä vaihtelevin kellon ajoin. Käyntien tiheys määritellään yksilöllisen kokonaisarvion perusteella, mutta vähintään niitä tulisi tehdä kerran viikossa. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 3.) Käytännössä tukipartiot toteuttavat valvontakäynnit, ja koevapauden valvonnan nähdään tehostuneen tukipartioiden perustamisen myötä (Karsikas 2014; Ohjaaja 2014). Päihdevalvontaa toteutetaan valvontatapaamisten ja valvontakäyntien yhteydessä puhalluskokein ja sylki- tai virtsatestein. Koevapauteen sijoitettu voidaan myös velvoittaa antamaan virtsatesti terveyskeskuksessa tai päihdehuoltolain (41/1986) mukaisessa yksikössä. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 3.)

Koevapauteen sijoitettuun pidetään yhteyttä puhelimitse. Vanki on velvoitettu yhteydenottoon Rikosseuraamuslaitokseen koevapauden alussa päivittäin ja koevapauden edetessä soittoja harvennetaan. Kaikille koevapauteen sijoitetuille määritetään sallittu liikkumisalue, joka voi olla esimerkiksi asuinkunta tai työssäkäyntialue. Myös mahdolliset kielletyt liikkumisalueet määritetään erikseen ja tiettyjen nimettyjen, riskikäyttäytymiselle altistavien henkilöiden tapaaminen voidaan kieltää. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 4.) Asunnossa on pysyttävä klo 21 ja klo 6 välisenä aikana, jollei ole erityistä, määritellystä toimintavelvoitteesta johtuvaa syytä poiketa siitä (KoevL 6 §).

2.5 Koevapauteen liittyvien velvollisuuksien rikkominen

KoevL 18 § mukaan ”koevapauteen sijoitettu ei saa valvotun koevapauden aikana käyttää huumausainelain (373/2008) 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua huumausainetta, alkoholia eikä muuta päihdyttävää ainetta eikä rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettua dopingainetta eikä olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.” Tahallinen ja törkeä velvollisuuksien rikkominen johtaa koevapauden peruuttamiseen kokonaan tai määräajaksi (KoevL 26 §).

Hallituksen esityksen perusteluissa otetaan kantaa siihen, mikä käsitetään törkeäksi velvollisuuden rikkomiseksi. Olennainen poikkeaminen asunnossa pysymiseen liittyvästä velvoitteesta tai toimintaan osallistumisen velvoitteista olisi törkeää ja tahallista. Esimerkiksi poistuminen asunnon sijaintipaikkakunnalta tai toimintavelvoitteeseen osallistumatta jättäminen ilman KoevL 21 §:ssä tarkoitettua tilapäistä lupaa tai pakottavaa syytä voisi johtaa koevapauden peruuttamiseen. (HE 140/2012 vp: 35-36.)

Rikokseen syyllistyminen koevapauden aikana tai päihtymystila muun aineen kuin alkoholin seurauksena on selkeästi tahallinen ja törkeä velvollisuuden rikkominen (Mohell 2014; HE 140/2012 vp: 36). Merkitystä on paitsi päihitteettömyysvelvoiterikkomuksen laadulla, myös sen mahdollisella uusimisella. Jos päihtymystila on puhallusnäytteen perusteella vahva, kyseessä on törkeä velvollisuuksien rikkominen. (HE 140/2012 vp: 32.) Lakiin tai sen perusteluihin ei ole haluttu kirjata mitään tiettyä promillerajaa, koska sillä viestittäisiin, että hyväksyttäisiin pienen alkoholimäärän nauttiminen (Karsikas 2014). Vaikka päihiteidenkäyttökielto on ehdoton, käytännössä ensimmäinen kerta ”muutaman saunakaljan nauttineena” ei johda koevapauden peruuntumiseen. Lainsäätäjätasolla ei haluttu toimia esimerkiksi Ruotsin tapaan, jossa koevapaus loppuu yhden ainoan oluen nauttimiseen. Nähdään kohtuuttomana, jos esimerkiksi pitkän päihdehistorian omaava alkaa kuntoutua ja yksittäisen, lievän retkahduksen takia koevapaus peruutettaisiin. Tässäkin arvioinnissa haluttiin painottaa kokonaisharkinnan merkitystä. (Karsikas 2014; Mohell 2014).

Seuraava korkeimman oikeuden ennakkopäätös osoittaa rajanvedon törkeän ja tavallisen velvollisuuksien rikkomisen välillä olevan erittäin tulkinnanvarainen erityisesti lievien, alkoholista johtuvien päihtymysten osalta. Ennakkopäätös koskee syyttäjän vaatimusta muuntaa valvontarangaistus vankeudeksi noin 0,6 promillen päihtymyksen vuoksi. (KKO 2014:12.) Päihtymyksen osalta säädökset valvontarangaistuksessa ja valvotussa koevapaudessa ovat samantyyppisiä (Mohell 2014), joten linjausta voinee soveltaa myös koevapauden peruuttamista koskevassa arvioinnissa.

KKO:n ennakkopäätös koski syyttäjän vaatimusta 4 kuukauden 15 päivän valvontarangaistuksen muuntamisesta vankeudeksi, kun A oli rangaistuksen täytäntöönpanon aikana käyttänyt alkoholia niin, että hänen hengitysilmansa alkoholipitoisuus oli ollut puhalluskokeessa 0,54 promillea. Käräjäoikeus on muuntanut suorittamatta jääneen valvontarangaistuksen vankeudeksi. Hovioikeus on A:n valituksesta kumonnut käräjäoikeuden tuomion ja hylännyt syyttäjän vaatimuksen valvontarangaistuksen muuntamisesta vankeudeksi. (KKO 2014:12.)

Tapauksessa A on puhaltanut mainitun lukeman tukipartion valvontakäynnillä yhdeksän päivää rangaistuksensa alkamisen jälkeen. A myönsi nauttineensa kolme siideriä. KKO:n perusteluissa todetaan, että A:n nauttima alkoholin määrä ei ole ollut suuri, eikä hänen päihtymystilaansa voida promilletasoonkaan puolesta pitää vahvana, mutta ei toisaalta aivan vähäisenäkään. (KKO 2014:12.)

Tukipartion selvityksestä ilmenee, että A:n asunnossa on ollut tyhjä siideripaketti, täysi lonkeropaketti sekä 24 oluen paketti, josta on ollut noin puolet jäljellä. Paikalla on ollut A:n ystävä. Suuren alkoholimäärän takia on siis oletettavaa, että alkoholin nauttiminen olisi jatkunut ilman tukipartion tuloa. Toisaalta A oli hoitanut viikkoaikataulun mukaisen päihdekuntou-

tuksensa samana aamuna, eikä hänellä sille päivälle ollut muuta pakollista toimintaa. A:n ystävä oli saapunut A:n luo jo edellisenä iltana, eikä tällöin alkoholia oltu nautittu. Seuraava pakollinen päihdekuntoutus olisi ollut seuraavana aamuna, joten alkoholin nauttimisen ajankohta huomioiden ei voida lähteä siitäkään, että A olisi jättänyt toimintavelvoitteensa hoitamatta. (KKO 2014:12.)

Rikkomuksen tapahduttua A on pyytänyt, että hänen viikko-ohjelmaansa lisättäisiin AA-käynnit, sekä ilmaissut halukkuutensa antabuslääkitykseen, jos saisi jatkaa valvontarangaistuksen suorittamista. Nämä seikat viittaavat siihen, että A on sinänsä motivoitunut valvontarangaistuksen suorittamiseen ja päihdeongelmiensa hoitamiseen ja että päihteettömyysvelvoitteen laiminlyönnissä on ollut kyse päihdesairauksien luonteeseen kuuluvasta yksittäisestä retkahduksesta, jonka ei tulisi sellaisenaan johtaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon, jos alkoholin käyttö on kuitenkin jäänyt vähäiseksi. KKO katsoo, että A:n verrattain lievä päihtymystila ja muut rikkomukseen liittyneet seikat huomioon ottaen päihteettömyysvelvoitteen rikkomista ei ollut pidettävä laissa tarkoitettulla tavalla törkeänä. Siten vaatimukseen valvontarangaistuksen muuntamisesta vankeudeksi ei ole aihetta suostua. (KKO 2014:12.)

Ennakkopäätös kuvastaa hyvin kokonaisharkinnan merkitystä rikkomuksen laadun arvioinnissa. Samalla se herättää kysymyksen yhdenvertaisuuden toteutumisen varmistamisesta. Yleisen oikeustajun kannalta vaikuttaa erikoiselta, että edes rattijuopumusrajan ylitys rangaistukseen sisältyvän velvoitteen noudattamatta jättämisessä ei johtanut ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi muuntamiseen. Jos aiemmin rikokseen syylistymätön henkilö puhalttaa samat luekmat auton ratissa, hän saa teostaan rangaistuksen ilman kokonaisharkinnan huomioon ottamista.

2.6 Koevapauden peruuttaminen

Valvottu koevapaus voidaan peruuttaa, kun edellytykset, joiden perusteella vanki on päästetty valvottuun koevapauteen, eivät enää täyty tai jos vanki rikkoo valvotun koevapauden ehtoja. Siten valvotun koevapauden peruuttaminen ei aina johdu siitä, että vanki on itse aiheuttanut peruuntumisen syyn. Esimerkiksi toimintavelvoitteen sisältönä määritellyn päihdekuntoutuslaitoksen laitospaikan peruuntuminen tai työpaikan menettäminen saattaa johtaa valvotun koevapauden peruuttamiseen. (Mäkipää 2010: 15, 41-42.) Tavallista kuitenkin on, että peruuntuneen toimintavelvoitteen tilalle pyritään etsimään toinen toimintavelvoitepaikka (Karsikas 2014). Ehtojen rikkomisesta ei myöskään aina automaattisesti seuraa koevapauden peruuttaminen, vaan vangille voidaan antaa varoitus rikkomuksen laadusta ja vakavuudesta riippuen. (Mäkipää 2010: 41-42.)

Valvottu koevapaus voidaan peruuttaa määrääjäksi tai kokonaan, jos koevapauteen sijoitettu syöllistyy rikokseen. Tällöin noudatetaan RL 2 luku 13 § 2 mom. säännöstä siitä, että poliisille tai esitutkintaviranomaiselle on ilmoitettava, jos rikoksesta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakko. (KoevL 26 §.) Valvottu koevapaus voidaan peruuttaa myös, jos koevapauteen sijoitetun kanssa asuva peruu suostumuksensa siihen, että koevapaus voidaan panna täytäntöön kyseisessä asunnossa tai täytäntöönpanolle tulee jokin muu este. Esimerkiksi vangin laitoshoidon vaativa sairaus tai tapaturma ja uusi vankeusrangaistus ylittäessään kuusi kuukautta johtavat koevapauden peruuttamiseen. (KoevL 25-26 §.)

Tampereen yliopiston toimittajakoulutuksen viikkolehden Utainin marraskuussa 2013 julkaistun artikkelin mukaan yhä useampi valvotuista koevapauksista keskeytyy. Artikkelista välittyy kapea näkökulma siitä, että muun muassa tiukan taloustilanteen ja valtion säästöpaineiden takia koevapauden edellytysten arvioijien osaamisessa on puutteita ja vangit eivät saa tarvitsemaansa tukea koevapauteen valmistautuessa. Toisaalta artikkelissa mainittiin lyhyesti myös Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön suunnittelija Tarmo Parviaisen näkemys siitä, että valvotussa koevapaudessa epäonnistuminen voi olla kasvattava tekijä. (Tegelberg 2013.)

Parviaisen huomio on mielestäni tärkeä. Koevapauden peruuntuminen voi olla osa vangin polkua rikoksettomaan elämään. Näkisin, että koevapauden keskeytyminen ja takaisin vankilaan palaaminen saattaa joissain tapauksissa lisätä muutosmotivaatiota. Koevapaus on myös keino ehkäistä vankeudesta aiheutuneita haittoja. Vaikka koevapaus olisikin keskeytynyt, on se saattanut tuoda vangin elämään myös sellaista positiivista sisältöä, jolla on merkitystä vapautumisen jälkeen. Siten ollaan väärillä jäljillä, jos koevapauden tuomia hyötyjä arvioidaan tiukasti vain siitä näkökulmasta, onnistuuko vanki suorittamaan sen loppuun ilman vankilaan palaamista.

Valvottujen koevapauksien keskeytymisen arvioinnissa tulee ottaa huomioon myös niiden määrän lisääntyminen. Vaikka keskeytymiset ovat kasvaneet vuodesta 2007 12 prosenttiyksikköä, on aloitettujen koevapauksien määrä viisinkertaistunut vuoteen 2012 mennessä (Blomster, Linderborg, Muiluvuori, Salo & Tyni 2013: 37). Lienee selvää, ettei tavoitteena ole järkevää pitää 100 % onnistumista.

3 Valvotun koevapauden kaltaiset järjestelmät kansainvälisesti

Sähköisellä valvonnalla tarkoitetaan valvontamenetelmiä, joissa hyödynnetään teknologian kehittymisen suomia mahdollisuuksia osana seuraamusjärjestelmää. Teknisinä välineinä käytetään pääosin kahta erilaista järjestelmää. GPS - järjestelmä perustuu valvottavan matkapuhelimeen liitettyyn satelliittipaikannukseen, jonka avulla on mahdollista määrittellä hänen

sijaintinsa. Niin sanottu aktiivinen järjestelmä koostuu valvottavaan kiinnitettävästä laitteesta⁵, joka lähettää signaalia vastaanottolaitteeseen. Valvottavan asuinpaikassa olevasta vastaanottimesta välittyy signaali keskusvalvomoon, jos valvottava poistuu liian kauaksi laitteen toiminta-alueelta tai yrittää rikkoa laitetta. (Mäkipää 2010: 44; Niemi 2011.)

Rikoksentehtäjäiden sähköistä valvontaa on alettu soveltamaan Yhdysvalloissa 1980 - luvulta lähtien. 1990-luvun lopulle tultaessa, se oli laajentunut kokeilujen kautta pysyväksi osaksi monien Länsi-Euroopan maiden rikosseuraamusjärjestelmää. (Mäkipää 2010: 44.) Englannissa, Walesissa ja Skotlannissa sähköisestä valvonnasta on tullut arkipäivää kotiarestien valvonnassa, jolloin sitä on käytetty lähinnä rankaisullisista ja kontrolloivista lähtökohdista käsin. Tavoitteena on ollut vähentää vankilukua ja varmistaa yhteiskunnan turvallisuus estämällä valvottavien syyllistymisen rikoksiin. (Nellis 2010: 509, 525.) Pohjoismaisissa järjestelmissä on korostettu kuntoutuksellisia ja yhteiskuntaan sopeuttavia tavoitteita esimerkiksi toimintavaroituksen muodossa (Mäkipää 2010: 45).

Kotiarestin ja muiden yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanon, kuten ehdollisen rangaistuksen valvonnan ja ehdonalaisen vapauden valvonnan lisäksi sähköistä valvontaa hyödynnetään pääosin lyhyiden vankeusrangaistusten sijasta (etuoven mallit) tai rangaistuksen loppuvaiheessa ehdonalaisen vapautumisen vaiheena (takaoven mallit). Sitä käytetään oikeudenkäyntiä edeltävien prosessien korvaajana esimerkiksi tutkintavankeuden sijasta tai takuuehtojen korvaajana. Kansainvälisesti kokemuksia sähköisestä valvonnasta on myös matkustuskielon tehostamisessa, lähestymiskiellon valvonnassa, turvapaikanhakijoiden liikkeiden tarkkailussa tai terroristiepäilyihin suunnattuna valvontamääräyksenä. (Mäkipää 2010: 44; Nellis 2010: 509.)

Suomen rikosseuraamusjärjestelmässä sähköistä valvontaa on alettu hyödyntämään vuodesta 2006 alkaen valvotun koevapauden käyttöönoton yhteydessä takaoven mallin mukaisesti. Poiketen kansainvälisistä käytännöistä, Suomessa käytettiin vuoteen 2013 asti matkapuhelinvalvontaa (Karsikas 2014). Etuoven mallia vastaa Suomessa vuonna 2011 käyttöön otettu valvontarangaistus, jossa sähköistä valvontaa hyödynnetään vankeusrangaistuksen sijasta. Seuraavassa käyn lyhyesti läpi muita eurooppalaisia valvotun koevapauden kaltaisia malleja ja vertaan niitä Suomen järjestelmään.

3.1 Iso-Britannia

Englannissa ja Walesissa on ollut käytössä vuodesta 1999 malli, jossa kolmen kuukauden - neljän vuoden tuomion saanut vanki voidaan päästää vankilasta etuajassa vapauteen sähköisesti valvottuna (home detention curfew, HDC). HDC:hen pääseminen oli aluksi mahdollista kaksi

⁵ käytännössä nilkkaan tai ranteeseen kiinnitettävä panta

kuukautta ennen varsinaista ehdonalaista vapautumista, kunnes sitä vuoteen 2003 mennessä nostettiin kolmen kuukauden kautta neljään ja puoleen kuukauteen, samalla kuin muut kelpoisuusehdot siihen pääsemiseksi tiukkenivat. Vangin on läpäistävä riskiarviointi, ja seksuaali- ja väkivaltarikoksista tuomitut sekä ulkomaalaiset vangit ovat rajattu järjestelmän ulkopuolelle. (Nellis 2010: 525.)

HDC:n loppuun suorittaneiden prosenttiosuus on ollut yleisesti korkea, mutta muutamat vakavat rikoksen uusimiset HDC:n aikana ovat johtaneet kritiikkiin järjestelmän oikeutuksesta (Nellis 2010: 525). Ehtojen rikkomiseen suhtaudutaan ankarasti ja siitä seuraa suoraan vankilaan palauttaminen. Järjestelmän piiriin ei ole enää mahdollisuutta päästä uudelleen tuomionsa suorittamisen aikana, eikä mahdollisesti seuraavienkaan tuomioiden aikana. HDC:ssä vapautetun vangin tulee olla määrättyssä paikassa määrättyyn aikaan, sekä illat ja yöt kotona. Valvonnasta vastaavat yksityiset yritykset. (Mäkipää 2010: 48.)

3.2 Ruotsi

Ruotsi on ollut Euroopassa edelläkävijä sähköisen valvonnan liittämisessä seuraamusjärjestelmään. Vuonna 1994 käynnistettiin kokeilu, jossa enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen tuomituille annettiin mahdollisuus suorittaa rangaistus kotona niin sanotussa intensiivivalvonnassa. Käyttöä laajennettiin vuonna 2001 koskemaan pitkiä vankeusrangaistuksia niin, että tuomion loppuosa oli mahdollista suorittaa valvotusti vapaudessa takaoven mallin mukaisesti. Vuonna 2007 tuli voimaan uusi vankilasta vapautumista koskeva lainsäädäntö, jossa sähköistä valvontaa ei enää pidetä erillisenä vapautumisen vaiheena. Järjestelmän tavoitteena on vähentää rikosten uusimisriskiä ja helpottaa vapautuvan sopeutumista yhteiskuntaan. Yksilöllisyyttä korostetaan monentyyppisellä valvonnalla sekä suunnitellulla päiväohjelmalla, joka voi sisältää työtä, koulutusta tai kuntoutusta. Kotona pysymistä valvotaan aluksi radio- ja taajuustekniikkaan perustuvalla nilkkapannalla, mutta pantavalvonta on myös mahdollista lopettaa koevapauden kuluessa kokonaan. Kriminaalihuollon virkamiehet tai yksityisvalvojat tekevät valvontakäyntejä ja suorittavat muun muassa puhalluskokeita päihitteettömyyden valvomiseksi. (HE 140/2012 vp: 8; Mäkipää 2010: 45-46.)

Päihitteettömyyden lisäksi tuomitulta edellytetään asuntoa ja sitoutumista suunniteltuun toimintaan. Kotoa saa poistua vain ennalta suunnitellun viikko-ohjelman mukaisesti. Koevapauteen (utökad frigång) voi päästä vain avolaitoksesta ja edellytyksenä on, että vanki on ollut rikkeettömästi yli yön kestäväällä poistumisluvalla. Koevapauteen voi päästä, kun vanki on suorittanut rangaistuksestaan puolet, mutta aina vähintään kolme kuukautta. Koevapauden maksimiaika on kuusi kuukautta. (HE 140/2012 vp: 8; Mäkipää 2010: 45-46.)

3.3 Norja

Norjassa on käytössä sekä etuoven malli että takaoven malli. Sähköistä valvontaa voidaan käyttää 1) neljän kuukauden vankeusrangaistuksen sijasta tai 2) ehdottoman vankeusrangaistuksen viimeisenä vaiheena enintään neljä kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Kyseessä ei ole erillinen seuraamusmuoto, vaan vankeusrangaistuksen suorittamisen muoto. Alle 18 - vuotiaalle rikoksenteikijälle sähköistä valvontaa on harkittava riippumatta edellä mainituista rangaistuksen kestoa koskevista rajoitteista. (HE 140/2012 vp: 8; Mäkipää 2010: 46.)

Edellytyksenä on, että sähköistä valvontaa on pidettävä tarkoituksenmukaisena uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi ja rikoksenteikijän myönteisen kehityksen turvaamiseksi. Sähköiseen valvontaan ei tule päästää, jos täytäntöönpanon turvallisuus on epävarmaa. Siten pääsääntöisesti vakavat väkivaltarikokset, seksuaalirikokset, kotona tehdyt rikokset ja perheenjäseniin kohdistuneet rikokset muodostavat esteen valvontaan pääsemiselle. Vangilla on oltava asunto, puhelin ja säännöllistä toimintaa, kuten työtä tai opiskelua. Samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten suostumus vaaditaan. Myös päihteettömyyttä edellytetään ja valvotaan. Liikkuamista valvotaan nilkkapannan avulla. Sähköiseen valvontaan pääsemiseksi voidaan asettaa myös muita erityisiä valvontaehtoja, kuten päihdehoitoon sitoutuminen, lääkitys (esimerkiksi antabus), olinpaikkaan liittyvät rajoitukset ja nimettyjen henkilöiden tapaamisen kieltäminen. Ehtojen rikkomisesta joutuu heti vankilaan. (HE 140/2012 vp: 8; Mäkipää 2010: 46-47.)

3.4 Tanska

Tanskassa on käytössä vain etuoven malli, jossa lyhyt, enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus voidaan korvata sähköisellä valvonnalla. Ase- ja räjähdelaainsäädännön rikkomisesta tuomitut ovat rajattu pois järjestelmän piiristä. Nilkkapantaa ja valvontakäyntejä käytetään valvonnassa. Sähköiseen valvontaan pääsevän tulee sitoutua valvontaan, päihteettömyyteen, rikoksantorjunnalliseen ohjelmaan ja saman talouden täysi-ikäisiltä jäseniltä on saatava suostumus. Lisäksi liikkuminen asunnon ulkopuolella on sallittu vain ennalta sovitun toimintaohjelman mukaisesti. Toimintaohjelma sisältää esimerkiksi työtä tai muuta hyväksyttyä toimintaa. (Mäkipää 2010: 47.)

3.5 Hollanti

Hollannissa sähköistä valvontaa käytetään lyhyiden ehdottomien vankeusrangaistusten sijasta sekä koevapautena ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuvaiheessa. Edellytyksinä ovat vakituinen asunto, päivittäinen toiminta (työ tai opiskelu), motivoituneisuus valvontaan sekä samassa asunnossa asuvien suostumus toimeenpanoon. Hollannissa on rajattu sähköisestä valvonnasta kokonaan pois alkoholi- ja huumeriippuvaiset, toisaalta taas asenne valvottavan al-

koholin käyttöön on sallivampi. Myös vapaa-aikaa kontrolloidaan vähemmän ja valvottavalla on aikaa osallistua sosiaalisesti hyväksytyihin aktiviteetteihin. (Niemi 2011; Mäkipää 2010: 48.)

3.6 Viro

Virossa on ollut mahdollista suorittaa rangaistuksen loppuaika sähköisessä valvonnassa vuodesta 2007 lähtien. Sähköistä valvontaa käytetään ehdonalaisten vapauden valvonnassa. Sähköisellä valvonnalla voidaan aikaistaa ehdonalaisten vapautteen pääsyä niin, että vanki suorittaa laitoksessa joko kolmasosan tai puolet. Ilman sähköistä valvontaa vastaava määrä on puolet tai kaksi kolmasosaa. Vankilassa suoritettava aika riippuu kokonaistuomion pituudesta, eli onko se yli vai alle viisi vuotta vankeutta. (HE 140/2012 vp: 9.)

3.7 Yhteenveto eri maiden järjestelmistä

	Toteutustapa, kesto	Rajoitukset kohde-ryhmässä	Edellytykset	Valvonta
Suomi	- rangaistuksen loppuvaiheessa valvottu koevapaus max. 6 kk ennen ehdonalaisten vapautteen pääsyä - valvontarangaistus (max. 6 kk vankeusrangaistuksen sijaan)	koevapautteen ei lyhyissä vankeusrangaistuksissa, käytännössä < 3 kk	päihteettömyys, toimintavelvoite, asunto, samassa asunnossa asuvien suostumus, liikkumisrajoitukset, mahdollinen lääketo seksuaalirikollisille, suostumus valvontaan	matkapuhelin (GPS - paikannus), nilkkapanta, päihdevalvonta
Ruotsi	- valvottu vapaus (utökad frigång) max. puolet rangaistuksen pituudesta, kuitenkin väh. 3 kk - intensiivivalvonnassa mahdollista vankeusrangaistuksen sijasta - sähköinen valvonta käytössä myös esim. vapauttamisyksiköissä	vain avolaitoksesta, edellyttää onnistunutta poistumislupaa	päihteettömyys, toimintavelvoite, asunto, viikko-ohjelma	nilkkapanta, valvontakäynnit, päihdevalvonta
Norja	- max. 4 kk ennen eav., max. puolet kokorangaistuksesta - max. 4 kk vankeusrangaistuksen sijaan	ei vakavia väkivaltarikoksia, seksuaalirikoksia, kotona tehtyjä tai perheenjäseniin kohdistuneita	tarkoituksenmukaisuus, asunto, toimintavelvoite, päihteettömyys, samassa asunnossa	nilkkapanta, päihdevalvonta

			asuvien suostumus, erityiset valvontaehdot	
Tanska	max. 3 kk ehdottoman rangaistuksen sijaan	ei ase- ja räjähdelain-säädännön rikkomises-ta tuomittuja	päihitteettömyys, rikok-sentorjunnalliset oh-jelmat, samassa asun-nossa asuvien suostu-mus, toimintaohjelma	nilkkapanta, valvontakäynnit
Hollanti	-lyhyen vankeusran-gaistuksen sijaan - ehdottoman vankeus-rangaistuksen loppu-vaiheessa	-paon vaara arvioitu vähäiseksi, ei alkoholi-tai huumeriippuvuut-ta, ei vakavaa fyysistä sairautta	asunto, toimintavel-voite, motivoitunei-suus valvontaan, sa-massa asunnossa asu-vien suostumus	
Viro	-rangaistuksen loppu-vaiheessa - eav valvonnassa			
Englanti	- yhdyskuntaseuraamuk-siin liittyvien velvoit-teiden valvonnassa - osa rikoksesta epäil-lyn takuuehtojen val-vontaa -aikainen vapauttami-nen vankilasta 3 kk - 4 v. tuomiota suoritta-valle (HDC)	ei seksuaali- ja väki-valtarikollisia, ei ul-komaalaisia vankeja, läpäistävä riskiarvio	ilta- ja yöaikaan koto-na, velvollisuus olla määrättyssä paikassa tiettyyn aikaan	valvonta yksi-tyisillä yrityksil-lä

Taulukko 1: Sähköinen valvonta Länsi-Euroopassa ja yhteenveto maiden välisestä vertailusta Suomen koevapausjärjestelmään.

Taulukon yhteenvedosta on helposti havaittavissa koevapautta vastaavien järjestelmien olevan lähtökohdiltaan melko samanlaisia Englannin kontrollia painottavaa kotiareestia lukuun ottamatta. Muussa Länsi-Euroopassa painotetaan kuntoutuksellisia elementtejä pelkän rangaistuksen toteutuksen sijaan (Mäkipää 2010: 45).

Suomen järjestelmää muihin maihin verratessa huomio kiinnittyy kohderyhmärajoitusten vähyteen. Muualla se näyttää olevan tarkoin säädeltyä ja tiukkaa rajaten pois erinäisiä riskiryhmiä (Taulukko 1). Suomessa kohderyhmää koskeva ainoa rajoitus on määritelty vähimmäisvankilassaoloaika, joka sekin liittyy enemmän resurssien käyttöön kuin riskinhallintaan (Karsikas 2014). Voidaanko tästä vetää johtopäätöksiä sääntelyn tarkkuuden vajavaisuudesta tai paineesta kasvattaa koevapausmääriä jopa riskin kasvamisen kustannuksella? Seuraavassa lu-

vussa pohditaan sääntelyn tarkkuutta harkinnanvaraisuuden ja siitä mahdollisesti seuraavien yhdenvertaisuusongelmien näkökulmasta.

4 Koevapauteen sijoitetun asema yksilöllisyyden ja yhdenvertaisuuden tulkintakehyksessä

Koevapauteen sijoitetun asemaa voidaan lähestyä sekä rikosoikeusjärjestelmän perusteista käsin että pohtien sääntelyn tarkkuuden merkitystä yksilöllisen toteuttamisen mahdollistajana. Kuten edellä on mainittu, lain valvotusta koevapaudesta yhtenä suurimmista tavoitteista oli sääntelyn tarkentaminen ja nostaminen valtioneuvoston asetuksen tasolta lain tasolle (Möhl 2014). Lainvalmistelijan haastattelu osana opinnäytetyötä mahdollisti syvällisemmän perehtymisen aiheeseen ja herätti pohtimaan viranomaisen harkintavallan merkitystä tuomittujen yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta.

4.1 Kohti tekijärikosoikeutta?

Suomen rikosoikeusjärjestelmä rakentuu vahvasti tekorikosoikeuden pohjalle, eli rangaistavuus kytketään määrättyihin, ulkoisesti havaittaviin tekoihin tai tekosarjoihin. Rikosoikeusjärjestelmiä tarkasteltaessa erotetaan usein tekorikosoikeus ja tekijärikosoikeus. Tekijärikosoikeudessa yksittäinen rikos käsitetään vain oireeksi tekijän yleisestä asosiaalisuudesta, kun taas tekorikosoikeuden mukaan henkilön tietynlaisesta asennoitumisesta tai elämäntavasta ei voida rangaista. (Koskinen 2008: 16; Perusasioita oikeustieteestä 2014.)

Tekorikosoikeutta määrittävät yhdenvertaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate, joita voidaan pitää rangaistusjärjestelmämme kivijalkana. Yhdenvertaisuusperiaate ilmaistaan sekä perustuslain (731/1999) 6 §:ssä että RL 6 luvun 3 §:ssä:

”ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella” (PeL 6 §).

”Rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys” (RL 6: 3 §).

Suhteellisuusperiaate määrittää yhtäältä rikosten ja rangaistusten välistä suhdetta (absoluuttinen näkökulma) ja toisaalta eri rikosten asemaa suhteessa toisiin rikoksiin (relatiivinen näkökulma). Se perustuu rikoslakiin, jonka mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oi-

keudenmukainen suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6: 4 §).

Yhdenvertaisuusperiaatetta ja suhteellisuusperiaatetta sovelletaan rangaistuksen määräämiseen liittyvissä kysymyksissä (Tapani & Tolvanen 2011: 16-21). Mielestäni on pohdinnan arvoista, miten tekorikosoikeus näyttäytyy rangaistuksen täytäntöönpanon viitekehyksessä. Vaikka rangaistuksen määrääminen perustuisikin tiettyyn tekoon tai laiminlyöntiin, lienee kiistatonta, että tekijän olosuhteilla ja elämäntavalla on merkitystä rangaistuksen sisällössä. Heijastuuko täytäntöönpanossa korostettu yksilöllisyys myös rangaistuksen määräämiseen ja yleiseen oikeuskäytäntöön? Aiemmin referoidussa KKO:n ratkaisussa 2014:12⁶ rangaistuksen määräämistä koskien annettiin paljon painoarvoa tekijään liittyviin ominaisuuksiin, kuten vastaajan henkilökohtaisiin olosuhteisiin, asennoitumiseen ja oletettuun motivaatioon. Olemmeko siirtymässä pikkuhiljaa tekorikosoikeudesta koti tekijärikosoikeutta?

Myös Laine on esittänyt rangaistusjärjestelmän painottavan yhä tekijäkeskeisempiä elementtejä. Hän viittaa esimerkiksi Yhdysvalloista, missä on otettu käyttöön valvonnallisia jatkumoi- ta, jotka sisältävät erityyppisiä toimenpiteitä ennen vankeutta ja vankilan jälkeen. Tällaisia ovat muun muassa huumetestaus, elektroninen valvonta, yhdyskuntapalvelu, korvaukset, työ- tai koulutusmääräykset, shokkivankila (engl. boot camp) tai osanvaltionvankila, joita voidaan käyttää joko yksinään tai yhdistelminä. Rikollista tekoa tehdessään on siis melko vaikea arvioida, mikä tulee olemaan lopullinen rangaistus. (2007: 356.) Myös Suomessa yhdyskuntapalveluun, nuorisorangaistukseen ja valvontarangaistukseen tuomitsemisen lähtökohtana on yksilön henkilökohtainen soveltuvuus kyseiseen rangaistusmuotoon.

4.2 Sääntelyn tarkkuutta koskevaa pohdintaa

Rikoksentekijän yksilöllisyyden huomioiminen rangaistuksen täytäntöönpanossa on tutkimus- tiedon mukaan perusteltua uusimisriskiin vaikuttamisen näkökulmasta, sillä yksilön henkilökohtaiset tarpeet ovat erilaisia⁷. Keskeinen kysymys on mielestäni se, kuinka pitkälle yksilöllisyyden toteutumisen tavoittelussa voidaan mennä ja miten vältetään siihen liittyvät mahdolliset yhdenvertaisuusongelmat. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset, suositukset ja vankeuslaki edellyttävät vankien yhdenvertaista kohtelua. Joissain määrin erilaista kohtelua oikeuttavat vankien taustaan ja laitoksessa käyttäytymiseen liittyvät seikat. (Mäkipää 2010: 210.)

Yksilöllisyyden toteutuminen edellyttää paitsi erilaisten sisällöllisten vaihtoehtojen olemassa oloa, myös harkinnanvaraisuuden mahdollistamista lakien ja säännösten soveltamisessa. Järjestelmän toimivuuden tarkastelussa kysymys sääntelyn tarkkuudesta näkyy siinä, että lain-

⁶ ks. luku 2.5

⁷ vrt. esim. luku 5.1

valmistelija harkitsee, tulisiko pykälät muotoilla yleisluontoisiksi ja joustaviksi vai hyvin täsmällisiksi ja konkreettisiksi (Tala 2010). Tätä rajanvetoa on pohdittu koevapauslainvalmistelussa; toisaalta tarve sääntelyn täsmällistämiseksi oli selkeästi osoitettu⁸, toisaalta haluttiin välttää liikaa jäykkyyttä ja byrokraattisuutta (Mohell 2014).

Perustuslaki asettaa puitteet sääntelytarkkuudelle. Nämä puitteet juontuvat perustuslain yleisistä säännöksistä, kuten perusoikeussäännöksistä, samoin kuin sääntelyvelvoitteista ja säädöstason määräytymisestä. (Tala 2010: 10.) Valvotussa koevapaudessa on kyse rikosseuraamuksen sisällöstä. PeL 7 § takaa oikeuden elämään, henkilökohtaisen vapauten ja koskemattomuuteen. Sen mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua, eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Tasavallan presidentti, valtioneuvosto ja ministeriö voivat antaa asetuksia. Lailla on kuitenkin säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan (PeL 80 §). Lain ja asetuksentasoisen sääntelyn rajanvedon kriteerinä on viitattu säänneltävien asioiden olennaisuuteen ja siihen liittyen sääntelytarkkuuteen: mitä keskeisemmin sääntelyt vaikuttavat ihmisten oikeusasemaan, sitä täsmällisempiä ja tarkempia niiden tulee olla. Laintasoiset sääntelyratkaisut on tehtävä, kun ne koskevat laitoksissa, kuten vankiloissa, olevien ihmisten asemaa. Erityinen vallanalaisuussuhde, eli laitosvalta ei riitä edes osittaiseksi perusteeksi. (Tala 2010: 14.)

Toisaalta osa koevapautta koskeneen sääntelyn avoimuudesta on perusteltua ja tarkoituksenmukaista yksilöllisen toteuttamisen kannalta. Koska vankien taustat ja tarpeet ovat erilaiset, täytyy koevapautta koskevan sääntelyn mahdollistaa yksilökohtaiset ratkaisut. (Mäkipää 2010: 225). Liika sääntelyn avoimuus ja epätasällisyys voi kuitenkin pahimmillaan johtaa yhdenvertaisuusongelmiin ja jopa mielivaltaan, jos esimerkiksi koevapautteen pääseminen on päätöksentekijästä riippuvaista. Olisi kestävämpiä, jos vankilat päästäisivät oikeuslaitoksen rangaistukseen tuomitseman rikoksentekijän ulos laitoksesta, koevapautteen, vain oman harkintansa perusteella ja ilman riittävästi säänneltyä suunnitelmaa tai valvontaa (Mohell 2014).

Tässä en käy systemaattisesti läpi Mäkipään (2010) tutkimuksensa pohjalta esittämiä koevapauden sääntelyn tarkkuuteen liittyviä vajavaisuuksia tai ratkaisuja, joita lainsäätäjä on toteuttanut niiden korjaamiseksi. Totean kuitenkin, että koevapautteen edellytysten harkintaan, valvontaan ja rikkomuksiin suhtautumiseen näyttää edelleen sisältyvän hyvin paljon viranomaisen harkintavaltaa verrattuna muiden Länsi-Euroopan maiden vastaaviin järjestelmiin. Esimerkiksi koevapauden ehtojen noudattamisen todennäköisyys ”vangin käyttäytymisestä rangaistusaikana sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella”

⁸ Mäkipää (2010) kiinnitti tutkimuksessaan huomiota koevapauden sääntelyn epätarkkuudesta johtuviin yhdenvertaisuusongelmiin.

voi olla hyvinkin arvioitsijasta riippuvaista, kun selkeitä rajauksia esimerkiksi rikostyyppin perusteella ei ole tehty.

Uuden lainsäädännön toimivuuden luotettava arviointi ei tämän tutkimuksen puitteissa ole kuitenkaan mahdollista, sillä laki valvotusta koevapaudesta on ollut voimassa vasta niin vähän aikaa. Talan (2010) mukaan lainsäädännön mahdollistaman laajan harkintavallan ihmettelyllä on myös toinen puoli; joustavat normit eivät välttämättä ole sääntelytarkkuuden näkökulmasta ongelma, jos niiden tulkinta lain soveltamisessa hallitaan asianmukaisesti. Lainsoveltajan tulee yleisen juridisen ammattitaitonsa perusteella osata hyödyntää oikeuslähteitä kussakin soveltamistilanteessa oikeusyhteisön vakuuttavalla tavalla. Lakien säännösten avoimuuden, epätäsmällisyyden ja joustavuuden kritisoiminen voikin olla merkki riittävän syvällisen juridisen osaamisen puutteesta. (Tala 2010: 62-63.) Siten myös henkilökunnan kouluttamisella on tärkeä rooli lainsäädännön ohella.

5 Teoreettinen viitekehys

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys nojautuu uusimisriskiin vaikuttamiseen ja ihmisen kokonaisvaltaisen elämäntilanteen huomioimiseen rikollisen teon taustalla. Keskeiset kysymykset liittyvät usein asunnottomuuteen, sosiaalisiin suhteisiin, päihteiden käyttöön ja taloudelliseen toimeentuloon. Opinnäytetyössäni lähestyn näitä kysymyksiä kahden eri aikakautena syntyneen kriminologisen teorian kautta, joilla rikollisuutta on pyritty selittämään. Esittelen sosiaalisen kontrollin teorian ja hyvän elämisen mallin (GLM), joiden pohjalta tarkastelen valvotun koevapauden perusteltavuutta ja toimivuutta järjestelmänä. Sosiaalisen kontrollin teoria keskittyy lähinnä sosiaalisten siteiden heikkenemiseen rikollisuuden syynä, kun taas GLM huomioi laajemmin yksilön inhimilliset tarpeet uusintarikollisuuden vähentämisessä.

Teoreettisen viitekehyksen valinta perustuu tutkimusongelmaan, jossa edellä mainittujen sosiaalisten ja dynaamisten tekijöiden esiintymistä rangaistusajan suunnitelmassa tarkastellaan koevapauksessa menestymisen kannalta. Teorioiden avulla on mahdollista nostaa aineistosta ja sen analyysistä esiin näkökulmia, joilla osittain voidaan selittää koevapauksien peruuntumiseen vaikuttavia tekijöitä. Teoreettisella viitekehyksellä pyritään tukemaan saatuja tuloksia, tarkastelemaan koevapausjärjestelmän lähtökohtia sekä tuomaan esiin uusintarikollisuuteen vaikuttamisen keinoja ja periaatteita.

5.1 Uusintarikollisuus ja uusimisriskin arviointi

Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on tuomittujen valmiuksien lisääminen rikoksettomaan elämäntapaan ja siten ehkäistä uusintarikollisuutta sekä rangaistusaikana että rangaistuksen suorittamisen jälkeen (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011). Jotta tavoitteen toteutumis-

ta ja uusimisriskiä voidaan arvioida, täytyy määritellä, mitä uusintarikollisuudella tarkoitetaan. Uusintarikollisuus on käsitteenä moniselitteinen, koska se eri tutkimuksissa ja tilastoissa määritellään niin eri tavoin.

Uusintarikollisuudesta puhuttaessa tehdään ero ilmitulleen ja piilorikollisuuden välillä. Kokonaisrikollisuudesta osa ei tule koskaan ilmi. Tällaista rikollisuutta ovat esimerkiksi ympäristörikokset, joissa uhrina ei ole luonnollinen henkilö. Uhrit saattavat myös jättää rikokset ilmoittamatta viranomaisille. Esimerkiksi perheväkivalta- ja seksuaalirikoksissa ilmoituskyky on korkea. Osaa ilmoitetuista rikoksista ei saada selvitettyä. (Hypén 2004: 14.) Piilorikollisuus rajataan usein uusintarikollisuustutkimuksen ulkopuolelle, koska siitä on vaikea saada tarkkaa tietoa.

Selvitetystä rikoksista vain osa etenee syyteharkintaan. Tällöinkin syyttäjä voi jättää tekijän syyttämättä erinäisin perustein. Suurin osa langettavista tuomioista johtaa muuhun seuraamukseen kuin ehdottomaan vankeuteen. (Hypén 2004: 15.) Suomen järjestelmässä vaihtoehtoina ovat sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja nuorisorangaistus. Ehdoton vankeus on siis viimesijainen vaihtoehto silloin, kun vankeusrangaistuksen pituus on yli kaksi vuotta tai rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellyttävät sen tuomitsemista. Lajivalinnassakin tekijän aiempi rikollisuus käsitetään pääasiassa niin, että 2-4 vuotta rikoksetonta elämää mahdollistaa uuden ehdollisen tuomion ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan. Aiempien ehdollisten vankeusrangaistusten merkitys on kuitenkin tulkinnanvarainen tuomareiden käsitysten vaihdellessa. Usein otetaan myös huomioon vastaako tekijän aiempi rikollisuus lajiltaan ja vakavuudeltaan tuomittavaa rikosta. (Tapani & Tolvanen 2011: 127, 135-136.)

Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut ensikertalaiset pääsevät ehdonlaiseen vapautteen kärsittyään puolet rangaistuksestaan vankilassa. Rikoksen uusijoilla on normaalisti mahdollisuus siihen, kun 2/3 rangaistusajasta on kulunut. Tässä uusintarikollisuuden määritelmässä vankeinhoidollisesti ensikertalaiseksi käsitetään henkilö, joka ei ole vapautumistaan seuranneiden kolmen vuoden aikana syylistynyt uusiin, vankeustuomioon johtaneisiin rikoksiin. (Koskinen 2008: 90.) Käytäntöä kritisoidaan siitä, että vankeinhoidolliseen ensikertalaiseen sovelletaan laitostajan pituuden suhteen samaa sääntöä, kuin tosiasiallisesti ensimmäistä kertaa vankilassa olevaan.

Uusintarikollisuus voidaan määritellä ylipäätään uutena rikoksena riippumatta siitä, mihin seuraamukseen rikos johtaa. Useissa tutkimuksissa kuitenkin tehdään rajauksia ottamalla tarkasteluun vain tiettyntyyppinen tai tiettyyn seuraamukseen johtanut rikos. Tarkastelun lähtökohtana voi olla esimerkiksi rikoksiin syylistyminen vapautumisen jälkeen, uuden tuomion saaminen tai vankilaan palaaminen. Paitsi mittaamiskriteereistä, myös seuranta-ajasta riip-

puu uusintarikollisuuden määrä. Usein viittä vuotta pidetään enimmäisseuranta-aikana. (Hypén 2004: 17-19; Kuivajärvi 2003: 104). Eri uusintarikollisuustutkimusten vertailu toisiinsa on siten äärimmäisen haastavaa, kun käsitettä käytetään niin monimerkityksellisesti.

Tässä opinnäytetyössä uusimisrikollisuudella tarkoitetaan niin sanottua todellista uusimista, eli sitä, että uusi rikos on tehty seuraamuksen suorittamisen jälkeen. (Hypén 2004: 17-19.) Koevapauden vaikuttavuutta tarkasteltaessa puhutaan aidosta uusimisesta. Sillä tarkoitetaan vankilasta vapautumisen tai yhdyskuntapalvelun päättymisen jälkeen tehtyä uutta rikosta, josta seuraa uusi tuomio ja uusi seuraamus määritellyn seurantajakson aikana (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus 2013: 4).

Vankeuslain yhtenä tavoitteena (2 §) on estää rikosten tekeminen vankeusaikana. Tutkimusasetelmani kannalta on olennaista erottaa koevapauden aikainen rikoksiin syyllistyminen seuraamuksen jälkeisestä uusintarikollisuudesta. Aineiston analyysissä rikokseen syyllistymistä koevapauden aikana käsitellään muiden rikkomusten yhteydessä siltä osin, kuin se vaikuttaa koevapauden peruuntumiseen. Uusintarikollisuudella viitataan siis koevapauden jälkeiseen rikokseen syyllistymiseen, koska koevapauden aikana uusimisriskiin vaikuttaminen on vielä mahdollista.

5.1.1 Staattiset ja dynaamiset riskitekijät

Staattisilla uusimisriskitekijöillä tarkoitetaan rikoksentekijän sellaisia muuttumattomia ominaisuuksia henkilön historiassa, joihin ei voida vaikuttaa, kuten ikä, sukupuoli, vankilakertaisuus tai rikoshistoria. Dynaamisiin tekijöihin voidaan ja pyritään vaikuttamaan rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi päihdeongelma, rikosmyönteiset asenteet tai rikolliselle käyttäytymiselle altistavat sosiaaliset suhteet. Dynaamisten tekijöiden tarkastelussa erotetaan kriminogeeniset tarpeet, jotka aiheuttavat rikollisen käyttäytymisen, vaikuttavat siihen tai ylläpitävät sitä. Ei-kriminogeeniset tarpeet, kuten itsetunto, ahdistuneisuus ja yksinäisyys, liittyvät vain minimaalisesti rikolliseen käyttäytymiseen. (Bonta & Wormith 2007: 137-139.) Opinnäytetyössäni tarkastelen valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuutta sekä staattisten että dynaamisten tekijöiden avulla.

Nykyisissä arviointimenetelmissä huomioidaan myös suojaavat tekijät, jotka ovat käänteisiä staattisille ja dynaamisille riskitekijöille. Ne ovat rikoksentekijän positiivisia ominaisuuksia tai vahvuuksia, jotka lieventävät tai suojaavat riskitekijöiden vaikutukselta. (Bonta & Wormith 2007: 142.) Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi rikoksettomuutta tukeva sosiaalinen verkosto tai rikoksentekijän motivaatio päihdeongelmansa hoitamiseksi.

Staattisten ja dynaamisten tekijöiden määrittelyä voidaan problematisoida, vaikka määritelmä on melko vakiintunut. Hypénin (2014) mukaan voidaan ajatella, että staattisia uusimisriskitekijöitä ei oikeastaan ole olemassa. Jos jako staattisiin ja dynaamisiin tekijöihin perustuu nykyisten ja historiatiedoksi muuttuneiden tekijöiden erottelemiseen, ovat nykyiset staattiset tekijät oikeastaan menneisyyden dynaamisia tekijöitä. Ilman kyseisiä dynaamisia tekijöitä ei siis voi syntyä staattisia tekijöitä. Esimerkiksi vankilakertaisuuteen ovat vaikuttaneet menneisyyden dynaamiset tekijät ja siihen olisi voitu vaikuttaa sen ollessa ajankohtaista. Staattinen ja dynaaminen uusimisriski ovat käsitteenä abstrakteja. Tätä näkemystä tukevat tutkimukset, joissa dynaamiset riskitekijät ovat osoittautuneet ennustekyvyltään samanarvoisiksi staattisten riskitekijöiden kanssa (Bonta & Wormith 2007: 137).

Staattisten tekijöiden osalta henkilöarviointien käyttökelpoisuus ryhmätasolla on selvästi osoitettu myös suomalaisella aineistolla (Hypén, Keinänen & Laulumaa 2011: 179-180). Staattisista tekijöistä uusimisriskiin vaikuttaa muun muassa rikoshistoria, ikä tuomion täytäntöönpanon alussa, aikaisempien vankilakausien määrä ja vangin karkaamiset (Peltovuoma & Tyni 2013). Dynaamisten tekijöiden ennustearvoa kuntouttamis- ja integraatiotyön onnistumisen osalta ei ole toistaiseksi pystytty yhtä luotettavasti todistamaan (Hypén ym. 2011: 180).

Kansainvälisissä tutkimuksissa on osoitettu, että muutokset dynaamisissa riskitekijöissä vaikuttavat rikosuusimisen todennäköisyyteen. Esimerkiksi Andrews ja Bontan vuonna 1995 kehittämä LSI-R arviointimenetelmä sisältää kriteereitä liittyen asenteisiin, koulutukseen, asumiseen ja päihdeongelmiin (Bonta & Wormith 2007: 137-140). Hypénin (2013) mukaan neljä suurinta rikollisuutta ennustavaa yksilötason tekijää ovat rikoksia suosivat vertaisryhmän tuki, nuorena alkanut rikollinen toiminta, toiminnan kokeminen itselle myönteiseksi ja niin sanottu antisosiaalinen persoonallisuus.

5.1.2 Uusimisriskin arvioinnin tavoitteet ja menetelmät

Tarkka ja luotettava arviointi luo edellytykset rikoksentekijöiden sijoittamiseen eriaistaiseen valvontaan ja eri turvallisuustason laitoksiin, vankilasta vapautumiseen ja kuntoutuksen resurssien jakamiseen (Bonta & Wormith 2007: 131). Onnistunut arviointi siis edistää rangaistusten täytäntöönpanon tavoitteiden toteutumista ja turvallisuutta.

Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen rikosseuraamusten sisältönä on 1990 - luvulta lähtien noussut keskeiseksi tavoitteeksi erilaisten kuntoutus- ja toimintaohjelmien myötä. Rikoksen tekijän kuntouttamisen ajatellaan olevan mahdollista, kun saadaan tietoa ongelmakäyttäytymiseen johtaneista syistä ja hänen yksilöllisestä elämänhistoriastaan. Onnistunut kuntoutus ei johda pelkästään uusintarikollisuuden vähenemiseen, vaan mahdollistaa myös rikoksentekijöi-

den yhteiskuntaan kiinnittymisen työnteon ja perhe-elämän kautta. (Laine 2007: 264-265, 356-357.)

Rikosseuraamusalalla tehdään arviointeja erilaisissa päätöksentekotilanteissa. Esimerkiksi laitos-sijoittelu, tietyt valintatilanteet (vangin kurssi- ja kuntoutushakemukset), vangen poistumislupahakemukset ja valvottuun koevapauteen sijoittaminen edellyttävät arviointia. Kaikilla näillä arvioinneilla on yhteys riskin mittaamiseen. (Hypén ym. 2011: 180.) Koko vankeusaikaa ohjaava rangaistusajan suunnitelma perustuu arviointiin, jonka tavoitteena on löytää ne tekijät, joihin vaikuttamalla pystymään vaikuttamaan kunkin vangen uusimisriskiin.

Uusimisriskin arviointimenetelmät voidaan jakaa eri aikakausina käytettyjen menetelmien pohjalta neljään eri vaiheeseen. Ensimmäisen sukupolven subjektiivinen ja kliininen riskiarvio on arvioitsijasta riippuvainen. Siten se on altis henkilökohtaisille päätösharhoille ja oikeaksi todistamattomalle tiedolle. Subjektiiviset arviot voivat vaarantaa päätöksenteon kohteena olevien yhdenvertaisen kohtelun, kun yksilön päätössäännöt ovat muiden havaitsemattomissa. (Bonta & Wormith 2007: 131; Hypén ym. 2011: 181-182.).

Toisen sukupolven arviointimenetelmät ovat näyttöön perustuvia ja aktuaarisia. Ne sisältävät ennalta määrättyjä kriteereitä, lähinnä staattisia tekijöitä, jolla on todettu olevan tilastollista yhteyttä uusimiseen. Nämä ennusteet toimivat ryhmätasolla, mutta eivät huomioi yksilöllisiä eroja. (Bonta & Wormith 2007: 131; Nurminen 2012.) Esimerkkinä kyseisistä menetelmistä on Kanadassa 1980 - luvulla kehitetty SIR (Statistical Information on Recidivism Scale), joka perustuu pitkälti muuttumattomiin henkilön rikoshistoriaan liittyviin tekijöihin, mutta huomioi myös muutaman dynaamisen tekijän, kuten riippuvuudet, työllisyyden ja siviilisäädyn (Bonta & Wormith 2007: 132). Menetelmään kohdistuneen kritiikin mukaan dynaamisten tekijöiden huomioinnista ei ollut hyötyä kuntoutusresurssien kohdentamisessa, jos kuntoutuksen tavoitteet ovat laajemmat kuin työn ja kumppanin löytäminen. Toisen sukupolven riskiarvioita käytettiin lähinnä valvonnan tason määrittelyyn, eikä interventioiden kohdentamiseen uusimisriskin vähentämiseksi. (Bonta & Wormith 2007: 133-134.)

Kolmannen polven riskiarviot kehittyivät 1970 - luvulta alkaen kriminogeenisten tarpeiden käsitteen muotoutumisen kautta. Dynaamisista riskitekijöistä erotettiin ne kriminogeeniset tarpeet, joilla on todettua ennustearvoa rikosuusimisen todennäköisyyttä tarkasteltaessa. Kolmannen polven riskiarviot yhdistivät staattisia riskitekijöitä ja kriminogeenisiä tarpeita tarjoten kohteen interventioiden kohdentamiselle pelkän riskitason määrittelyn sijaan. Arvioinnin piti olla sekä teoriaperustaista että näyttöön perustuvaa. Empiirinen näyttö osoitti, että samanlaisia arviointi- ja kuntoutustekniikoita voitiin soveltaa tietyn rikollisryhmän kohdalla. (Bonta & Wormith 2007: 137-139.) Esimerkiksi väkivaltakäyttäytymistä tarkasteltiin yk-

silön väkivaltahistorian kautta. Toiminnassa nähtiin ”toistuvat kaavat”, jotka laukaisevat väkivalta käyttäytymisen. (Nurminen 2012.)

Neljännän sukupolven riskiarvio perustuu tiedonkeruuseen useista eri lähteistä tehokkailla menetelmillä. Menetelmät ovat standardeja ja strukturoituja. (Nurminen 2012.) Neljännän sukupolven arviointi on perinteistä riski- ja tarvearviointia kokonaisvaltaisempaa huomioiden monipuolisesti rikoksentekijöiden luonteenpiirteitä, jotka ovat oleellisia asiakkuuden kokonaisuhallinnan (engl. case management) ja valvonnan näkökulmasta. Arvioinnissa huomioidaan myös rikoksentekijän vahvuudet ja vastaanottavuuteen liittyvät tekijät. (Bonta & Wormith: 2007: 140.) Arvioinnin tulee olla asiantuntevaa, yhdenmukaista, läpinäkyvää ja eettisesti kestävää. Arvioinnissa ei myöskään pidä mennä tarvittavaa pidemmälle, vaan arvioidaan sitä, mitä on tarkoituskin arvioida. (Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus 2012: 6.)

5.1.3 Riski- ja tarvearvio

Vangin rangaistusajan suunnittelu ja laitossijoittelu on Rikosseuraamuslaitoksessa keskitetty arviointikeskuksiin. Arviointikeskuksissa käytetään riski- ja tarvearviota (rita), joka pohjautuu Englannissa kehitettyyn Offender Assessment Systemiin (OASYS). Menetelmä on käännetty ja modifioitu Suomen oloihin vuonna 2004. Se sisältää henkilökohtaiset alueet, joilla on yhteys rikolliseen käyttäytymiseen. (Hypén 2013: 13; Bonta & Wormith 2007: 138.) Kuvioon 1 on koottu ritan kymmenen osiota, joita arvioidaan sekä asiakirjatietojen perusteella että vangilta itseltään saatujen tietojen pohjalta.

Riski- ja tarvearvion perusalueet sisältävät alakohтия, jotka pisteytetään. Nolla pistettä kuvaa tilannetta, jossa kyseessä olevan muuttujan kohdalla ei esiinny huomionarvoisia ongelmia. Yksi piste kuvaa kohtalaisia ongelmia ja kaksi pistettä vakavia ongelmia. Jos asiasta ei ole saatavissa tietoa tai kyseinen kohta ei muutoin kosketa arvioitavaa vankia, merkitään P. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 2.)

Riski- ja tarvearvioinnin kokonaisuudet ovat

- 01 Nykyiset rikokset
- 02 Kuvaus ja analyysi nykyisestä rikoksesta ja rikoshistoriasta
- 03 Asuminen ja arkipäivän toiminnoissa selviytyminen
- 04 Tulot ja taloudellisen tilanteen hoitaminen
- 05 Koulutus, työllisyys ja niitä tukevat taidot
- 06 Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa
- 07 Alkoholin käyttö
- 08 Huumausaineiden käyttö
- 09 Ajattelu ja käyttäytyminen
- 10 Asenteet

Kuvio 1: Riski- ja tarvearvion perusalueet

Riski- ja tarvearvio on tarkoitettu toteutettavaksi moniammatillisena yhteistyönä. Tavoitteena on, että eri työntekijät tai työryhmät vastaavat arvion eri teemakokonaisuuksien työstämisestä yksikön sisäisen työnjaon mukaisesti asiantuntija-aloittaisina tehtävinä. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 2.) Käsitykseni mukaan käytännössä moniammatillisen yhteistyön hyödyntäminen ei aina toteudu tavoitteiden mukaisesti. Erikoissuunnittelija vastaa riski- ja tarvearvion laadinnasta, haastattelee vankia sekä tarvittaessa konsultoi muita vangin kanssa työskenteleviä ammattiryhmiä. Esimerkiksi vangin asuinosaston vartijalla on arvokasta tietoa vangin käyttäytymisestä, mitä tulisi kyetä hyödyntämään entistä enemmän riski- ja tarvearvion laadinnassa.

Riski- ja tarvearvio tehdään vain pienelle osalle vangeista. Käytännöt arviointikeskuksissa vaihtelevat resurssien mukaan. Työskentelyn laajuuden harkinnassa otetaan huomioon tuomion pituus, jäljellä oleva rangaistusaika, rikoksen laatu, vangin ikä tai laitossijoittelun haasteet. Esimerkiksi nuoriin ja vakavista väkivalta- ja seksuaalirikoksista tuomittuihin pyritään ensisijaisesti panostamaan. Pitkän tutkintavankeusajan vuoksi jäljellä oleva rangaistusaika saattaa jäädä lyhyeksi, jolloin ritaa ei välttämättä tehdä. Itä- ja Pohjois-Suomen arviointikeskuksessa on ollut käytössä pilotointi, jossa rangaistuksen pituus ja ARAT - menetelmän⁹ pisteytys määrittävät tehdäänkö riski- ja tarvearvio. Riski- ja tarvearvio voidaan tehdä myös suppeana, jolloin alakohtien pisteytystä ei laadita, vaan tiivistelmä uusimisriskiin vaikuttavista tekijöistä tehdään pelkästään yhteenvetokohtiin.

⁹ ks. seuraava kappale

Riski- ja tarvearvion ensimmäinen peruskohta ”nykyiset rikokset” sisältää staattisiin tekijöihin perustuvan arvion uusimisriskistä. Tässä käytetään pääsääntöisesti Peltovuoman ja Tynin (2013) kehittämää strukturoitua ARAT (Actuarial Risk Assessment Tool) -menetelmää, jonka tarkoituksena on löytää ne rikoksentekijät, joille kuntoutusmenetelmiä tulisi tarjota. Menetelmän primaariaineistona on käytetty 2007 vapautuneita miesvankeja kolmen vuoden seuranta-ajalta, ja se on testattu luotettavaksi myös naisvankien osalta. Menetelmä pohjautuu Kanadassa vuonna 1992 kehitettyyn SIR-R1 menetelmään (Statistical Information on Recidivism), joka on myös modifioitu Suomen oloihin. Ongelmallista SIR-R1:n käytössä oli muun muassa, ettei se soveltunut naisvangeille (Peltovuoma 2008). ARATin etuna on, että se on helppo ja nopea käyttää pelkästään saatavilla olevan asiakirjatiedon perusteella. Staattinen arvio antaa myös aina saman tuloksen arvioitsijasta riippumatta. Seksuaalirikollisten kohdalla ARATin tilalla käytetään Jäsennettyä riskiarviota -99.03. Se pohjautuu Harrisin, Phenixin, Hansonin ja Thorntonin vuonna 2003 kehittämään Static -99 -menetelmään. (Hakkarainen 2007.)

Seuraavassa kuvaan tarkemmin asumisen ja arkipäivän toiminnoissa selviytymisen, sosiaalisten sidosten ja elämäntavan, päihteiden käytön sekä ajattelun ja asenteiden arviointia riski- ja tarvearvion käsikirjan mukaisesti. Avaan tarkemmin näiden perusalueiden alakohtia ja pisteytystä, sillä ne liittyvät tutkimukseni keskeisiin muuttujiin, joiden merkitystä koepapuden peruuntumisen ennustettavuudessa tarkastellaan. Tavoitteena on kuvata, miten näitä alueita rangaistusajan suunnitelmassa mitataan ja mihin asioihin arvioinnissa kiinnitetään huomiota.

Asuminen ja arkipäivän toiminnoissa selviytyminen jaetaan riski- ja tarvearviossa neljään alakohtaan, joita ovat 1) asumistilanne ennen vankilaan tuloa ja tavoitetilanne vapautuessa, 2) asunnoton tai asunnot lyhytaikaisia/tilapäisiä, 3) asunnon tarkoituksenmukaisuus ja sopivuus ja 4) arkipäivän toiminnoissa selviytyminen. Asunnon tarkoituksenmukaisuuden arvioinnissa kiinnitetään huomiota asunnon kuntoon ja vastaako se vangin tarpeisiin. Arvioinnin kannalta merkityksellistä on keiden kanssa vanki asuu (asuuko uhrin kanssa yhdessä tai esimerkiksi päihteitä käyttävien kavereidensa luona), millaiset välit hänellä muihin asunnossa asuviin ja tukevatko muut asukkaat päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa. Arkipäivän toiminnoissa selviytymisen arviointi liittyy haastateltavan kykyyn huolehtia vaatehuollosta, ruoanlaitosta, puhtaudesta ja asioimisesta pankissa tai kaupassa. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 13-14.)

Sosiaaliin sidokset ja elämäntapa jaetaan riski- ja tarvearviossa kahdeksaan alakohtaan, joita ovat 1) nykyinen suhde läheisiin ja perheenjäseniin, 2) nykyinen suhde puolisoon/kumppaniin, 3) lähisuhdeväkivalta, 4) vanhemmuuden taidot ja vanhemman rooli suhteessa lapseen, 5) rikollista käyttäytymistä vahvistava kaveripiiri ja elämäntapa sekä rikollisen toiminnan osuus ajan käytöstä, 6) manipuloiva ja hyväksikäyttävä elämäntyyli, 7) riskihaikainen käyttäytyminen ja elämäntavan piittaamattomuus sekä 8) ihmissuhteissa alistuva ja helposti hyväksikäytettävä. Ihmissuhteita arvioidaan siitä näkökulmasta, miten ne tukevat

haastateltavaa rikollisesta käyttäytymisestä ja elämäntavasta luopumisesta. Lähisuhdeväkivallan arvioinnissa huomioidaan sekä tekijänä että uhrina oleminen: kaksi pistettä saa, jos nykyisessä suhteessa on lähisuhdeväkivaltaa, yhden, jos sitä on aiemmissa suhteissa esiintynyt. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 20-22.)

Manipuloivaa ja hyväksikäyttävää elämäntyyliä arvioidaan sekä rikollisen että ei-rikollisen toiminnan kautta. Käyttääkö vanki ihmissuhteitaan henkilökohtaisen hyödyn saamiseksi itselleen? Pyrkikö hän etsimään muita vankeja, joihin vaikuttaa? Manipuloivan henkilön ulkoinen käyttäytyminen voi olla miellyttävää tai jopa mielitelevää. Yleensä hän ei tunne katumusta muiden huiputtamisesta, vaan voi antaa tyytyväisenä esimerkkejä kysyttäessä. Manipulointiyritykset voivat kohdistua myös henkilökuntaan yrityksellä asettaa heitä toisiaan vastaan pahansuovilla syytöksillä, uhkailulla ja/tai mielitelevällä käyttäytymisellä. Kaksi pistettä saa, kun manipulatiivisen käyttäytymisen malli näkyy rikoshistoriassa esimerkiksi petoksina, kiristyksinä, herkkäuskoisten uhrien hyväksikäyttämisenä tai virheellisten tietojen antamisena näyttäytyäkseen todellisuutta paremmassa valossa ja vankila-aikana kaksi työntekijää on toisistaan riippumatta tunnistanut manipulatiivisen käyttäytymisen vangin vuorovaikutusta havainnoidessaan. Jos vain toinen kohta täyttyy, pisteytetään yksi. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 23-24.)

Riskikäyttäytymistä ja elämäntavan piittaamattomuutta tarkastellaan riskihakuisen, vastuuntunottoman ja holtittoman käyttäytymisen kautta sekä taipumuksena pitkästyä ja hankkia äärimmäisiä kokemuksia. Jotkut saattavat ilmentää riskikäyttäytymistä joillakin elämänalueilla, kuten extreme-urheilun muodossa, mutta riskihakuisuuden kohdistuessa useille elämänalueille, saattaa se johtaa lisääntyneeseen riskiin syyllistyä rikoksiin tai käyttää paljon päihteitä. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 24-25.)

Ihmissuhteissaan alistuvan ja helposti hyväksikäytettävän riski syyllistyä rikoksiin ja päihteiden käyttöön nousee muiden painostuksesta tai halusta olla hyväksytty. Tarkastellaan millaisia mahdollisuuksia vangilla on ihmissuhteissaan itsenäiseen päätöksentekoon, vastustaa muiden painetta rikoksiin ja päihteiden käyttöön, miten hän pystyy asettamaan rajat muille ja onko hänellä voimakas riippuvuuden tarve. Alistuvuus ja alttius hyväksikäyttöön saattaa näkyä hakeutumisenä manipulatiivisten kavereiden seuraan saadakseen hyväksyntää ja ystäviä keinoilla, jotka edellyttävät häneltä rikosten tekemistä. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 25.)

Riski- ja tarvearviossa *päihteiden käytön* arviointi jaetaan alkoholin käyttöön ja huumausainien käyttöön. Alkoholin käyttöä arvioidaan viimeisen kahden vuoden ajalta ennen meneillään olevaa vankeusjaksoa siltä osin, onko se toiminut laukaisevana tekijänä rikoksiin syyllistymisessä tai lisääkö se uusintarikollisuusriskiä ja syrjäytymistä. Alkoholin käytön arviointi jaetaan kahdeksaan alakohtaan: 1) käytön useus ja käyttötavat, 2) liittyykö käyttöön lääkkei-

den väärin käyttöä (sekakäyttö) tai korvikkeiden käyttö, 3) rikosten teko pääasiassa alkoholin vaikutuksen alaisena tai alkoholin hankkimiseksi, 4) väkivaltainen käyttäytyminen alkoholin käytön yhteydessä, 5) vaikutukset työelämässä, koulutuksessa ja vapaa-aikana, 6) vaikutukset terveyteen, 7) vaikutukset perheeseen, parisuhteeseen tai ystävyys-suhteisiin ja 8) motivaatio hoitaa alkoholiongelmia vankeusaikana. Huumausaineiden käyttö jaetaan yhteentoista alakohtaan ja sitä tarkastellaan koko elämän ajalta. Alakohdat vastaavat pitkälti alkoholin käytön arviointia, mutta lisäksi arvioidaan pääasiallisesti käytetty huumausaine ja sen käytön useus, mahdollinen suonensisäinen käyttö ja hoitoon hakeutuminen. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 25-31.)

Ajattelu ja käyttäytyminen jaetaan riski- ja tarvearviossa kuuteen alakohtaan, joita ovat 1) sosiaaliset taidot ja vuorovaikutuksen taso, 2) itsehillinnän puute ja impulsiivinen käytös, 3) tavoitehakuinen aggressiivinen käytös, 4) ongelmallisten elämäalueiden tunnistaminen ja määrittäminen, 5) ongelmanratkaisutaidot ja 6) muiden ihmisten näkökantojen ymmärtäminen. Koska heikot vuorovaikutustaidot saattavat johtaa sosiaaliseen eristytymiseen, on vankeusaikana syytä pyrkiä elvyttämään vangin sosiaalisia taitoja ja verkostoja vapaudessa selviytymisen tueksi. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota sanalliseen viestintään, katsekontaktiin, mielialojen ilmaisemiseen asennoin ja elein sekä keskustelun aloittamisen ja ylläpitämisen taitoon. Itsehillinnän puutetta ja impulsiivista väkivaltaisuutta arvioitaessa kiinnitetään huomiota siihen, menettääkö haastateltava helposti malttinsa, ja kuinka hyvin hän pystyy käsittelemään kielteisiä tunteita ja turhauttavia tilanteita. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 31-33.)

Ongelmallisten elämäalueiden tiedostamisen ja määrittämisen problematiikkaa arvioidaan vangin kaikilla elämän osa-alueilla, ei pelkästään rikosten tekemisen suhteen. Ongelmanratkaisutaitojen arvioinnissa huomattavaa on, että vanki saattaa kyetä tunnistamaan ongelmallisia elämäalueitaan, mutta ei välttämättä löydä vaihtoehtoisia ratkaisumalleja tai ei osaa soveltaa niitä omassa tilanteessaan. Kyvyttömyys ymmärtää muiden ihmisten näkökantoja näyttäytyy usein empatian puutteena, mikä mahdollistaa sellaisten rikosten tekemisen, joista on seurauksina vakavia haittoja niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin. Empatian puute voi kohdistua kaikkiin tai vain uhriin, jolloin se on rikokseen liittyvän motiivin vääristämää. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 34-36.)

Asenteet jaetaan riski- ja tarvearviossa alakohtiin, joita ovat 1) rikosmyönteiset asenteet, 2) vihamieliset asenteet, 3) asenne henkilökuntaa ja auktoriteetteja kohtaan, 4) asenne vapautumisen jälkeistä valvontaa kohtaan ja 4) motivaatio muutoksen aikaansaamiseen ja rikollisesta käyttäytymisestä luopumiseen. Osioista saa useimmiten parhaiten tietoa keskustelemalla vangin kanssa hänen suhteistaan perheeseen, ystäviin, työtovereihin ja auktoriteetteihin. (Rikosseuraamusvirasto 2004: 36-39.) Asenteiden, ajattelun ja käyttäytymisen luotettava arviointi on haasteellista. Arvioinnin tueksi on kehitetty ajattelun ja asenteiden lisämoduuli (lii-

te 1), joka kuvaa hyvin sitä, millaisilla konkreettisilla asioilla edellä esitettyihin alakohtiin liittyen on merkitystä uusimisriskin kannalta.

5.1.4 Rangaistusajan suunnitelma

Rangaistusajan suunnitelma perustuu vankeuslakiuudistukseen, jonka mukaan kaikille ehdotomaan vankeusrangaistukseen tuomituille tehdään yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma. Tavoitteena on, että vangin valmiudet, kyvyt ja taidot rikoksettomaan elämään kehittyisivät rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. (Nurminen, Ahmavaara & Niiniskorpi 2008.) Osalla vangeista rangaistusajan suunnitelma pohjautuu riski- ja tarvearvioon. Osalle se tehdään suppeamman arvioinnin perusteella.

Rangaistusajan suunnitelman sisältö on tarkoin säädelty. Valtioneuvoston asetuksen vankeudesta (4 luku 18 §) mukaan se sisältää vankeusajan keskeiset tavoitteet, tietoja osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaativuustasosta, turvallisuusjärjestelyille asetettavat vaatimukset, tiedon sijoitusvankilasta, suunnitelman mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä, suunnitelman mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä sekä vapauttamissuunnitelman ja valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelman.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ovat osa opinnäytetyöni aineistoa. Tavoitteita voi ransussa olla useita ja niiden tulee vastata arvioon perustuvia uusimisriskitekijöitä. Tärkein tavoite mainitaan ensin. Tavoitteet tulisi laatia yhteistyössä vangin kanssa, jotta ne olisivat sellaisia, jotka vanki itse kokee hyödyllisiksi ja on niihin valmis sitoutumaan. Tavoitteiden tulee siis olla yksilöllisiä, tarkkoja ja saavutettavissa olevia. Tavoitteiden toteutumista on voitava arvioida.

Rangaistusajan suunnitelmassa mainitaan keinot tavoitteiden saavuttamiseksi. Joskus toiminta voi olla tarkoin määriteltyä; esimerkiksi Suuttumuksenhallinta -kurssin käyminen tietyllä ajanjaksolla. Joskus taas on tarpeen kirjata tavoitteet ja toiminta niin, että kirjaus jättää vaihtoehtoja avoimiksi eikä ainakaan rajaa pois vangin kannalta hyödyllistä toimintaa. Esimerkiksi ”työtoimintaan osallistuminen sijoituslaitostarjonta huomioiden” antaa enemmän liikkumavaraa.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista seurataan vankilassa. Siihen kirjataan ovatko tavoitteet edenneet ja jos eivät, johtuuko se vangista vai vankilasta. Kaikki vangit mahdolliset etuudet, kuten poistumisluvat ja avolaitokseen pääseminen ovat jollain tapaa yhteydessä rangaistusajan suunnitelman noudattamiseen. Mitä paremmin ja omaaloitteisemmin vanki on pyrkinyt noudattamaan rangaistusajan suunnitelmaansa, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on päästä toivomaansa laitokseen tai koevapauteen.

On kuitenkin poikkeuksia, jolloin rangaistusajan suunnitelman huolellinenkaan noudattaminen ei takaa koevapauteen pääsyä. Turvallisuustiedot, erityisesti yhteydet järjestäytyneeseen rikollisryhmään, voivat estää koevapauteen pääsyn. (Rikosseuraamuskeskimies 2014.) Hallituksen esityksestä, laista valvotusta koevapaudesta tai Rikosseuraamuslaitoksen määräyksestä valvotun koevapauden täytäntöönpanosta ei löydy suoraa kantaa asiaan. Koevapauteen pääsyn epääminen voidaan johtaa jr-vankien kohdalla edellytysten puuttumisesta (”vangin käyttäytymistä rangaistusaikana, hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella”) ja riskistä rikoksen teon mahdolliseen jatkumiseen. Ennen KoeVL:n voimaantuloa noudatettiin tiukkaa linjaa (Rikosseuraamuskeskimies 2014), mutta päätösvallan siirryttyä johtajille voi ratkaisujakin olla erilaisia.

Rangaistusajan suunnitelman noudattamisella ei aiemmin ollut juuri merkitystä koko rangaistusta suorittavien vankien kohdalla koevapauteen pääsemiseksi. Käytössä oli niin sanottu pakollinen koevapaus, jolloin koko rangaistusta suorittava vanki sijoitettiin kolmeksi kuukaudeksi koevapauteen ennen ehdonalaista vapauttamista hovioikeuden päätöksellä. Järjestelmä osoittautui ongelmalliseksi niissä tilanteissa, kun vanki kieltäytyi koevapaudesta eikä sitoutunut sen tavoitteisiin. (HE 140/2012 vp: 13-14, 22; Rikosseuraamuskeskimies 2014.) Lainsäädännön uudistuksen yhteydessä pakollinen koevapaus poistettiin ja koevapaus tehtiin harkinnanvaraiseksi. Nykyään elinkautisvangilla ja koko rangaistusta suorittavalla vangilla on mahdollisuus päästä koevapauteen, mutta valmistelu aloitetaan sen jälkeen, kun hovioikeus on tehnyt päätöksen tuomitun päästämiseksi ehdonalaiseen vapauteen (Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2014: 1).

5.2 Sosiaalisen kontrollin teoria

Travis Hirschin sosiaalisen kontrollin teorian mukaan ihmiset kiinnittyvät rikollisuuteen, kun heidän sosiaaliset siteensä yhteiskuntaan heikkenevät tai puuttuvat. Teoria muotoutui alun perin nuorisorikollisuutta koskevan tutkimuksen pohjalta vuonna 1969 ja oli alkuperäiseltä nimeltään sosiaalisten siteiden teoria (engl. social bond theory). Teorian oletuksena on, että kaikki ihmiset ovat luonnostaan taipuvaisia tyydyttämään tarpeitaan kaikin keinoin, myös laittomin. Rikoskäyttäytymisen yksilöllisiä eroja selittää se, että toisiin kohdistuu sosiaalinen kontrolli, joka estää rikollisen toiminnan. (Kivivuori 2013: 187-188.)

Teoria erottelee virallisen ja epävirallisen sosiaalisen kontrollin toisistaan. Virallisella sosiaalisella kontrollilla tarkoitetaan kaikkia niitä tahoja, jotka valvovat virallisenormien noudattamista. Poliisin, tuomioistuimen ja vankiloiden kaltaisten virallisen seuraamusjärjestelmän edustajien lisäksi tähän joukkoon kuuluu esimerkiksi opettaja, joka välitunnilla valvoo koulun järjestyssääntöjen noudattamista. Epävirallisella sosiaalisella kontrollilla tarkoitetaan esimerkiksi parisuhdetta, uskonnollisia yhteisöjä, vanhempien lapsiinsa kohdistamaa kontrollia tai

ystäviä, jotka saattavat paheksua rikoksiin syylistymistä. (Kivivuori 2013: 189-190.) Erityisesti epävirallisen kontrollin rooli normien ja arvojen omaksumisessa korostuu (Laine 2007: 107).

Koevapauteen sijoitettujen kohdalla voidaan ajatella, että epävirallisen sosiaalisen kontrollin merkitys lisääntyy virallisen kontrollin vähentyessä. Koevapauteen sijoitetun on mahdollista asua perheensä kanssa ja ylläpitää sosiaalista verkostoaan vapaammin kuin vankilassa (Karsikas 2014) samalla, kun virallisen kontrollin intensiteetti laskee. Useissa tutkimuksissa on todettu vankeuden pikemminkin lisäävän uusimisriskiä, sillä se katkoo siteitä epävirallisen kontrollin lähteisiin, kuten parisuhteeseen, työhön ja paikallisyhteisöihin (Kivivuori 2013: 219). Tällöin tilalle muodostuu helposti rikollisuudelle altistavia sosiaalisia suhteita.

Hirschin mukaan on olemassa neljä mekanismia, joilla sosiaalinen kontrolli vaikuttaa luontais- ta rikostaipumusta vähentävästi. Näitä ovat 1) tunnepohjaiset siteet muihin ihmisiin, 2) motivoitunut sitoutuminen perinteisiin ja laillisiin instituutioihin, 3) ajan käyttäminen laillisiin toimintoihin ja harrastuksiin sekä 4) lain noudattamista tukevat uskomukset ja käsitykset. (Kivivuori 2013: 191.)

Mekanismien avulla on mahdollista nostaa koevapausjärjestelmästä esiin huomioita ja näkökulmia, jotka teorian mukaan ehkäisevät rikoksiin syylistymistä. Kuten edellä on esitetty, koevapaus järjestelmänä tukee 1) kiintymystä ja tunnepitoisten sosiaalisten siteiden säilyttämistä, erityisesti mahdollistaen normaalin perhe-elämän. Etenkin lasten kannalta voi olla suuri merkitys, kun toinenkin vanhempi on perheessä läsnä ja päihteettömänä vankilan sijaan (Karsikas 2014).

Koevapauden sisällöksi määritelty toimintavelvoite on 3) ajan käyttämistä laillisiin toimintoihin tai harrastuksiin, ja sillä pyritään edesauttamaan 2) motivoitunutta sitoutumista perinteisiin ja laillisiin instituutioihin, kuten työhön tai opiskeluun. Toimintavelvoite valitaan yksilöllisesti niin, että vangin on siihen mahdollista aidosti sitoutua ja oman aktiivisuuden vaatimus toimintavelvoitepaikan hankinnassa edellyttää jonkinlaista motivaatiota. Toisaalta motivaationa koevapauteen pääsemiseksi voi olla ainoastaan vapaammat olosuhteet ja kotiin pääseminen, mikä saattaa suunnitelmallisuuden ja oikeanlaisen tuen kautta edesauttaa yhteiskuntaan integroitumista (Ohjaaja 2014).

Lain noudattamista tukevat uskomukset ja käsitykset (4) koevapaudessa näyttäytyvät niin, että tietyillä velvoitteilla pyritään sitouttamaan koevapauteen sijoitettuja normien mukaiseen toimintaan. Mikäli heidät velvoitetaan toimimaan jonkin normin mukaan, on mahdollista, että se sisäistetään toiminnan kautta. Esimerkiksi sitoutuminen päihteettömyyteen ja kokemus päihteettömänä selviytymisestä yhteiskunnassa voi johtaa päihteettömänä pysymiseen

koevapauden jälkeenkin (Ohjaaja 2014). Teorian kannalta olennaista on kuitenkin, että merkityksellisen sosiaalisen piirin uskomukset ja käsitykset tukevat lain noudattamista.

Sosiaalisen kontrollin teorialla on vahva empiirinen tuki, mutta siihen on kohdistettu myös kritiikkiä. Teorian taustalla oleva ihmiskuva on yksiulotteinen: nykyaikaisen evoluutiopsykologian näkökulmasta on väärin ajatella, että rikostahto edustaisi ”luontoa” ja kontrolli ”kulttuuria”, joka estäisi näiden luonnollisten viettien toteuttamista. Ihmisellä on todettu olevan myös luontainen pyrkimys sovitteluun ja konfliktien välttämiseen. (Kivivuori 2013: 217-218.) Kontrolliteoriassa rikos käsitteenä on määritelty melko kapeasti. Se selittää niin kutsutun katukivirikollisuuden, mutta jättää huomiotta valtaa pitävien yksilöiden sekä valtion ja erilaisten instituutioiden tekemät rikokset. (Rissanen 2012: 14.)

Kritiikin mukaan teoria ei huomioi riittävästi ryhmäsidonnaisuutta silloin, kun vertaisryhmä ei noudata lakeja tai normeja. Kriminologiassa on havaittu, että nuorten kohdalla rikollisiin syyllystyminen on voimakkaasti yhteydessä kavereiden rikollisuuteen. Esimerkiksi rikosaktiiviseen jengiin liittyminen ei vähennä rikollisuutta, vaan jengin sosiaaliset normit voivat jopa vaatia rikoksiin syyllystymistä. (Kivivuori 2013: 217-218.) Keskeinen kysymys koevapauden edellytysten harkinnassa ja koevapauden onnistumisessa onkin mielestäni se, miten varmistetaan tuomitun sosiaalisten suhteiden olevan rikoksettomuutta ja päihdeettömyyttä tukevia. Rikoskumppanin tai muiden nimettyjen henkilöiden tapaamisen kieltäminen voidaan asettaa koevapauden ehdoksi (KoeVL 14 §). Vankila-aikana ei kuitenkaan välttämättä saada tietoa sosiaalisten suhteiden laadusta. Esimerkiksi päihdeongelmaiselle koevapauteen sijoitetulle tilanne on melko kestävä, jos hänen puolisonsa samassa asunnossa käyttää runsaasti päihdeitä tai kutsuu kavereitaan yhteiseen kotiin päihdeiden käytön merkeissä (Mohell 2014).

Valvottu koevapaus järjestelmänä vaikuttaa olevan linjassa sosiaalisen kontrollin teoriasta johdettujen toimenpidesuosituksen kanssa. Kivivuori ehdottaa sosiaalisen kontrollin teorian pohjalta, että sosiaalinen apu kannattaa tarjolla kontrolliin yhdistettynä, jos tavoitteena on ehkäistä rikollisuutta (2013: 221). Tuen ja kontrollin suhteeseen koevapaudessa on otettu kantaa lainsäädännön tasolla; KoeVL 30 § määrittää Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen ja apuvalvojan tehtävät, joista ensimmäinen on ”ohjata ja tukea koevapauteen sijoitettua”. Kontrollipuolta edustava velvollisuuksien noudattamisen valvonta on vasta viidentenä kohtana. Lainvalmistelijoiden tietoinen valinta on ollut korostaa tuen merkitystä nostamalla se ensimmäiseksi tehtäväksi ennen valvontaa (Mohell 2014).

5.3 Hyvän elämisen malli (GLM)

Uudempaa näkemystä rikollisuuden taustalla olevista syistä edustaa Tony Wardin kollegoineen 2000 - luvun alussa kehittämä hyvän elämisen malli (Good Lives Model, GLM). GLM on rikok-

sentekijöiden vahvuuksiin perustuva kuntoutusmalli, joka on syntynyt vastaamaan RNR - malliin esitettyyn kritiikkiin.

Lyhyesti kuvattuna RNR - mallin (risk, need, responsivity) mukaan rangaistusjärjestelmän interventiot pitäisi strukturoida näiden kolmen periaatteen mukaan. Tarpeella (need) tarkoitetaan pyrkimystä vaikuttaa rikoksentekijän dynaamisiin riskitekijöihin (eli kriminogeenisiin tarpeisiin), jotka liittyvät rikolliseen käyttäytymiseen. Riskiperiaatteen (risk) mukaisesti interventiot tulisi suhteuttaa rikoksentekijän riskitasoon; mitä suurempi riski, sitä intensiivisempää kuntoutusta tarjotaan. Vastaavuusperiaatteella (responsivity) tarkoitetaan, että käytetään menetelmiä, jotka ovat todettu tehokkaiksi, ja jotka rikoksentekijän on mahdollista omaksua ottaen huomioon tiettyjä piirteitä, kuten hänen motivaationsa, oppimistyyliinsä tai etnisen taustansa. (Ward & Maruna 2007: 20-21.)

GLM käyttää hyväkseen monia RNR - mallin vahvuuksia, mutta painottaa enemmän muutostivaatiota, tulevaisuuden tavoitteita ja asiakkaan vahvuuksia (Lavikkala 2011: 128). GLM on vahvuuksiin perustuva kuntoutuksen viitekehys, joka perustuu kahteen ydin päämäärään: 1) riskien minimointiin ja rikollisuuden jatkumisen vähentämiseen sekä 2) rikoksentekijöiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseen. Oletuksena on, että kun rikoksentekijöitä velvoitetaan kunnioittamaan muiden ihmisten oikeutta hyvinvointiin ja vapauteen, he itse ovat oikeutettuja samaan huomioimiseen. GLM:n mukaan paras tapa luoda turvallisempi yhteiskunta on auttaa rikoksentekijöitä sopeutumaan sosiaalisesti integroituneeseen elämäntyyliin opettamalla heille arkielämän perustaitoja ja tehokkaita selviytymiskeinoja ongelmanratkaisutilanteisiin. (Harkins 2011.)

Valvotun koevapauden tavoite, rikoksentekijän yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen, soveltuu GLM:n kontekstiin. Riskien minimointi ja rikollisuuden jatkumisen vähentäminen näkyvät koevapauden edellytysten harkinnassa, valvonnassa ja sen intensiteetin määrittämisessä. Lähtökohtaisesti mitään vankiryhmää ei ole rajattu pois koevapauden piiristä (Mohell 2014) lyhyitä, alle kolmen kuukauden pituisia vankeusrangaistuksia lukuun ottamatta. Tällöinkin kyse on resursseista eikä niinkään riskinhallinnasta; kaikkia ei ehditä valmistella ja valmistelutyö vie oman aikansa (Karsikas 2014). Kokonaisarvioinnissa otetaan huomioon ehtojen noudattamisen todennäköisyys ja arvio päihtymysveloitteen noudattamisesta (Andersson 2013). Edellytysten harkinnassa otetaan huomioon vangin käyttäytyminen rangaistusaikana sekä hänen rikollisuudestaan saadut tiedot. Sitä kautta esimerkiksi lähisuhdeväkivalta saattaa muodostaa esteen, jos koevapaus olisi tarkoitus panna täytäntöön samassa asunnossa. Lainsäädännössä ei kuitenkaan suoraan oteta kantaa rikoksenteon mahdolliseen jatkumiseen, toisin kuin valvontarangaistuksessa, jossa rikoksen laatu voi olla esteenä valvontarangaistukseen tuomitsemiselle (Karsikas 2014; Mohell 2014).

GLM:n taustalla oleva ihmiskäsitys on myönteisempi kuin sosiaalisen kontrollin teoriassa. Wardin ja Marunan mukaan rikoksentekijät ovat päämääräsuuntautuneita ja pyrkivät toteuttamaan samoja inhimillisiä tarpeita kuin muutkin ihmiset. Voidaan esittää ensisijaisia perustarpeita (engl. primary goods), joita kaikki ihmiset tavoittelevat jollain tasolla. (Ward, Yates & Willis 2011: 95-96.) Nämä ensisijaiset tarpeet ovat asioita tai kokemuksia, joita yksilö etsii niiden itsensä vuoksi ja jotka todennäköisesti johtavat hyvinvoinnin tason kohoamiseen. Toissijaiset tai välineelliset tarpeet (engl. secondary goods) edustavat tiettyä tarkoitusta saavuttaa ensisijaisia tarpeita; esimerkiksi työskenteleminen mekaanikkona on tapa saavuttaa ensisijainen tarve menestyä työssään. (Ward & Fortune 2013: 35.) Painotukset ja ensisijaisuus tietyn tarpeen tavoittelussa vaihtelee ja riippuu yksilön ydinarvoista ja prioriteeteista. Perustarpeet ovat mallissa jaoteltu seuraavasti:

1. elämä (sisältäen terveellisen elämisen ja toimintakyvyn)
2. tieto (kuinka hyvin yksilö tuntee tietävänsä hänelle tärkeistä asioista)
3. menestys vapaa-ajan aktiviteeteissa (harrastukset ja viihteelliset ajanvietteet)
4. menestys työssä (sisältäen hallinnan kokemuksen ja määräysvallan omasta työstään)
5. toimijuus (autonomia ja itseohjautuvuus)
6. sisäinen rauha (vapaus tunne-elämän kaaoksesta ja stressistä)
7. suhteet (sisältäen intiimit, romanttiset ja perheeseen tai sukuun liittyvät ihmissuhteet)
8. yhteisöllisyys (yhteys laajempaan sosiaaliseen ryhmään)
9. hengellisyys (tunne tarkoituksen ja merkityksen löytämisestä elämässä)
10. mielihyvä (onnellisuus tai hyvinolontunne tässä ja nyt)
11. luovuus (itseilmaisu vaihtoehtoisissa muodoissaan) (Ward, Yates & Willis 2011: 95-96.)

Dynaamiset riskitekijät käsitteellistetään teoriassa sisäisiksi tai ulkoisiksi esteiksi hyvän elämän elämisessä, eli edellä lueteltujen perustarpeiden saavuttamisessa. Sisäisillä esteillä tarkoitetaan taitojen vajavaisuutta, kun taas ulkoiset esteet viittaavat ympäristön mahdollisuuksien, resurssien tai tuen puutteeseen. Sisäinen este voi olla esimerkiksi kehoon tunneiden säätelytaito, joka estää sisäisen rauhan saavuttamiseen. Ulkoinen este on toimintamahdollisuuksien puutetta, kuten esimerkiksi yksilön työelämäänsä liittyvä osaaminen puuttuu siksi, että töitä ei ole. Kun nämä sisäiset ja ulkoiset olosuhteet ovat vaillinaisia esitettyjen perustarpeiden saavuttamiseksi, yksilö turhautuu ja saattaa ilmentää antisosiaalista käytöstä. (Ward & Maruna 2007: 123-124; Ward ym. 2011: 96-97.)

Teorian mukaan ongelmallinen käytös, kuten rikokseen syylistyminen johtuu siitä, että joskus edellä mainittuihin päämääriin pyritään sopimattomin keinoin. Esimerkiksi, jos yksilöltä puuttuu kyky tai mahdollisuus tyydyttää tarvettaan intiimiin suhteeseen aikuisen kanssa, saattaa hän pyrkiä saavuttamaan päämääränsä lasten seksuaalisella hyväksikäytöllä. (Ward ym. 2011: 95-96.) Ihmisellä, jolla on paljon ulkoisia ja sisäisiä esteitä ja vähän vahvuuksia, on suurempi riski ilmentää ongelmallista käytöstä. Ulkoiset ja sisäiset tekijät voidaan nähdä muuttuvina

tekijöinä¹⁰, joihin vaikuttamalla yksilön elämänlaatu paranee. Rikollisuuteen vaikuttamisessa ei kuitenkaan päästä pitkälle ”yksittäisiä riskitekijöitä” korjailemalla, vaan kyse on yksilöllisestä työskentelystä, jossa ulkoiset ja sisäiset tekijät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (The Good Lives Model of Offender Rehabilitation; Lavikkala 2011: 107.)

GLM:n kontekstissa valvottu koevapaus mahdollistaa yksilöllisen toteutuksen koevapauteen sijoitetun osallistamisessa hänen toimintakykyään ja sosiaalisia valmiuksiaan ylläpitävään ja edistävään toimintaan. Tuomitun kykyyn ja edellytyksiin liittyvät huomiot, kuten elämänhallinnan puutteet tai heikot ongelmanratkaisutaidot tulisi ottaa huomioon toimeenpanosuunnitelmassa tukitoimien määrittelyssä (Andersson 2013).

GLM:n ajatus rikosentekijän oman toimijuuden painottamisessa näyttäytyy koevapaudessa vangin vastuuttamisena. Koevapauteen sijoitettu on itse vastuussa velvoitteidensa, kuten aikataulunsa ja liikkumisrajoitustensa noudattamisesta. Koevapaus on vaativa seuraamuksen täytäntöönpanotapa erityisesti heille, joille päihteettömyysvelvoitteen noudattaminen on haasteellista (Mohell 2014). Myös vangin oma aktiivisuus esimerkiksi toimintavelvoitepaikan järjestämisessä edesauttaa koevapauteen pääsyä, vaikka lähtökohtaisesti selvitystyö on lain mukaan viranomaisten vastuulla (Karsikas 2014).

On löydettävissä ominaisuuksia, joiden suhteen valvottu koevapaus ei vastaa GLM:n periaatteita. GLM:n mukaan interventioiden tulisi lisätä yksilön henkilökohtaista toimintakykyä enemmän kuin keskittyä tietyn ongelman poistamiseen, ikään kuin elinikäinen jonkin toiminnan rajoittaminen olisi ratkaisu välttää rikollisuutta (The Good Lives Model of Offender Rehabilitation). Koevapauteen sisältyy tällaisia rajoittavia elementtejä, kuten ehdoton päihteettömyys ja sen valvonta. Koko rangaistusjärjestelmä kuitenkin perustuu jonkinasteiseen kontrolliin, mikä nähdäkseni usein toimii kuntoutusta tukevana elementtinä.

6 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa tietoa valvotusta koevapaudesta toimenpiteiden tueksi ja järjestelmän edelleen kehittämiseksi. Tietoa tarvitaan, jotta onnistuneiden valvottujen koevapauksien määrää voitaisiin tavoitteen mukaisesti kasvattaa ja järjestelmää hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi.

Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, mitkä tekijät ennustavat valvotun koevapauden peruuntumista. Vaikka tilastollisen analyysin pohjalta ei voida tehdä johtopäätöksiä yksittäisen vangin tilanteesta, saadaan sen avulla suuntaa antavaa tietoa arvioinnin tueksi. Tie-

¹⁰ vrt. dynaamiset riskitekijät

don pohjalta on mahdollista kohdistaa intensiivisempää tukea niihin vankeihin, joilla riski valvotun koevapauden keskeytymiseen on suurempi. Tavoitteena on luoda malli, jonka avulla voidaan ennustaa riski valvotun koevapauden epäonnistumiseen (Vilkkä 2007: 22).

Määrälliset tutkimuskysymykset ovat:

- millaisia vankeja valvottuun koevapauteen sijoitettiin vuonna 2012?
- mitkä tekijät ennustavat valvotun koevapauden peruuttamista?
- millä staattisilla tekijöillä on yhteyttä koevapauden peruuntumiseen?
- miten hyvin rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ja niiden toteutuminen ennustavat valvotun koevapauden peruuntumista?

Opinnäytetyössäni tarkastelen myös lainvalmisteluun osallistuneiden asiantuntijoiden ja täytäntönnäpön käytännön toimijoiden näkemyksiä valvotun koevapauden valmistelusta, sisällystä ja toteutuksesta. Pyrin haastatteluiden avulla rikastuttamaan aiheen taustalla olevaa teoreettista pohdintaa ja tarkastelemaan, miten dynaamisten tekijöiden merkitys uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen tähtäämisessä näyttäytyy haastateltavien vastauksissa valvotun koevapauden taustalla. Asiantuntijahaastattelut toimivat tässä opinnäytetyössä keskeisenä tiedonhankintamenetelmänä.

7 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyöni painottuu kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen. Tutkin logistisen regressioanalyysin avulla valvotun koevapauden peruuntumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Hyödynnän kvalitatiivista menetelmää asiantuntijahaastatteluiden muodossa tiedonhankintamenetelmänä sekä saadakseni syvempää ymmärrystä ilmiön taustalla vaikuttavista tekijöistä. Tutkimustulokset - osio perustuu pelkästään kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen. Kvalitatiivisen menetelmän avulla hankittua tietoa on hyödynnetty teoreettisessa viitekehyksessä ja tutkimustulosten johtopäätöksissä.

Kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimus perustuu kohteen kuvaamiseen ja tulkitsemiseen tilastojen ja numeroiden avulla. Siinä ollaan usein kiinnostuneita luokitteluista, syyseuraussuhteista ja ilmiön selittämisestä numeerisiin tuloksiin perustuen. Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää kohteen laatua, ominaisuuksia ja merkityksiä kokonaisvaltaisesti. Erottelua laadulliseen ja määrälliseen tutkimukseen on kritisoitu siitä, että läpikotaisin kvalitatiivista tai kvantitatiivista tutkimusta ei ole olemassakaan. Määrälliseen tutkimukseen liittyy aina laadullinen komponentti, koska tutkimus ei voi olla pelkästään numeroita. Laadulliseen tutkimukseen sitä vastoin liittyy aina määrällinen komponentti, kuten luokittelu. Molempia lähestymistapoja voi käyttää selittämään samaa tutkimuskohdetta. (Koppa 2014a.; Jokivuori & Hietala 2007: 22.)

Hirsjärven (2009: 136) mukaan kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus ovat toisiaan täydentäviä suuntauksia, joita on käytännössä vaikea tarkkarajaisesti erottaa toisistaan. Opinnäytetyössäni ei ole tarkoitus asettaa niitä vastakkaiseen tai kilpailevaan asemaan. Kvalitatiivisella aineistolla pyritään tuomaan opinnäytetyöhön lisäarvoa löytämällä valvotun koepapauksen taustalla olevia syvempiä merkityksiä sekä peilaamaan niitä määrälliseen aineistoon perustuvaan tietoon. Erottamalla kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen suuntauksen toisistaan pyrin myös opinnäytetyöprosessin eri vaiheiden selkeään ja ymmärrettävään kuvaamiseen. Seuraavassa kuvataan ensin kvalitatiivinen tiedonhankintamenetelmä ja siihen liittyneet opinnäytetyön erityiskysymykset. Sen jälkeen perehdytään tarkemmin kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen ja regressioanalyysiin tutkimusmenetelmänä.

7.1 Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä

Kvalitatiivisella eli laadullisella tutkimusmenetelmällä pyritään tutkittavan ilmiön syvempään ymmärtämiseen ja merkitysten löytämiseen sen takana (Koppa 2014b.). Kvalitatiivista tutkimusta ei voida nähdä vain yhdenalaisena hankkeena, vaan se on joukko mitä moninaisimpia tutkimuksia. Siihen sisältyy niin laaja-alaisia suuntauksia, metodologisen ajattelun koulukuntia tai tutkimuksellisia lähestymistapoja, että pohditaan, voidaanko ylipäätään puhua kvalitatiivisesta tutkimusotteesta yhtenä suuntauksena. (Hirsjärvi ym. 2009: 162.) Kvalitatiivinen tutkimus voidaan karkeimmillaan kuvata aineiston ja analyysin ei-numeraaliseksi kuvaustavaksi (Uusitalo 1991: 79).

Joitakin yhteisiä ja keskeisiä piirteitä kvalitatiivisesta tutkimuksesta on kuitenkin määriteltävissä. Se on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedonhankintaa ja aineistoa kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa. Tiedonkeruun välineenä suositetaan usein ihmistä ja sellaisia metodeja, joissa tutkittavien näkökulma ja ”ääni” pääsevät esille. Deduktiivisen päättelyn sijasta käytetään induktiivista analyysiä, jossa pyritään paljastamaan odottamattomia seikkoja aineiston monitahoisen ja yksityiskohtaisen tarkastelun avulla. Kohdejoukko valitaan usein tarkoituksenmukaisesti ja tutkimussuunnitelmaa ollaan tarvittaessa valmiita muuttamaan olosuhteiden mukaisesti tutkimuksen edetessä. Aineiston totuudellisuudella ei ole merkitystä, sillä se nähdään kulttuurisidonnaisena jäsenyyksenä. (Hirsjärvi ym. 2009: 164.)

Opinnäytetyöni tutkimusongelman monitahoisuus ja pyrkimys merkitysten ymmärtämiseen lainsäädännön ja täytäntöönpanon toimintakäytäntöjen taustalla edellyttävät laadullisen tutkimusotteen valintaa määrällisen analyysin rinnalla.

7.1.1 Asiantuntijahaastattelu menetelmänä

Opinnäytetyön laadullinen aineisto koostuu asiantuntijahaastatteluista. Haastateltavat ovat tutkimusongelman kannalta erityisesti valittuja, vaikutusvaltaisia ja alallaan tunnustettuja asiantuntijoita, jolloin haastatteluiden tarkoituksena on koota heidän tutkimusongelman kannalta olennainen erikoistietämyksensä (Anttila 1998). Haastattelin kahta ennalta valittua koevapauslain valmisteluun osallistunutta asiantuntijaa huhtikuussa 2014. Kesäkuussa 2014 haastattelin Rikosseuraamuslaitoksessa työskentelevää ohjaajaa, jolla on vuosien kokemus valvotun koevapauden valmisteluun, valvontaan ja rikkomusten selvittelyyn liittyvistä tehtävistä. Opinnäytetyöprosessin loppuvaiheessa syyskuussa 2014 tein vielä yhden täydentävän haastattelun, jonka tarkoituksena oli saada tietoa rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista koskevasta arvioinnista.

Haastatteluissa käytin puolistrukturoitua haastattelurunkoa, joka yhtäältä takaa, että olennaiset asiat tulevat tiedusteltua kaikilta haastateltavilta sekä toisaalta mahdollistaa tarkentavien kysymysten esittämisen. Asiantuntijahaastatteluissa haastattelurunko on tapana räätälöidä sen mukaan ketä haastatellaan (Alastalo & Åkerman 2010: 378). Opinnäytetyössäni lainvalmistelijoiden ja täytäntöönpanon toteuttamiseen osallistuneen ohjaajan haastattelurunkoa muokkasin hieman erilaiseksi vastaajan roolin mukaan. Haastattelurungon tausta-aineistona olen käyttänyt virallisia lainvalmisteluun liittyviä dokumentteja ja muita säädöksiä. Mäkipään tutkimuksen haastattelurunkoa olen hyödyntänyt soveltuvin osan oman haastattelurunkoni suunnittelemisessa (2010: liite 4). Käyttämäni haastattelurunko on esitetty liitteessä 2.

Asiantuntijahaastatteluissa on tärkeää, että tutkija on hyvin valmistautunut ja perehtynyt aiheeseen, jotta tutkimusongelman kannalta tarpeelliset tiedot saadaan kerättyä eikä keskustelu jää yleisluontoiseksi ja pintapuoliseksi. Asiantuntijahaastatteluissa aineiston keruu ja analyysi kulkevat yleensä rinnakkain, eivätkä niin selkeästi erotu erillisinä työvaiheina. Jo haastattelurungon suunnitteleminen on vaatinut tausta-aineiston analysointia ja haastateltavien ammatilliseen taustaan perehtymistä. (Alastalo & Åkerman 2010: 378-380.)

Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne sanatarkasti. Kerättyä aineistoa tuli yhteensä 41 sivua. Haastattelut kestivät ajallisesti neljästäkymmenestä viidestä minuutista reiluun tuntiin. Aineistoon perusteellisen tutustumisen jälkeen etsin sieltä mielestäni tärkeitä huomioita ja peilasin sitä kirjoittamaani teoriaosuuteen. Hyödynsin asiantuntijahaastatteluista tiedonhankintamenetelmänä ja yhdistin siitä nousevia näkökulmia omaan tekstiini. Tarkoituksena oli saada haastatteluaineisto ”keskustelemaan” teorian kanssa.

7.1.2 Asiantuntijahaastatteluiden toteuttamisen eettiset kysymykset

Opinnäytetyön eettiset kysymykset liittyvät pohdintaan haastateltavien anonymiteetin suojaamisesta. Tutkimuseettisten periaatteiden mukaan tutkittaville taataan henkilöllisyyden suoja niin, etteivät yksittäisen henkilön tiedot tule ilmi tutkimuksen teon yhteydessä. Asiantuntijahaastatteluissa kysymys anonymiteetista näyttäytyy hieman eri tavalla. Erityisesti haastateltavat lainvalmistelijat toimivat niin rajatulla asiantuntijakentällä, että heidän anonymisointinsa ei ole mahdollista ilman, että olennaista asiasisältöä häviää samalla. Lisäksi haastatteluiden pieni määrä ja rikosseuraamusalan asiantuntijoiden toisensa tunteminen tekisi anonymisoinnin erittäin vaikeaksi. (Alastalo & Åkerman 2010: 383.) Haastateltavien nimeäminen on perusteltua myös siksi, että haastateltavien asiantuntija-asemalla on merkitystä jo tutkimusongelman kannalta. Haastatteluteemat eivät myöskään ole haastateltaville erityisen arkaluontoisia tai henkilökohtaisia, vaan tutkittavana olevan ilmiön tarkastelu rajoittuu haastateltavien ammattirooliin.

Haastateltavien nimeämiseen liittyy kuitenkin riski, että vastaajat säästelevät sanomisiaan, ja aineiston sisällöstä tulee erilainen kuin se olisi silloin, jos anonymiteetti taattaisiin. Erityisesti viranhaltijoita ohjaavat vahvat säännökset ja ammattieettiset periaatteet, jolloin heillä voi olla helposti tapana tuottaa kuva siitä, että asiat etenevät luotettavasti niin kuin niiden tulisi edetä yleisten menettelytapojen mukaan. Koska tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan perehtyä siihen, miten lainsäädännön tarkoitus todellisuudessa näyttäytyy, vaatii niin sanotun ammatillisuusmuurin ylittäminen vahvaa perehtymistä kyseiseen aiheeseen. (Alastalo & Åkerman 2010: 382-384.)

Perusteellisen pohdinnan jälkeen päädyin siihen lopputulokseen, että lainvalmisteluun osallistuneiden asiantuntijoiden nimeäminen on perusteltua, mutta Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön ei. Henkilöstön työnkuva on erilainen lainvalmisteluun osallistuneisiin asiantuntijoihin verrattuna ja heidän nimeämisensä ei toisi tutkimukseen lisäarvoa. Lisäksi vältetään riski, että tutkimuksessa esiin tulevat kannanotot vaikuttaisivat heidän asemaansa työyhteisössä. Lisäksi yksi haastateltava halusi varmistaa anonymiteetin toteutumisen ennen haastatteluun suostumistaan. Näen valitsemani linjauksen johdonmukaisena.

Kaikkien haastateltavien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Heidän nimeämiseen ja virka- tai asiantuntija-asemansa näkyvyyteen liittyvistä kysymyksistä opinnäytetyöraportissa sovittiin selkeästi. Ennen haastattelua kerron heille opinnäytetyöprojektista ja tutkimuksen tarkoituksesta. Kerättyä tutkimusaineistoa käytän ainoastaan tieteelliseen tutkimukseen ja vastaan yksin sen keruusta ja käsittelystä. Puretun aineiston arkistointiin pyysin haastateltaviltani luvan mahdollista omaa jatkotutkimustani varten. Lähetin valmiin opinnäytetyöra-

portin tutkimukseen osallistuvilla luettavaksi ja kommentoitavaksi ennen sen julkaisemista heidän niin halutessaan.

7.2 Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä

Kvantitatiiviset eli määrälliset tutkimusmenetelmät perustuvat mittaamiseen, jolloin tarkastelun kohteena oleva ilmiö pyritään saamaan numeeriseen hallintaan. Kvantitatiivisen tutkimuksen keskeisiä piirteitä ovat aiemmat teoriat ja johtopäätökset aiemmista tutkimuksista, hypoteesien esittäminen, käsitteiden määrittely, muuttujien muodostaminen taulukkomuotoon, aineiston saattaminen tilastollisesti käsiteltävään muotoon ja tilastollinen analysointi. Tuloksia voidaan kuvailla muun muassa prosenttitaulukoiden avulla ja tuloksia testataan tilastollisen merkitsevyyden osalta. (Erätuuli, Leino & Yli-luoma 1995: 11; Hirsjärvi ym. 2009: 140.)

Kvantitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on joko selittää, kartoittaa, vertailla tai ennustaa ihmistä tai luontoa koskevia asioita, ilmiöitä tai ominaisuuksia. Opinnäytetyöni voidaan luokitella selittäväksi tutkimukseksi, jossa tavoitteena on tehdä tutkittu asia aiempaa ymmärrettävämmäksi ja löytää ilmiön taustalla olevia syitä. Opinnäytetyöni on osaltaan myös ennustava tutkimus, jossa haetaan tietoa, jonka perusteella voidaan arvioida ja ennustaa ihmistä koskevan asian tai ilmiön ilmenemismuotoja tai seurauksia eri asiayhteyksissä. Opinnäytetyöni tarkoituksena on osaltaan selvittää, mitkä tekijät ennustavat valvotun koevapauden peruuntumista. (Vilka 2007: 19-22.)

Kvantitatiiviselle tutkimukselle on tyypillistä pyrkimys kausaaliseen mallintamiseen, jossa tutkija yrittää aikaisempien tutkimustulosten, teoreettisen tietonsa ja mittaustulosten avulla saada selville ilmiöiden välisiä yhteyksiä. Lähtökohta kuitenkin on, että kaikkia tutkittavaan ilmiöön liittyviä tekijöitä ei koskaan voida tavoittaa yhdessä tutkimuksessa, vaan on löydettävä olennaiset tekijät, joiden huomioon ottaminen on teoreettisesti aiheellista. (Jokivuori & Hietala 2007: 23.) Syy-seuraussuhteita etsivän tutkimuksen oletuksena on, että jokin ilmiön taustalla oleva tekijä johtaa yleistettävästi tietynlaisiin seurauksiin. Ihmistieteissä ennustaminen ei kuitenkaan tarkoita luonnontieteille ominaisten pysyvien lainalaisuuksien löytämistä, sillä ihmisellä on vapaa tahto ja hän voi muuttaa käyttäytymistään ja rikkoa tietoisesti säännönmukaisuuksia vastaan. Kyse on probabilistisista todennäköisyyksistä, ei deterministisistä syy-seuraussuhteista. (Vilka 2007: 23; Kokkonen 2010.)

7.2.1 Regressioanalyysi tutkimusmenetelmänä

Regressioanalyysin avulla voidaan selvittää kahden tai useamman selitettävän muuttujan vaikutusta selitettävään muuttujaan. Regressioanalyysissä mallinnetaan tilannetta, jossa selitet-

tävä (riippuva) muuttuja riippuu lineaarisesti selitettävistä (riippumattomista) muuttujista, eli oletetaan, että niiden välillä on suora yhteys. Selittävä muuttuja on silloin syy ja selitettävä on seuraus. (Jokivuori & Hietala 2007: 40.)

Pelkästään regressiomallin avulla kausaalista yhteyttä ei voida päätellä, vaikka se antaisi kuinka voimakkaita tuloksia tahansa. Kausaalisuus vaatii, että syy esiintyy ennen seurausta ja niiden välillä on yhteys, joka on perusteltavissa. Esimerkiksi opinnäytetyössäni analyysin avulla voitaisiin saada tulokseksi, että korkea ikä selittää tilastollisesti merkitsevästi koevapauden peruuntumista ja että koevapauden peruuntuminen selittää tilastollisesti merkitsevästi korkeaa ikää. Luonnollisestikaan koevapauden peruuttaminen ei todellisuudessa selitä kenenkään ikää. Vain ensin mainittu tapaus on perusteltavissa teorian pohjalta, ja siten voidaan olettaa kyseessä olevan kausaalisuhteen. (Heinonen, Keinänen & Paasonen 2013: 72.)

Valitsin analyysimenetelmäksi regressioanalyysin, koska sen avulla on mahdollista rakentaa selitettävää muuttujaa ennustava malli tutkimusongelmani mukaisesti. Se mahdollistaa myös useamman selittäjämuuttujan mukaan ottamisen. Tavallisen regressiomallin käyttö edellyttää kuitenkin, että mukaan otettavat muuttujat ovat jatkuvia. Tutkimukseni selitettävä muuttuja on dikotominen (kaksiluokkainen) eikä siten täytä mallin vaatimuksia. (Jokivuori & Hietala 2007: 40-41.) Käytän tavanomaisen regressioanalyysin erityistyyppiä, logistista regressiota, joka on joustavampi menetelmä ja soveltuu kaksiluokkaisen selitettävän muuttujan mallintamiseen (KvantiMOTV). Binaarinen logistinen regressioanalyysi soveltuu tilanteisiin, jossa selitettävän muuttujan luokkia on kaksi. Jos luokkia olisi enemmän kuin kaksi, käytettäisiin multinomiaalista logistista regressioanalyysiä. (Kirves 2013: 39.)

Logistisessa regressioanalyysissä joku selitettävän muuttujan arvoista asetetaan vertailutasoksi, jota vasten tarkastellaan saman tekijän muita luokkia. Tuloksia tarkastellessa verrataan kuinka paljon selittävässä muuttujassa tapahtuva muutos kasvattaa riskiä kuulua selitettävän muuttujan suuriarvoisempaan luokkaan. (Jokivuori & Hietala 2007: 56.) Kyse on siis todennäköisyyksien ennustamisesta. Riskillä tarkoitetaan tässä sitä, että suhteutetaan jonkin tapahtuman todennäköisyys siihen, että se ei tapahdu. Tätä käytetään yleisesti kuvatessa esimerkiksi vedonlyöntisuhteita. (Jokivuori & Hietala 2007: 71; KvantiMOTV.)

7.2.2 Regressioanalyysin erilaiset menetelmät ja menetelmän valinta

Pakottava (enter) regressioanalyysia käytetään, kun tunnetaan aiemman tutkimuksen pohjalta selittävät tekijät ja halutaan selvittää, kuinka valitut muuttujat selittävät selitettävää ilmiötä (Metsämuuronen 2005: 667). Jos malli toimii hyvin, tutkimushypoteesit pitävät paikkansa. Jos taas malli on huono, ovat tutkimushypoteesit vääriä. (Nummenmaa 2009: 317.)

Askeltavan (stepwise) regressioanalyysin keinoin malliin voidaan lisätä ja poistaa muuttujia vaiheittain sen mukaan, mitkä parantavat mallin selitysasetta. Tuloksena on puhtaasti tilastollisesti sopivin malli, joka kuitenkin jättää tutkijan kriittisen päätöksenteon kapeaksi. SPSS -ohjelma valitsee malliin lisättävät ja poistettavat muuttujat pelkästään p-arvon perusteella, jolloin analyysistä tulee helposti umpimähkäistä ja sen teoreettinen mielekkyys kärsii. (Nummenmaa 2009: 318-319; Jokivuori & Hieta 2007: 51-52.)

Teoreettisesti hyvän mallin löytämiseksi käytin hierarkkista mallinnusta, jossa muuttujat ryhmitellään ja tuodaan analyysiin askeleittain (Jokivuori & Hieta 2007: 52). Jaoin muuttujat kahteen ryhmään; staattisiin tekijöihin ja dynaamisiin tekijöihin. Tarkastelen, miten nämä kokonaisuudet suhtautuvat toisiinsa ja miten mallissa jo aiemmin olleet muuttujat reagoivat myöhemmissä askeleissa lisättyihin muuttujiin (vrt. Jokivuori & Hieta 2007: 52-53).

Regressioanalyysiä voidaan käyttää konfirmatorisesti tai eksploratiivisesti. Konfirmatorisessa tavassa tutkija päättää teoreettisen viitekehýksensä nojalla analyysiin mukaan otettavat selittävät muuttujat. Eksploratiivisessa tavassa malliin otetaan kaikki mahdollisesti ilmiöön vaikuttavat muuttujat ja analyysin avulla selvitetään, mitkä niistä ovat selitysvomaisimmat. Käytän konfirmatorisen ja eksploratiivisen lähestymistavan kompromissia, sillä osa opinnäytetyöni aineiston muuttujista on teoreettisesti johdettavissa opinnäytetyön teoreettisesta viitekehýksestä. Toisaalta koevapauteen liittyvän aiemman tutkimuksen vähyden vuoksi en kuitenkaan pysty ennalta määrittelemään kaikkia mallin mukaan otettavia muuttujia. (Jokivuori & Hieta 2007: 43-44.)

7.3 Oman tutkimuksen eteneminen ja käytettyjen mittareiden operationalisointi

Hain Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköltä tutkimuslupaa (liite 3) aineiston käyttöön ja se myönnettiin tutkimussuunnitelmani perusteella maaliskuun 2014 lopussa. Henkilötietolain (HetiL 36-37 §) mukaan tutkimustarkoituksiin tapahtuvasta henkilötietojen automaattisesta käsittelystä tulee tehdä ilmoitus tietosuojavaltuutetulle. Määrällinen aineistoni muodostaa henkilörekisterin, koska keräsin tiedot pelkästään rekisteripohjaisesti ja ne sisältävät arkaluontoista tietoa, kuten rikoksia ja rangaistuksia. (HetiL 3 §, 11 §). Olen laatinut ilmoituksen ja rekisteriselosteen (HetiL 10 §), jotka postitin tietosuojavaltuutetun toimistoon 14.4.2014. Opinnäytetyön liitteenä on tietosuojavaltuutetun toimiston vastaus rekisteri-ilmoituksen vastaanottamisesta (liite 4).

Aineiston muodostaminen tehtiin siis Vankitietojärjestelmän rekisteritietojen pohjalta Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön erikoistutkija Sasu Tynin kanssa. Aineiston käsittelyssä ja analyysissä käytin Windowsin SPSS -ohjelmaa. Se soveltuu erityisesti käyttäytymistieteisiin ja mahdollistaa suuren tilastoaineiston käsittelyn (Nummenmaa 2009: 50).

Aloitin aineistoon tutustumisen tarkastelemalla aluksi koevapautteen sijoitettujen profiilia ja taustoja olennaisimpien taustatietojen pohjalta. Tarkastelin myös perustietoja koevapauksista, kuten niiden kestosta sekä peruutusten ja rikkomusten määrästä. Havainnollistamisessa käytin frekvenssi- ja prosenttitaulukoita. Tarkoituksena oli selvittää, millaisia vankeja koevapautteen sijoitettiin vuonna 2012 ja missä määrin koevapautteen sijoitettu vankijoukko on muuttunut taustoiltaan verrattuna ensimmäisiin koevapauksiin. Vertaan tutkimustuloksiani osin Mäkipään (2010) tutkimuksen tuloksiin, jossa aineisto koostui 1.10.2006- 31.12.2008 päättyneistä koevapauksista.

Aineistossa oli yhteensä 54 erilaista rangaistusajan suunnitelman tavoitetta. Tavoitteiden suuri määrä johtuu pitkälti siitä, että samaa tarkoittava tavoite on muotoiltu hieman eri sanoin. Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskuksen erikoissuunnittelijat laativat tavoitteet pääsääntöisesti yhdessä vangin kanssa ja jokaisella työntekijällä on oma tyyliinsä tavoitteiden asettamisessa ja niiden kirjallisessa muotoilussa¹¹. Luokittelin rangaistusajan suunnitelman tavoitteet yhteentoista pääluokkaan tulosten käsittelyn helpottamiseksi Vankitietojärjestelmän luokittelun mukaisesti.

Aineistosta oli saatavilla tieto, oliko yksittäinen rangaistusajan suunnitelman tavoite edennyt, osittain edennyt vai ei edennyt. Tavoitteiden toteutumisen arvioimisesta vastaa sijoitusvankila, käytännössä rangaistusajan suunnitelmasta vastaava rikosseuraamusesimies (Mäkipää 2010: 11, 114; Rikosseuraamusesimies 2014). Tarkastelin tavoitteiden toteutumista kokonaisuudessaan ja määrittelin uuden muuttujan sen mukaan olivatko tavoitteet toteutuneet hyvin, kohtalaisesti vai huonosti. Käytin samanlaista määrittelyä kuin Mäkipää tutkimuksessaan, jotta tulokset ovat vertailtavissa. Tavoitteiden katsottiin toteutuneen hyvin, kun vähintään puolet niistä oli edenneet. Kohtalaisesti niiden määriteltiin toteutuneen, jos tavoitteet olivat edenneet osittain tai alle puolet niistä oli edenneet. Huonosti toteutuneeksi tavoitteet määriteltiin silloin, kun ei-edenneet tavoitteet olivat enemmistössä. Jos yksikin tavoite oli jäänyt kokonaan etenemättä, katsottiin tavoitteiden toteutuneen enintään kohtalaisesti. (Mäkipää 2010: 114.)

Operationalisoinnilla tarkoitetaan ilmiön muuttamista mitattavaan muotoon (Metsämuuronen 2005: 102). Regressioanalyysia varten määrittelin muuttujiksi rangaistusajan tavoitteiden luokittelun pohjalta omiksi muuttujikseen ”päihteet”, ”ajattelun ja asenteet”, ”asumisen ja arkiselviytymisen” sekä ”sosiaaliset sidokset ja elämäntavan”. Jos koevapautteen sijoitetulla oli rangaistusajan suunnitelmassaan yksikin päihteisiin liittyvä tavoite, sai se muuttujan arvon 1 = kyllä. Jos päihteisiin liittyvää tavoitetta ei rangaistusajan suunnitelmassa ollut mainittu, sai se muuttujan arvon 2 = ei. Vastaavalla tavalla koodattiin muutkin ransun tavoitteiden luokitteluun liittyneet muuttujat. Osalla aineistosta oli ransussaan useampikin samaan luokkaan

¹¹ ks. tarkemmin rangaistusajan suunnitelman laatimisesta luku 5.1.4

kuuluva tavoite, mutta tätä ei mittarin määrittelyssä otettu huomioon. Tästä sekä luokittelun sisältämästä laajasta informaatiomäärästä johtuen dynaamisten käsitteiden operationalisointi jäi melko ylimalkaiseksi.¹²

Binaarista logistista regressioanalyysiä varten muutin selitettävän muuttujan (koevapauden peruuttaminen) dikotomisiksi, eli henkilöltä koevapaus oli peruttu tai sitten ei. Ensimmäiseen ryhmään lukeutuivat myös määräaikaiset peruutukset. Selitettävistä muuttujista luokitteluasteikolliset muuttujat (kaikki ransun sisältöön liittyvät muuttujat ja sukupuoli) asetettiin kategorisiksi, jotta sille muodostuu kontrastit. Jokin muuttujan arvoista asetetaan perustasoksi, jota vasten muita muuttujia vertaillaan. (Jokivuori & Hietala 2007: 62). Täksi perustasoksi, eli referenssikategoriaksi määriteltiin muuttujan ensimmäinen arvo (Kirves 2013: 37, 41).

8 Tutkimuksen luotettavuus

Kvantitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden avulla. Validiteetti eli pätevyys tarkoittaa sitä, että mitataan ja tutkitaan tutkimusongelman kannalta oikeita asioita. Se pitää sisällään oikean mittarin käyttämisen oikeaan tutkimusmenetelmään. Tutkimus on validi, jos se mittaa sitä, mitä pitääkin mitata. Validiteetin tarkastelussa erotetaan usein sisäinen ja ulkoinen validiteetti. Sisäinen validiteetti tarkoittaa oikeaa syy-seuraussuhdetta ja ulkoinen validiteetti liittyy saatujen tulosten yleistettävyyteen. (Kananen 2011: 118-124.)

Opinnäytetyöni on luotettava tutkimus ulkoisen validiteetin näkökulmasta. Koska kyseessä on kokonaistutkimus, voidaan tulokset yleistää koskemaan koko perusjoukkoa. Toisin sanoen, tutkimus kattaa kaikki vuonna 2012 alkaneet koevapaudet, joihin tutkimustulokset voidaan yleistää. Aineistoni sisälsi kuitenkin jonkin verran puuttuvia havaintoja. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmaa ei oltu laadittu kaikille, joten tietoa tavoitteiden luokittelusta tai toteutumisesta ei ollut saatavilla. Puuttuvien tietojen määrä oli nähdäkseni suhteellisen pieni suureen aineistoon verrattuna (ks. Metsämuuronen 2005: 496) ja perustiedot kaikkien kohdalla olivat olemassa, joten tämä ei mielestäni aiheuttanut luotettavuusongelmaa. Määrittelin puuttuvat arvot erikseen tarvittavien muuttujien kohdalle, jolloin SPSS - ohjelma jättää ne automaattisesti pois analyysistä (ks. Vuorinen 2013: 76). Logistisessa regressioanalyysissä ei toisin sanoen ole huomioitu henkilöitä, joille rangaistusajan suunnitelma on laatimatta.

Tutkimukseni sisäisen validiteetin arvioiminen on haasteellisempaa. Staattisten tekijöiden mittaaminen on helppoa, koska mittarit ovat selkeitä ja yksiselitteisiä. Esimerkiksi ikä, sukupuoli, vankilakertaisuus ja koevapauden kesto ovat valideja. Rangaistusajan suunnitelmaan

¹² ks. lisää opinnäytetyön luotettavuustarkastelusta, luku 8

perustuvien dynaamisten tekijöiden osalta suora mittaaminen on mahdotonta¹³. Esimerkiksi päihdeongelma on monimuotoinen ilmiö, johon liittyy niin erilaista käyttäytymistä ja ihmisen toimintaa, että on vaikea sanoa tarkasti, onko ihmisellä päihdeongelmaa vai ei. Vaikka rangaistusajan suunnitelmaan olisikin kirjattu tavoitteeksi ”päihdeongelman hoitaminen”, ei se kerro mitään ongelman ajankohtaisuudesta tai laadusta. Päihteet rangaistusajan suunnitelmassa muuttujana ei siis mittaa päihdeongelmaa, vaan ainoastaan sitä, onko rangaistusajan suunnitelmassa mainittu päihteisiin liittyvä tavoite vai ei. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman sisältö ja tavoitteiden luokittelu on osin arvioijasta riippuvaista, koska kyse ei ole strukturoidusta menetelmästä. Riski- ja tarvearvioiden käyttäminen aineistolähteenä olisi voinut tällä osin antaa luotettavamman tuloksen. Toisaalta riski- ja tarvearvioita laaditaan huomattavasti rangaistusajan suunnitelmia vähemmän, jolloin aineisto olisi jäänyt pienemmäksi.

Edellä esitetty epäsuoran mittaamisen ongelma näyttäytyy myös rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisen arvioimisessa. Sisältövaliditeetilla tarkoitetaan, että saadut tutkimustulokset ovat seurausta käytetyistä muuttujista. Tavoitteena on, että mittari mittaa juuri oikeaa asiaa, jolloin mittarin osat ja rakenne tulee määrittää tarkasti. (Kananen 2011: 122.) Esimerkiksi tämän opinnäytetyön tulosten tulkinnessa tulee huomioda, että rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumatta jääminen voi johtua muistakin syistä, kuin vangin omasta aktiivisuudesta. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos vanki ei motivaatiostaan huolimatta pääse vankilan tarjoamaan päihdekuntoutukseen, kun siellä ei ole tilaa. (Mäkipää 2010: 114.) Kyseessä olisi siten sisältövaliditeettiongelma, jos tavoitteiden toteutumisella pyrittäisiin mittaamaan vangin motivaatiota ransunsa noudattamiseen. Opinnäytetyössä tarkastellaan siis valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuutta ransun tavoitteiden toteutumisen avulla vain siitä näkökulmasta, onko tavoite edennyt vai ei.

Edellä pohditun perusteella dynaamisten tekijöiden osalta mittareideni operationalisointi ei opinnäytetyössä ole täysin onnistunut. Muuttujana rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisen jakaminen kolmeen luokkaan (hyvin, kohtalaisesti ja huonosti toteutuneisiin) aiheuttaa validiteettiongelman siinä mielessä, että tällöin ne eivät ole yhteismitallisia. Esimerkiksi jollakin henkilöllä on ransussa vain yksi tavoite, joka on edennyt. Toisella on kuusi erilaista tavoitetta, joista puolet on edennyt, mutta loput vain osittain. Silti molemmat määrittellään käyttämäni kaavan mukaan ”hyvin toteutuneisiin”. Siten muuttujasta ei voi suoraan päätellä henkilön ”haastavuutta” tai moniongelmaisuutta, vaan se hävittää informaatiota. Päädyin ratkaisuun, koska Mäkipää (2010) käytti tutkimuksessaan samaa jaottelua ja pyrin tutkimustulosten vertailtavuuteen. Hyvin, kohtalaisesti ja huonosti toteutuneiden tavoitteiden prosenttiosuudet ovat jossain määrin vertailtavissa, mutta logistisen regressioanalyysin kannalta muuttujan määrittely olisi pitänyt tehdä toisin.

¹³ vrt. Nummenmaa 2009: 140-141

Reliabiliteetilla viitataan tutkimuksen toistettavuuteen. Mikäli tutkimus on reliaabeli, saadaan eri mittauskerroilla samanlaisia tuloksia. (Metsämuuronen 2005: 65.) Tällöin tutkimuksen tulokset eivät johdu sattumasta. Opinnäytetyössäni olen pyrkinyt parantamaan reliabiliteettia satunnaisvirheiden minimoimisella. Esimerkiksi häiriötekijä Vankitietojärjestelmässä tai näppäilyvirhe on voinut johtaa tilastollisen aineiston vääristymiseen ja siten virheellisiin tutkimustuloksiin. Aloitin tutkimuksen teon aineiston silmäilyllä ja tarkastelin muuttujia tilastollisten tunnuslukujen ja frekvenssitaulukoiden avulla havaitakseni mahdolliset satunnaisvirheet. Reliabiliteettia ja validiteettia olen pyrkinyt parantamaan huolellisella raportoinnilla ja tutkimusvaiheiden tarkalla kuvaamisella.

9 Tutkimusaineisto ja tulokset

Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan vuonna 2012 valvottuun koevapauteen sijoitettiin 544 vankia (Blomster ym. 2013: 6). Opinnäytetyöni aineisto koostuu näistä 1.1.2012 - 31.12.2012 aloitetuista valvotuista koevapauksista (n=543). Yksi koevapauteen sijoitettu aineistostani siis puuttuu tai yhden kohdalla koevapauteen sijoittaminen on voinut siirtyä seuraavaan vuoteen. Tutkimustulosten kannalta mahdollisesti puuttuvalla henkilöllä ei ole kuitenkaan suurta merkitystä, sillä kyse on isosta aineistosta. Kyseessä on siis kokonaisaineisto, kun aineisto edustaa koko perusjoukkoa (Metsämuuronen 2005: 53). Aineistolähteenä on Vankitietojärjestelmä, josta koottiin tietoa rangaistusajan suunnitelmista ja koevapaustilastoista.

Vertailuaineistona käytettiin Rikosseuraamuslaitoksen valmiita tilastoja vuodelta 2012 siltä osin kuin tutkimusaineistoa verrataan koko vankiväestöön. Tilasto kattaa 2615 vankeusvankia, eli sakkovangit ja tutkintavangit ovat rajattu tarkastelun ulkopuolelle (Blomster ym. 2013). Toisena vertailuaineistona käytetään Mäkipään tutkimuksen tuloksia siltä osin kuin ollaan kiinnostuneita, miten koevapauteen sijoitettujen profiili tai koevapauden kertymätiedot ovat muuttuneet. Mäkipään (2010) aineisto koostuu 1.10.2006 - 31.12.2008 päättyneistä koevapauksista, joten se mahdollistaa vertailun koevapausjärjestelmän käyttöön otosta asti.

9.1 Koevapauteen sijoitettujen profiili ja staattiset tekijät

Valvottuun koevapauteen sijoitettujen profiilia tarkastellaan sukupuolen, kansalaisuuden, iän, päärikoksen, vankilajin ja laitostertaisuuden avulla. Näiden tekijöiden avulla saadaan yleiskuva siitä, millaisia vankeja koevapauteen on sijoitettu sekä miten he poikkeavat muusta vankiväestöstä ja järjestelmän alkuvaiheessa koevapauteen sijoitetuista.

9.1.1 Sukupuoli, kansalaisuus ja ikä

Opinnäytetyön määrällisen aineiston koevapauteen sijoitetuista henkilöistä (n= 543) 89 % oli miehiä ja 11 % naisia. Naiset ovat ylliedustettuina koevapaudessa suhteessa koko vankipopulaatioon, jossa naisten osuus oli 7 % (Blomster ym. 2013: 32). Erot ovat kuitenkin kaventuneet koevapausmäärien lisääntyessä, kun Mäkipään tutkimuksessa vastaavat osuudet olivat 84 % miehiä ja 16 % naisia (Mäkipää 2010: 103).

Ulkomaalaisia koevapaudessa oli vain 3 % kaikista koevapaudessa olleista (18 henkilöä). Koko vankipopulaatiosta ulkomaalaisten rangaistusvankien osuus oli 10 % (Blomster ym. 2013: 9). Ulkomaalaisten osuus koevapaudessa ei ole merkittävästi lisääntynyt vertailuaineistoon verrattuna. Mäkipää (2010: 103) arvelee ulkomaalaisten aliedustuksen koevapaudessa johtuvan siitä, että edellytysten täyttyminen asunnon ja toimintavelvoitepaikan osalta lienee vaikeampaa kuin Suomen kansalaisilla.

Nuorin koevapaudessa ollut oli 18 - vuotias ja vanhin 74 - vuotias. Koevapauteen sijoitettujen keski-ikä (mediaani) oli noin 39 vuotta. Ikäluokista suurin ryhmä koevapauteen sijoitettuja oli 26-35 -vuotiaat, joiden osuus kaikista koevapaudessa olleista oli 35 %. Alle 25 - vuotiaita ja yli 55-vuotiaita oli aineistossa lähes yhtä suuri osuus (noin 10 % ja noin 9 %). (Taulukko 2.) Koevapauteen sijoitetut eivät iältään eroa merkittävästi Mäkipään tutkimuksen tuloksista. Yli 55 - vuotiaiden osuus koevapaudessa on hieman kasvanut (9 %, Mäkipään tutkimuksessa 7 %). Samanaikaisesti koko vankiväestön ikärakenne on muuttunut niin, että alle 25 - vuotiaiden osuus on laskenut ja yli 50 - vuotiaiden osuus noussut vuodesta 2006 vuoteen 2012 (Blomster ym. 2013: 39). Koevapauteen sijoitettujen noussut keski-ikä heijastelee koko vankiväestön ikärakenteen muutosta.

Ikä	Lukumäärä	Prosentti
– 25	54	9,9
26–35	192	35,4
36–45	146	26,9
46–55	105	19,3
55–	46	8,5
Yhteensä	543	100,0

Taulukko 2: Koevapaudessa olleet iän mukaan luokiteltuna (n=543).

9.1.2 Päärikos, vankilaji ja laitostekertaisuus

Vankitietojärjestelmästä saatava tieto vangin päärikoksesta perustuu siihen, mistä henkilö on saanut ankarimman tuomionsa. Vanki voi siis suorittaa samanaikaisesti tuomiotaan muistakin rikoksista, mutta tutkimusaineistossa on huomioitu ainoastaan ankarin teko. Suurin osuus koevapauteen sijoitetuista (noin 25 %) oli tuomittu muusta väkivaltarikoksesta. Seuraavaksi eniten aineistossa on huumausainerikoksista tuomittuja (noin 15 %) ja murhasta, taposta tai niiden yrityksestä tuomittuja (noin 14 %). (Taulukko 3.) Muulla väkivaltarikoksella tarkoitetaan RL 21 luvussa määriteltyjä pahoinpitelyrikoksia. Henkeen ja terveyteen kohdistuneista rikoksista murha, tappo, surma tai niiden yritykset on luokiteltu erikseen. Muihin väkivaltarikoksiin ei myöskään lasketa tässä seksuaalista väkivaltaa tai ryöstöä, jotka ovat myös luokiteltu taulukossa erikseen.

Mäkipään tutkimukseen verrattuna henkirikoksista tai niiden yrityksistä ja muiden väkivaltarikoksista tuomittujen yhteenlaskettu osuus koevapaudessa olleista on laskenut 45 prosentista kuudella prosenttiyksiköllä. Vastaavasti liikennejuopumuksesta tuomittujen osuus on lievästi kasvanut (3 prosenttiyksikköä), kuten myös huumausainerikoksista ja ryöstöistä tuomittujen (reilun prosenttiyksikön). (Taulukko 3; Mäkipää 2010: 109.) Koko vankirakenteen vertailuaineistoon verrattuna muista omaisuusrikoksista ja siveellisyysrikoksista tuomitut olivat lievästi ylliedustettuina koevapaudessa. Mainitut muut omaisuusrikokset sisältävät oletettavasti petokset, kavalluksia tai murtoja. (Blomster ym. 2013: 7, 38.) Tarkkaa tietoa ei Vankitietojärjestelmästä ole suoraan saatavilla. Selvästi aliedustettuina koevapaudessa ovat henkirikoksista tuomitut, joita vertailuaineistossa oli 23 % vangeista. Samoin liikennejuopumuksesta tuomitut oli koevapaudessa suhteellisesti vähemmän verrattuna koko vankirakenteeseen (9 % vangeuksista, 5 % koevapauteen sijoitetuista) (Taulukko 3; Blomster ym. 2013: 38).

Päärikos	Lukumäärä	Prosenttia
Huumausainerikos	82	15,1
Liikennejuopumus	28	5,2
Murha, tappo tai emt. yritys	74	13,6
Muu omaisuusrikos	59	10,9
Muu väkivaltarikos	138	25,4
Muut rikokset	2	,4
Muut rikoslakirikokset	57	10,5
Ryöstö (RL 31.1-3)	28	5,2
Siveellisyysrikos	33	6,1
Varkausrikokset (RL 28)	40	7,4
Ei tietoa saatavilla	2	0,4
Yhteensä	543	100,0

Taulukko 3: Koevapaudessa olleet päärikoksen mukaan luokiteltuna (n=543).

Vuonna 2012 valvottuun koevapauteen pääsi kaksi elinkautisvankia. Muut koevapauteen päässeet olivat vankeusvankeja. 88 % (478 henkilöä) pääsi koevapauteen avolaitoksesta ja 12 % (65 henkilöä) suljetuista laitoksista. Luvut vastaavat täysin Mäkipään tutkimuksen tuloksia (2010: 106). Tulos on myös Rikosseuraamuslaitoksen strategian mukainen. Asteittaisen vapauttamisen kannalta on tarkoituksenmukaista, että avolaitos toimii väylänä koevapauteen. Näin vanki voi harjoitella portaittain ja valvotusti avoimemmassa ympäristössä toimimista.

Lähes puolet (noin 46 %) koevapauteen sijoitetuista olivat ensikertalaisia. Aineiston moninkertaisin uusija oli ollut vankilassa 24 kertaa. Lähes yhtä suuret osuudet (noin 15 %) olivat olleet vankilassa 3-4 kertaa tai useammin kuin seitsemän kertaa. (Taulukko 4.) Mäkipään aineistoon verrattuna näyttää siltä, että koevapauden käyttöä on laajennettu koskemaan entistä moninkertaisimpia uusijoita (2010: 112). Tulos on linjassa sen kanssa, että koevapauteen sijoitettujen ikä on myös hieman noussut. Ensikertalaisten voidaan olettaa olevan yleensä nuorempia ja vähemmän rikolliseen elämäntapaan kiinnittyneitä kuin moninkertaiset uusijat. Siten ensikertalaisten koevapauden edellytysten täyttyminen saattaa olla tässä suhteessa helpompaa.

Vankilakertaisuus	Lukumäärä	Prosenttia
1	249	45,9
2	75	13,8
3-4	82	15,1
5-6	52	9,6
7-	84	15,5
Ei tietoa	1	,2
Yhteensä	543	100,0

Taulukko 4: Koevapaudessa olleiden vankilakertaisuus (n=543).

9.1.3 Koevapauden kesto

Valvotun koevapauden kesto vaihteli aineistossani nollan ja 182 päivän välillä. Kahdessa tapauksessa koevapauden kestoksi oli merkitty nolla päivää. Tällä tarkoitetaan, että koevapaus keskeytyi samana päivänä, kun se alkoi. Molemmissa tapauksissa koevapaus oli peruutettu lupaehtojen laiminlyönnin vuoksi. 13 henkilöä oli suorittanut 182 päivän mittaisen koevapauden, mikä vastaa koevapauden maksimiaikaa, noin kuutta kuukautta.

Havainnollistamisen helpottamiseksi jaottelin koevapauden keston kuuteen luokkaan noin kuukauden tarkkuudella. Eniten (21,5 %) aineistossani oli pitkiä, yli viiden kuukauden mittaisia koevapauksia. Lyhyt, enintään kuukauden mittainen koevapaus (alle 30 päivää) oli aineistossani noin 15 prosentilla. Osuudet eivät huomattavasti poikenneet toisistaan. Mäkipään tutkimukseen verrattuna pisimpien koevapauksien osuus on kasvanut 7,5 prosenttiyksiköllä. Lyhimpien koevapauksien määrä on myös kasvanut lähes yhdeksällä prosenttiyksiköllä. Mediaani (87 päivää) on kuitenkin hyvin lähellä vertailuaineistoa (89 päivää). (Mäkipää 2010: 125-126; Taulukko 5.) Voidaan sanoa, että koevapauden keskimääräinen kesto ei ole muuttunut, mutta pisimpien ja lyhimpien koevapauksien osuudet ovat kasvaneet.

Koevapauden kesto päivissä	Lukumäärä	Prosentti
0-30	80	14,7
31-60	106	19,5
61-90	95	17,5
91-120	84	15,5
121-150	61	11,2
151-182	117	21,5
Yhteensä	543	100,0

Taulukko 5: Koevapaudessa olleet koevapauden pituuden mukaan luokiteltuna (n=543).

Tarkastelin päärikosluokkien yhteyttä koevapauden kestoon ristiintaulukoinnin avulla. Lyhyet, alle 60 päivän pituiset koevapaudet keskittyvät liikennejuopumuksesta (79 % tuomituista) ja ryöstöistä tuomituille (yli puolet tuomituista). (Taulukko 6.) Liikennejuopumus päärikoksena viittaa päihdeongelmaan. Ryöstöstä tuomituilla on usein päihdeongelmia sekä muita elämänhallintaan liittyviä vaikeuksia, kuten puutteita ongelmanratkaisutaidoissa ja tavoitehakuista aggressiivista käytöstä.

Vastaavasti pitkät, yli viiden kuukauden pituiset koevapaudet keskittyvät murhasta, taposta tai niiden yrityksistä tuomituille (32 % tuomituista), muusta rikoksesta (32 %) sekä muusta omaisuusrikoksesta tuomituille (27 %) (Taulukko 6). Kahteen viimeisimpään ryhmään kuuluvat muun muassa talousrikolliset, joilla usein on työpaikka, sosiaalinen verkosto ja hyvät elämänhallintataidot. Näillä vangeilla voidaan varmimmin olettaa olevan kykyä noudattaa koevapauden ehtoja ja rikkomuksiin syyllistyminen olisi siten harvinaisempaa. Merkitystä lienee myös tuomion pituudella: pitkää tuomiota suorittaville määrätään hieman herkemmin pidempiä koevapauksia (Mäkipää 2010: 126). Murhasta, taposta tai niiden yrityksistä tuomittujen pitkät koevapaudet selittyvät todennäköisesti suurilta osin pitkällä vankeustuomiolla. Tällöin koevapautta on ehditty valmistella ajoissa, jolloin pitkä koevapaus on helpompi määrätä. Yhteys päärikosluokan ja koevapauden keston välillä on tilastollisesti merkitsevä ($K_{hi}= 69,370$ ja $p= 0,003$). Yhdessätoista solussa (20,4 %) odotettu frekvenssi on alle viiden, joten tältä osin testi ei ole täysin pätevä.

Päärikosluokka											
		Ryös- tö	Varka- us- rikokset	Muu omai- suus- rikos	Mur- ha, tappo tai emt yritys	Muu väkival- ta-rikos	Siveelli- syyssi- kos	Huuma- us- ainerikos	Liiken- ne- juopu- mus	Muut rikok- set	Yh- teensä
Kes- to pv	0- 30	6 21,40 %	7 17,50 %	9 15,30 %	4 5,40 %	22 15,90 %	3 9,10 %	10 12,20 %	10 35,70 %	8 13,60 %	79 14,60 %
	31- 60	9 32,10 %	4 10,00 %	8 13,60 %	16 21,60 %	29 21,00 %	6 18,20 %	13 15,90 %	12 42,90 %	9 15,30 %	106 19,60 %
	61- 90	4 14,30 %	12 30,00 %	10 16,90 %	10 13,50 %	28 20,30 %	6 18,20 %	13 15,90 %	4 14,30 %	8 13,60 %	95 17,60 %
	91- 120	3 10,70 %	7 17,50 %	9 15,30 %	12 16,20 %	25 18,10 %	7 21,20 %	13 15,90 %	1 3,60 %	6 10,20 %	83 15,30 %
	121- 150	0 0,00 %	3 7,50 %	7 11,90 %	8 10,80 %	18 13,00 %	4 12,10 %	12 14,60 %	0 0,00 %	9 15,30 %	61 11,30 %
	151- 182	6 21,40 %	7 17,50 %	16 27,10 %	24 32,40 %	16 11,60 %	7 21,20 %	21 25,60 %	1 3,60 %	19 32,20 %	117 21,60 %
Yhteensä		28 100,0 0 %	40 100,0 %	59 100,0 %	74 100,0 0 %	138 100,0 %	33 100,0 %	82 100,0 %	28 100,0 %	59 100,0 0 %	541 100,0 %

Taulukko 6: Ristiintaulukointi koevapauden keston ja päärikosluokan yhteydestä (n=543).

9.2 Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet

Kuudelle prosentille (33 henkilöä) tutkimusaineistosta ei oltu laadittu lainkaan rangaistusajan suunnitelmaa tai siihen ei oltu kirjattu yhtäkään tavoitetta. Lopuille (94 %) oli kirjattu rangaistusajan suunnitelmaan yhdestä kuuteen tavoitetta. Tavoitteita ransussa pitää olla vähintään yksi, mutta ylärajaa ei ole määritelty. Tavoitteet kirjataan Vankitietojärjestelmään tärkeysjärjestyksessä, eli ensimmäisenä mainittu tavoite on ensisijainen. Koevapauden edellytysten täytymisen arvioinnissa ja muussa lupaharkinnassa merkitystä on eniten ensisijaisten tavoitteiden toteutumisella (Rikosseuraamuskeskus 2014).

Luokittelin rangaistusajan suunnitelmien tavoitteet yhteentoista pääluokkaan aineiston käsittelyn helpottamiseksi. Aineistossa on useampia vankeja, joilla on kaksi tai useampia samaan pääluokkaan kuuluvia tavoitteita. Esimerkiksi ”sosiaaliset sidokset ja elämäntapa” luokitus pitää sisällään monimuotoisia tavoitteita liittyen rikoksettomaan elämäntapaan tai vanhem-

muuteen.¹⁴ Taulukossa rangaistusajan suunnitelman tavoitteita tarkastellaan siis kokonaisuutena ja pääluokittain (Taulukko 7).

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet pääluokittain	Ensisijainen tavoite	Toissijainen tavoite	Kolmas tavoite	Neljäs tavoite	Viides tavoite	Kuudes tavoite	Yhteensä
Asuminen ja arkielävyminen	21	30	36	12	6	1	106
Tulot ja taloudellinen tilanne	13	33	30	28	4	2	110
Koulutus	12	25	40	22	4	1	104
Työllisyys	65	73	110	28	16	3	295
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa	34	79	65	67	5	1	251
Päihteet ja muut riippuvuudet	199	78	29	9	3	0	318
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen	147	156	54	10	3	0	370
Ei luokiteltu	0	1	0	0	0	0	1
Muu	4	1	5	10	2	0	22
Terveysteen liittyvä tavoite	7	6	5	2	0	0	20
Yhteiskuntaan sijoittumisen valmistelu	8	11	36	33	14	2	104
Kirjattujen tavoitteiden lukumäärä kokonaisuudessaan							1701

Taulukko 7: Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet pääluokittain luokiteltuna (n=1701).

Useimmin ransuissa esiintynyt pääluokka oli kokonaisuutta tarkastellen asenteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen liittyvät tavoitteet (370 kpl). Seuraavaksi yleisin luokka oli päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvät tavoitteet (318 kpl). Ensisijaisia tavoitteita tarkastellen tämä oli selvästi suurin ryhmä. (Taulukko 7.) Tulos oli ennako-oletuksen mukainen, sillä yli 70 % vangeista tiedetään olevan vaikeasti päihdeongelmaisia (Kananoja, Lähteinen, Marjamäki 2011: 266).

Kolmanneksi eniten rangaistusajan suunnitelmassa oli tavoitteita sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyen (251 kpl). Vähiten koevapauteen sijoitettujen ransuissa oli terveyteen liittyviä tavoitteita (20 kpl), joita ei myöskään aineistossa oltu yksilöity tarkemmin. Kokemukseni mukaan ”yhteiskuntaan sijoittumisen valmistelu” käytetään tavoitteena erityisesti, kun kyse on lyhyistä vankeusrangaistuksista, jolloin muihin tavoitteisiin ei välttämättä ehdittäisi paneutua sekä silloin, kun vangilla on asiat muilla elämän alueilla hyvin. Toisaalta erityisesti pitkäaikaisten vankien kohdalla olisi erityisen tärkeää valmistella yhteiskuntaan sijoittuminen huolella, sillä integroituminen pitkän laitosajan jälkeen on erityisen haastavaa.

¹⁴ ks. Riski- ja tarvearvion perusalueiden arviointi, luku 5.1.3

Tavoitteiden luokittelu ja pääluokkien sisällön tarkempi kuvaaminen antaa tietoa siitä, mihin asioihin vankeusaikana pyritään vaikuttamaan vangin elämänhallinnan tukemiseksi ja yhteiskuntaan sijoittamisen edistämiseksi. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet tarjoavat suuntaa-antavaa tietoa vangin uusimisriskitekijöistä, sillä tavoitteiden asettelulla on tarkoitus vaikuttaa näihin kriminogeenisiin tekijöihin. Koska arviointi pitää sisällään niin monitahoista tietoa näihin osa-alueisiin liittyen, eivät pääluokat välttämättä anna täysin oikeaa kuvaa vangin dynaamisista uusimisriskitekijöistä¹⁵. Seuraavassa rangaistusajan suunnitelmien pääluokkien tarkastelussa avaan sanallisesti, minkälaisia tavoitteita nämä pääluokat sisälsivät.

9.2.1 Päihteet rangaistusajan suunnitelmassa

Rangaistusajan suunnitelma puuttui, tai siihen ei oltu asetettu tavoitteita 6 %:lle (33 henkilöä) koevapauteen sijoitetuista. Niistä, joille rangaistusajan suunnitelma oli laadittu, enemmistöllä (noin 60 %) mainittiin suunnitelmassa vähintään yksi päihteisiin liittyvä tavoite. (Taulukko 8.) Tällaisia tavoitteita oli muun muassa ”päihdeongelman kartoitus ja/tai hoitoon motivoituminen”, ”päihdeettömänä pysyminen” tai ”päihdehaittojen vähentäminen”.

	Lukumäärä	Prosentti	Validiprosentti
Kyllä	309	56,9	60,6
Ei	201	37,0	39,4
Yhteensä	510	93,9	100,0
Puuttuvat	33	6,1	
	543	100,0	

Taulukko 8: Päihteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).

9.2.2 Ajattelu ja asenteet rangaistusajan suunnitelmassa

Niistä, joille rangaistusajan suunnitelma oli laadittu, enemmistöllä (noin 66 %) mainittiin vähintään yksi ajatteluun ja asenteisiin liittyvä tavoite (Taulukko 9.) Tällaisia tavoitteita olivat muun muassa ”motivoituminen rikoksettomaan elämään”, ”ongelmaratkaisutaitojen parantaminen”, ”aggressiivisuuden hallinta ja itsehillintä”, ”asenteiden ja ajattelun tunnistaminen ja/tai motivoituminen muutokseen” ja ”vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen parantaminen”.

¹⁵ Esimerkiksi sosiaaliset sidokset ja elämäntapa - luokkaan kuuluva tavoite voi sisältää tietoa suhteesta perheenjäseniin ja puolisoon, lähisuhdeväkivallasta, vanhemmuuden taidoista, rikollista käyttäytymistä vahvistavasta kaveripiiristä, manipulatiivisesta ja riskihakuisesta käyttäytymisestä sekä alistuvuudesta ja helposti hyväksikäytettävänä olemisesta ihmissuhteissaan. Ks. luku 5.1.3

	Lukumäärä	Prosentti	Validiprosentti
Kyllä	337	62,1	66,1
Ei	173	31,9	33,9
Yhteensä	510	93,9	100,0
Puuttuvat	33	6,1	
	543	100,0	

Taulukko 9: Ajatteluun ja asenteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).

9.2.3 Asuminen ja arkiselviytyminen rangaistusajan suunnitelmassa

Niistä, joille rangaistusajan suunnitelma oli laadittu, vajaalla viidenneksellä (noin 20 %) oli vähintään yksi asumiseen ja arkiselviytymiseen liittyvä tavoite (Taulukko 10). Tällaisia tavoitteita olivat muun muassa ”toimintakyvyn arviointi ja/tai motivoituminen itsenäiseen selviytymiseen”, ”laitostumisen estäminen ja rikollisen alakulttuurin välttäminen” sekä ”arkielämän ja asumisen taitojen oppiminen”.

	Lukumäärä	Prosentti	Validiprosentti
Kyllä	100	18,4	19,6
Ei	410	75,5	80,4
Yhteensä	510	93,9	100,0
Puuttuvat	33	6,1	
	543	100,0	

Taulukko 10: Asumiseen ja arkiselviytymiseen liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).

9.2.4 Sosiaaliset suhteet rangaistusajan suunnitelmassa

Niille, joille rangaistusajan suunnitelma oli laadittu, vajaalla puolella (47 %) oli vähintään yksi sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvä tavoite (Taulukko 11). Tällaisia tavoitteita olivat muun muassa ”vastuullinen vanhemmuus”, ”hyväksikäytöstä toipuminen”, ”hyväksikäytön lopettaminen”, ”vastuullinen elämäntapa”, ”parisuhteen ylläpito ja/tai parantaminen” ja ”muiden lähisuhteiden ylläpito ja/tai kehittäminen”.

	Lukumäärä	Prosentti	Validiprosentti
Kyllä	238	43,8	46,7
Ei	272	50,1	53,3
Yhteensä	510	93,9	100,0
Puuttuvat	33	6,1	
	543	100,0	

Taulukko 11: Sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).

9.2.5 Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen

Tutkimusaineistostani 7 prosentille (39 henkilöllä) ei ollut saatavissa tietoa tavoitteiden toteutumisesta. Selvällä enemmistöllä (noin 88 %) rangaistusajan suunnitelman tavoitteet olivat toteutuneet kohtalaisesti. Mäkipään tuloksiin verrattuna sekä hyvin että huonosti toteutuneiden osuus oli laskenut (27 prosentista kymmeneen prosenttiin ja kuudesta prosentista kolmeen prosenttiin). (Taulukko 12; Mäkipää 2010: 114.) Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumattomuus ei näytä estävän koevapauteen pääsyä. Tulosten perusteella vangin on aiempaa hankalampaa päästä koevapauteen, jos rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ovat toteutuneet huonosti.

Toteuma	Lukumäärä	Prosentti	Validiprosentti
Hyvin	48	8,8	9,5
Kohtalaisesti	441	81,2	87,5
Huonosti	15	2,8	3,0
Yhteensä	504	92,8	100,0
Puuttuvat	39	7,2	
	543	100,0	

Taulukko 12: Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen kokonaisuudessaan (n=504).

9.3 Koevapauden peruuttaminen ja lupaehtojen rikkomukset

Koevapaus oli peruutettu kokonaan 16 prosentilla aineistosta. Määrääjäksi koevapaus on peruutettu vain 2 prosentilla (11 henkilöä). Yli puolelta (59 %) rikkomuksiin syyllistyneistä koevapautta ei oltu peruutettu. (Taulukko 13.) Tuloksen perusteella voidaan olettaa rikkomusten olevan suhteellisen lieviä, sillä niistä vain pieni osa on johtanut koevapauden peruuttamisen. Lähes kolmelta prosentilta aineistosta koevapaus oli peruutettu kokonaan tai määrääjäksi, vaikka rikkomuksiin ei oltu syyllistytty (Taulukko 13). Näissä tapauksissa kyse voi olla siitä,

että lupaehdot eivät enää täyty esimerkiksi toimintavelvoitepaikan tai asunnon menettämisen seurauksena. Yhteys rikkomusten ja koevapauden peruuttamisen välillä on tilastollisesti merkitsevä (Khi = 135,341 ja $p = 0,00$).

PERUUTUS	RIKKOMUS		Yhteensä
	Ei rikkomusta	Rikkomus	
Peruutettu	6 1,9%	83 37,7%	89 16,4%
Peruutettu määrääjäksi	2 ,6%	9 4,1%	11 2,0%
Ei peruutettu	315 97,5%	128 58,2%	443 81,6%
Yhteensä	323 100,0%	220 100,0%	543 100,0%

Taulukko 13: Ristiintaulukointi rikkomusten ja koevapauden peruuttamisen välisestä yhteydestä (n=543).

Tutkimusaineistosta noin 41 prosentille oli kirjattu Vankitietojärjestelmään jonkinlainen rikkomus koevapauden aikana. Mäkipään tutkimuksen mukaan vain 13 % oli rikkonut lupaehtoja koevapauden aikana (Mäkipää 2010: 175). Erot saattavat osin selittyä kirjaamiskäytäntöjen muuttumisella, mutta suurin merkitys lienee valvonnan tiukentumisella. On selvää, että valvonnan lisääntyessä myös ilmi tulleiden rikkomusten määrä kasvaa.

Selvästi yleisimmäksi rikkomuksen laaduksi oli kirjattu yhteydenpitovelvoitteen laiminlyöminen (69 % koevapauden ehtoja rikkoneista, 185 henkilöä). Seuraavaksi yleisin oli lupaehtojen laiminlyönti yleisesti (15 %, 41 henkilöä). Näistä tapauksista ei ollut saatavissa tarkempaa tietoa, mutta luokittelu pitää sisällään muun muassa päihitteettömyysvelvoitteen rikkomiset. Yksi henkilö oli syyllistynyt rikokseen ja viiden muun epäiltiin syyllistyneen rikokseen koevapauden aikana.

82 %:lla aineistosta koevapautta ei oltu peruutettu. Sukupuolten välillä tarkasteltuna koevapaus oli peruutettu kokonaan 17 % miehistä ja 10 % naisista. Yhdeltäkään naiselta koevapautta ei oltu peruutettu määrääjäksi. (Taulukko 14.) Kokonaan peruutetuista koevapauksista naisten osuus oli noin 7 %. Voidaan sanoa, että miesten koevapauden peruuttaminen oli yleisempää. Tosin naisten lukumäärä on pieni verrattuna koevapauteen sijoitettujen kokonaismäärään. Riippuvuus ei ole tilastollisesti merkitsevä (Khi-arvo = 3,813 ja $p = 0,149$).

PERUUTUS	SUKUPUOLI		Yhteensä
	Nainen	Mies	
Peruutettu	6	83	89
	9,8%	17,2%	16,4%
Peruutettu määräajaksi	0	11	11
	,0%	2,3%	2,0%
Ei peruutettu	55	388	443
	90,2%	80,5%	81,6%
Yhteensä	61	482	543
	100,0%	100,0%	100,0%

Taulukko 14: Ristiintaulukointi koevapauden peruuttamisen ja sukupuolen välisestä riippuvuudesta (n=543).

9.4 Staattisten ja dynaamisten tekijöiden yhteys koevapauden peruuttamiseen

Tutkin staattisten tekijöiden ja rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden asettelun yhteyttä koevapauden peruuttamiseen logistisen regressioanalyysin avulla. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden luokittelu tarjoaa suuntaa-antavaa tietoa dynaamisista riskitekijöistä. Logistinen regressioanalyysi on soveltuva menetelmä, koska aineistoni selitettävä muuttuja on luokittelumuuttuja (Kirves 2013: 39).

Käytin logistista regressioanalyysiä hierarkkisesti askeltaen niin, että ensimmäisellä askeleella malliin laitetaan valitut staattiset tekijät (ikä, sukupuoli, kesto ja vankilakertaisuus). Seuraavalla askeleella lisään valitut dynaamiset tekijät (rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen, päihteet, ajattelu ja asenteet). Näin näen muutokset mallin ennustavuuden paranemisessa tai huononemisessa.

Staattisista tekijöistä tilastollisesti merkitseviä koevapauden peruuntumista ennustavia tekijöitä olivat vankilakertaisuus ($p=0,004$) ja koevapauden kesto ($p=0,000$). Koevapauden keston pidentyessä päivällä, riski kuulua heihin, joilta koevapaus on peruttu, on 0,967 kertaa pienempi. Toisin sanoen, mitä lyhyempi koevapaus on kyseessä, sitä suurempi todennäköisyys on, että se peruutetaan. Vankilakertaisuuden kasvaessa, riski koevapauden peruuntumiseen kasvaa 1,105 kertaiseksi. Mitä useampaan kertaan henkilö on ollut vankilassa, sen todennäköisemmin koevapaus tullaan peruuttamaan. (Taulukko 15.)

Variables in the Education

								95% C.I.for	
								EXP(B)	
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	Lower	Upper
Step	IKÄALUSSA	-,011	,013	,809	1	,368	,989	,965	1,013
1 ^a	SUKUPUOLIKOODI(1)	,682	,474	2,069	1	,150	1,978	,781	5,009
	KERTAISUUS	,100	,034	8,370	1	,004	1,105	1,033	1,182
	KESTO	-,024	,003	51,614	1	,000	,976	,970	,983
	Constant	-,298	,640	,217	1	,642	,743		

a. Variable(s) entered on step 1: IKÄALUSSA, SUKUPUOLIKOODI, KERTAISUUS, KESTO.

Taulukko 15: Mallissa mukana olevat muuttujat.

Staattisista tekijöistä koostuva malli ennustaa ei-peruutetuista koevapauksista oikein noin 97 %, mutta peruutetuista vain noin 20 %. Kokonaisuudessaan malli kykenee luokittelemaan oikein noin 83 % havainnoista. (Taulukko 16).

Classification Table^a

Observed						Predicted		
						Koevapauden peruutus		Percentage
						Ei peruutettu	Peruutettu	Correct
Step 1	Koevapauden peruutus	Ei peruutettu				397	14	96,6
		Peruutettu				74	18	19,6
Overall Percentage								82,5

Taulukko 16: Mallin oikein luokittelemat muuttujat.

Selitysasteeksi Nagelkerken R^2 -kerroin (0,294) on melko hyvä. Usein ihmisteissä ilmiöstä jää selittymättä valtaosa, kun kaikkia ilmiöön vaikuttavia tekijöitä ei ole huomioitu muuttujina. Ilmiöiden väliset suhteet ovat usein niin monimutkaisia, ettei yksinkertainen mallinnus vain löydä yhteyttä ilmiöiden ja muuttujien välillä (Metsämuuronen 2005: 692) eikä läheskään kaikkia ilmiöön vaikuttavia tekijöitä ole mahdollista saada analyysiin mukaan. Ikä, sukupuoli ja vankilakertaisuus selittävät koevapauden peruuttamisen vaihtelusta 18,0- 29,4 %. (Taulukko 17).

Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	378,566 ^a	,180	,294

a. Estimation terminated at iteration number 6 because parameter estimates changed by less than ,001.

Taulukko 17: Mallin selityssaste.

Mallin hyvyttä ja sopivuutta aineistoon voidaan arvioida Hosmer ja Lemeshow Testin sekä Omnibus Tests of Model Coefficientsin avulla. Hosmer ja Lemeshow Testin p-arvon ollessa 0,719 voidaan olla tyytyväisiä mallin selitysvomaisuuteen ja todeta, että se soveltuu aineistoon. Omnibus Tests of Model Coefficients kertoo ensimmäisen askeleen olevan tilastollisesti erittäin merkitsevä ($P=0,000$), samoin kuin koko mallin. (Taulukko 18; Taulukko 19).

Step	Chi-square	df	Sig.
1	5,354	8	,719

Taulukko 18: Hosmer ja Lemeshow Test, mallin sopivuus aineistoon.

		Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	100,055	4	,000
	Block	100,055	4	,000
	Model	100,055	4	,000

Taulukko 19: Omnibus Tests of Model Coefficients, mallin sopivuus aineistoon.

Seuraavaan askeleeseen otettiin mukaan edellisten staattisten selittäjien lisäksi dynaamiset muuttujat "tavoitteiden toteutuminen", "ajattelu ja asenteet" sekä "päihitteet". "Asuminen ja arkielävytyminen" sekä "sosiaaliset sidokset ja elämäntapa" osoittautuivat niin huonoiksi selittäjiksi, että ne jätettiin tässä kohtaa kokonaan pois mallista.

Omnibus Test of Model Coefficientin mukaan askel on edelleen tilastollisesti merkitsevä ($P=0,004$). Hosmer and Lemeshow Testin tulos pysyy samana ($P=0,079$). Muuttujien lisääminen parantaa mallin selityssastetta Nagelkerken R^2 -kertoimen ollessa 0,334. Nyt malli selittää 20,5 - 33,4 % koevapauden peruuttamisesta.

Askeleen lisääminen parantaa mallin kykyä luokitella havainnot oikein peruutettujen koevapauksien osalta. Nyt malli kykenee ennustamaan oikein noin 96 % ei-peruutetuista ja 30 % peruutetuista koevapauksista. Yhteensä malli luokittelee oikein noin 84 % havainnoista. (Taulukko 20).

Classification Table^a

Classification Table					
Observed			Predicted		
			Koevapauden peruutus		
			Ei peruutettu	Peruutettu	Percentage Correct
Step 1	Koevapauden peruutus	Ei peruutettu	396	15	96,4
		Peruutettu	64	28	30,4
Overall Percentage					84,3

a. The cut value is ,500

Taulukko 20: Mallin oikein luokittelemat muuttujat, toinen askel.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen hyvin asetettiin analyysin aluksi vertailuarvoksi kohtalaisesti ja huonosti toteutuneille tavoitteille. Tavoitteiden huonosti toteutuminen näyttää olevan merkitsevä selittäjä ($p=0,042$) ja se saa riskikertoimen 4,774. Huonosti rangaistusajan suunnitelmansa tavoitteita toteuttaneilla on siis lähes viisinkertainen riski kuulua koevapauden peruuntuneiden ryhmään verrattuna hyvin tavoitteitaan toteuttaneisiin. Kohtalaisesti toteutuneet tavoitteet eivät olleet tilastollisesti merkitsevä selittäjä. (Taulukko 21.)

Analyysin mukaan vankilakertaisuus ($p = 0,032$) ja koevapauden kesto ($p = 0,000$) selittävät koevapauden peruuntumista edelleen tilastollisesti merkitsevästi. Vankilakertaisuuden kasvaessa riski koevapauden peruuntumiseen kasvaa. Koevapauden keston pidentyessä, riski koevapauden peruuntumiseen sitä vastoin pienenee. (Taulukko 21).

Ajattelu ja asenteet rangaistusajan suunnitelmassa selittävät koevapauden peruuntumista tilastollisesti merkitsevästi ($p= 0,002$). Henkilöillä, joilla ei ole ajatteluun asenteisiin liittyvää tavoitetta ransussa, on pienempi riski koevapauden peruuntumiseen kuin henkilöillä, jolla on kirjattu niihin liittyvä tavoite. Toisin sanoen ajatteluun ja asenteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa kasvattaa riskiä kuulua koevapauden peruuntuneiden ryhmään. (Taulukko 21.)

Variables in Equation

		95% C.I.for EXP(B)							
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	Lower	Upper
Step	IKÄALUSSA	-,008	,013	,419	1	,517	,992	,967	1,017
1 ^a	SUKUPUOLIKOODI(1)	,592	,479	1,529	1	,216	1,808	,707	4,622
	KERTAISUUS	,079	,037	4,599	1	,032	1,082	1,007	1,164
	KESTO	-,025	,004	50,889	1	,000	,975	,968	,982
	tavoitteiden_toteutuminen			7,295	2	,026			
	tavoitteiden_toteutuminen(1)	-,178	,468	,146	1	,703	,837	,335	2,092
	tavoitteiden_toteutuminen(2)	1,563	,768	4,142	1	,042	4,774	1,059	21,508
	päihteet(1)	-,064	,311	,042	1	,838	,938	,510	1,727
	ajattelu_asenteet(1)	-,969	,316	9,395	1	,002	,380	,204	,705
	Constant	,222	,798	,077	1	,781	1,249		

a. Variable(s) entered on step 1: tavoitteiden_toteutuminen, päihteet, ajattelu_asenteet.

Taulukko 21: Mallissa mukana olevat muuttujat toisella askeleella.

10 Johtopäätökset

Saamissani tuloksissa on nähtävissä, että koevapauteen sijoitettiin vuonna 2012 aiempaa enemmän miehiä. Naisvankien yliedustus koevapaudessa on johtunut pitkälti Vanajan vankilan toimintavoista ja aktiivisuudesta valvotun koevapauden käytössä (Mohell 2014; Mäkipää 2010: liite 1). Omassa aineistossani Vanajan vankilan Vanajan osastolta¹⁶ oli koevapauteen sijoitettu kolmanneksi eniten vankeja (noin 7 %). Aineistossa oli nähtävissä Suomenlinnan vankilan aktiivituminen (yli 13 % kaikista koevapauksista), mikä selittää osaltaan miesten osuuden lisääntymistä. Mielenkiintoiseksi tulevien tutkimusten aiheeksi jää, miten koevapauslain muutos päätäntävällän siirtämisestä arviointikeskuksilta vankilan johtajille vaikuttaa koevapausmääriin laitoksittain. Vanajan vankilan johtaja Kaisa Tammi-Moilanen on hyvin koevapausmyönteinen ja haluaa edistää järjestelmän kehittymistä kohti avoimempaa täytäntöönpanoa (Pettersson 2013).

Tulosteni perusteella koevapauteen sijoitetaan entistä vanhempia vankeja. Keski-ikä on nousut kahdella vuodella verrattuna Mäkipään tuloksiin (2010: 103). Erot saattavat selittyä osin koko vankiväestön ikärakenteen vanhenemisella, mutta merkitystä lienee myös iän vaikutuk-

¹⁶ Vanajan vankila jaettiin naisten ja miesten osastoihin vuonna 2008 (Pettersson 2013). Vanajan osasto on avolaitos naisvangeille. Vastaavasti Ojoisten osasto on avolaitos miesvangeille. Aineistossani kaikista koevapauteen lähteneistä 9 % oli Ojoisten osastolta.

sella rikosaktiivisuuteen. Koevapauteen valikoituu todennäköisemmin rikoksettomaan elämäntapaan motivoituneempi joukko koko vankiväestöön verrattuna ja vanhemmat henkilöt ovat todennäköisesti nuorempia motivoituneempia.

Uusintarikollisuustutkimuksissa on havaittu, että nuoret uusivat rikoksensa vanhoja useammin (Hypén 2004: 3). Desistanssitutkimuksissa henkilön iän on todettu parhaiten ennustavan rikollisuudesta irtautumista (McNeill & Maruna 2008: 226). Siten saamissani tuloksissa logistisen regressioanalyysin osalta oli yllättävää, ettei iällä ollut tilastollista merkitsevyyttä koevapauden peruuntumisessa. Tulos saattaa selittyä sillä, että nuorten tuomiot ovat lähtökohtaisesti lyhyempiä ja nuori suorittaa rangaistuksestaan usein vain 1/3 vankilassa. Koevapauksia ei lähtökohtaisesti valmistella henkilöille, joiden vankeustuomio on lyhyt. (Mäkipää 2010: 104.) Sen vuoksi koevapauteen sijoitettujen joukko ei ole ikänsä puolestaan edustavuudeltaan samanlainen kuin desistanssi- tai uusimisrikollisuustutkimuksissa.

Vankilakertaisuus osoittautui tutkimuksessani hyväksi selittäjäksi koevapauden peruuntumisen ennustamisessa. Aiemmat vankilatuomiot voivat olla osoitus rikollisesta elämäntavasta (Mäkipää 2010: 86), jolloin henkilöltä voidaan olettaa puuttuvan myös kyky tai halu koevapauden sääntöjen noudattamiseen. Tulosta voidaan selittää myös sosiaalisen kontrollin teorian avulla: useammat vankilakaudet katkovat siteitä normaaliin yhteiskuntaan, jolloin toiminen koevapaudessa, yhteiskunnan jäsenenä sääntöjä noudattaen, on vaikeampaa. Aikaisempien vankilakausien määrää käytetään mittarina myös esimerkiksi ARAT -arviointimenetelmässä, jonka on todettu luotettavasti ennustavan uusimisriskiä (Peltovuoma & Tyni 2013).

Sukupuoli ei logistisessa regressioanalyysissä selittänyt tilastollisesti merkitsevästi koevapauden peruuntumista. Tulos johtunee siitä, että naisten lukumäärä aineistossa (n=61) on melko pieni verrattuna koko aineistoon (n=543). Naisten koevapaus todettiin kuitenkin peruuntuneen harvemmin kuin miesten. Naisten parempaa menestymistä koevapaudessa verrattuna miehiin tukevat uusintarikollisuustutkimukset, joissa naisten on todettu uusivan miehiä harvemmin (esim. Hypén 2004). Tulosta saattaisi osaltaan selittää myös laitospaikoittaiset erot rikkomuksiin suhtautumisessa (Mäkipää 2010: 181). Tältä osin mahdollinen selitys on vain arvelua, sillä ei ole olemassa tutkimustietoa siitä, suhtautuvatko naisvankipaikkoja sisältävät vankilat rikkomuksiin miesvankiloita lievemmin. Rikkomuksiin suhtautumisen erot voisivat selittyä esimerkiksi laitospaikoittaisella tai vankilan turvallisuustasolla.

Koevapauden kesto osoittautui analyysissani kärkiselittäjäksi ja ennustaa parhaiten koevapauden peruuntumista. Tulosteni mukaan koevapauden keston lyhentyessä riski koevapauden peruuntumiseen kasvaa. Tulos oli yllättävä ja ennako-odotusteni vastainen. Voisi kuvitella, että mitä pidempään koevapaus kestää, sitä vaikeampaa vangin on noudattaa koevapauden ehtoja, kuten päihteettömänä pysymistä. Tulos selittyy kuitenkin koevapausmäärien lisäämispai-

neilla ja tulostavoitteilla: koevapauteen sijoitetaan entistä riskialttiimpia henkilöitä, joiden ehtojen noudattamisen todennäköisyys on matalampi (Ohjaaja 2014). Riskialttiimpien henkilöiden koevapauden kesto on jo lähtökohtaisesti määritelty lyhyemmäksi, joten lyhyet koevapaudet saattavat keskeytyä nopeammin rikkomuksiin syyllistymisen vuoksi.

Saadakseni tukea teorialleni koevapauden keston merkityksestä koevapauden peruuntumisen selittäjänä, tarkastelin päärikoksen ja koevapauden keston välistä riippuvuutta ristiintaulukoinnin avulla. Vaikka rikostyyppin perusteella ei voi suoraan päätellä vangin moniongelmaisuutta tai kykyä ehtojen noudattamiseen, tukivat havaintoni analyysin tulosta ja sen selittämistä: lyhyitä, alle 60 päivän pituisia koevapauksia oli jopa 79 %:lla liikennejuopumuksista tuomituista ja yli puolella ryöstöstä tuomituista. Liikennejuopumus päärikoksena viittaa päihdeongelmaan, mikä on yleistä myös ryöstöstä tuomituilla puutteellisten ongelmanratkaisutaitojen ja tavoitehakuksen väkivallan lisäksi. Vastaavasti pitkät, yli viiden kuukauden pituiset koevapaudet, painottuivat murhasta, taposta tai niiden yrityksistä, muista omaisuusrikoksista sekä muista rikoksista tuomituille. Kahteen viimeisimpään ryhmään kuuluvat muun muassa talousrikolliset, joilla usein on työpaikka, sosiaalinen verkosto ja hyvät elämänhallintataidot. Murhasta, taposta tai niiden yrityksistä tuomituilla on pitkä vankeustuomio, minkä vuoksi pitkää koevapautta on ehditty valmistella ajoissa.

Tutkimustulosteni mukaan koevapauden peruuttaminen oli yleisempää vuonna 2012 aloittaneilla kuin järjestelmän käyttöönoton alkuvaiheessa 2006-2008. Aineistossani koevapaus oli peruutettu kokonaan 16 %:lla koevapauteen sijoitetuista, kun Mäkipään tutkimuksessa vastaava osuus oli 9 % (Mäkipää 2010: 176). Rikkomuksia oli Vankitietojärjestelmään kirjattu huomattavasti aiempaa enemmän. Tulosteni mukaan naiset pärjäävät koevapaudessa aiempaa paremmin, sillä naisten koevapauden peruuttaminen oli harvinaisempaa kuin miesten. Kokonaisuudessaan lisääntyneiden peruuttamisten määrää voidaan selittää koevapausmäärien kasvulla ja valvonnan tiukentumisella.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden pääluokat koevapauden peruuntumista ennustavina tekijöinä osoittautuivat mallissani pääosin heikoiksi selittäjiksi. Luotettavuustarkastelussa¹⁷ mainittuun käsitteiden operationalisointiongelmaan viitaten muuttujien heikkoa ennustearvoa selittää tavoitteiden sisällön monimuotoisuus ja strukturoidun menetelmän puuttuminen tavoitteiden asettamisessa. Vaikka päihdeongelman tiedetään olevan suurin syy koevapauden peruuntumisessa (Karsikas 2014), ei päihteisiin liittyvällä tavoitteella rangaistusajan suunnitelmassa ollut ennustearvoa. Päihteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa viittaa suuntaa-antavasti päihdeongelmaan, mutta se ei kerro mitään sen ajankohtaisuudesta tai laadusta. Tulos saattaa selittyä sillä, että rangaistusajansuunnitelman laatimisen ja koevapauden välillä on saattanut kulua huomattavan pitkäkin aika, mitä analyysissä ei otettu huomioon.

¹⁷ ks. luku 8

Päihdeongelmaan on voitu saada apua jo vankila-aikana. On myös mahdollista, että päihteiden käytöstä ei ole ollut tietoa rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa, koska kaikkia vankilaan tulevia ei ole haastateltu. Näin voi olla etenkin ensikertalaisten kohdalla ja silloin, kun rikos ei ole liittynyt päihteiden käyttöön.

Hieman yllättäen ajatteluun ja asenteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa selitti tilastollisesti merkitsevästi koevapauden peruuntumista, vaikka siihen liittyy samat mittausongelmat kuin päihteisiin liittyviin tavoitteisiin. Ajattelun ja asenteiden merkitys voidaan johtaa desistanssitutkimuksista, joiden mukaan henkilön motivaatiolla, identiteetin muutoksella ja käsityksellä omasta rikollisesta historiasta on merkitystä rikollisuudesta irtautumisessa (McNeill & Maruna 2008: 226-229, 233). Myös sosiaalisen kontrollin teoriassa vaikuttavat mekanismit tukevat tätä: sosiaalisten siteiden kautta muodostuvat lain noudattamista tukevat uskomukset ja käsitykset ehkäisevät rikoksiin syylistymistä. Siten rikosmyönteisten asenteiden puuttumisen voidaan olettaa edistävän koevapaudessa pärjäämistä ehtojen ja sääntöjen noudattamisen kautta. Tulokseni tukee käsitystä siitä, että arviointimenetelmien on tulevaisuudessa otettava entistä selvemmin huomioon rikoksenteekijöiden arvot, asenteet ja uskomukset (ks. Hypén 2013: 14).

Tulosteni mukaan rangaistusajan suunnitelman heikolla tavoitteiden toteutumisella voidaan ennustaa koevapauden peruuntumista verrattuna hyvin tavoitteitaan toteuttaviin. Tavoitteiden kohtalaisella toteutumisella ei ollut ennustearvoa. Päätelmäni on, että vangin oma motivaatio näkyy sekä ransun tavoitteiden toteuttamisessa että koevapaudessa pärjäämisessä. Toisaalta kovin vahvoja johtopäätöksiä ei voida tuloksistani suoraan tehdä, koska analyysissä ei huomioitu miksi tavoitteet jäivät toteutumatta. Ne voivat jäädä toteutumatta sekä vangista johtuvista että vankilasta johtuvista tai muista syistä. Vankilasta johtuvat syyt liittyvät yleensä siihen, ettei sijoituslaitoksella ole mahdollisuutta tai resursseja järjestää ransun mukaista toimintaa. Muita syitä voivat olla esimerkiksi ulkopuolisen sijoituksen peruuntuminen, koska kyseisen päihdekuntoutuslaitoksen laitospaikat ovat täynnä.

Täydentävä haastatteluni opinnäytetyöprosessin loppuvaiheessa lisäsi tutkimustulosteni ymmärrystä rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisen osalta. Rikosseuraamusesi- miehen (2014) mukaan rangaistusajan suunnitelmista vastaavat esimiehet käyttävät hyvin varovasti ”on edennyt” arviota, vaan useimmiten kirjataan joko ”osittain edennyt” tai ”ei-edennyt”. Tämä selittää, miksi luokittelussani tavoitteiden toteutumisesta selvästi suurin ryhmä olivat ”kohtalaisesti toteutuneet”. Ransun tavoitteiden toteutumisen heikko ennustearvo koevapauden peruuntumisen selittäjänä selittyy paitsi käyttämälläni luokittelulla, myös sillä, että tavoitteiden toteutumisen arviointi ei ole systemaattista tai ohjeistettua. Esimerkiksi asumiseen liittyvän tavoitteen toteutuminen on helppoa, jos tavoitteena on asunon löytäminen. Abstraktimpien tavoitteiden, kuten ajattelun ja asenteiden arvioiminen on

sitä vastoin vaikeampaa. Miten arvioidaan, onko esimerkiksi tavoite ”rikoksettomasta käyttäytymisestä luopuminen” edennyt vai ei? Haastattelemani rikosseuraamusesimiehen mukaan suurella osalla ”ransuvastaavista esimiehistä” ei ole sosiaalialan koulutusta ja kuntoutus- ja arviointikoulutus saattaa olla hyvin minimaalista. Tavoitteiden toteutumisen arvioimisessa he konsultoivat usein muita vangin kanssa työskennelleitä erityistyöntekijöitä, kuten päihdeohjaajia, psykologia tai sosiaalityöntekijöitä. (Rikosseuraamusesimies 2014.)

11 Pohdinta

Olen jakanut opinnäytetyön pohdinta - osion kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa (otsikko 11.1) pohdin aiheeseen liittyviä havaintoja, ongelmakohtia, kehittämisehdotuksia ja opinnäytetyöprosessin aikana heränneitä ajatuksia valvotusta koevapaudesta järjestelmänä. Tässä kohtaa pohdin työn tulosten hyödynnettävyyttä, merkitystä rikosseuraamusalalla ja mahdollisia jatkotutkimustarpeita. Toisessa osassa (kappale 11.2) keskityn oman oppimiseni tarkastelemaan ja opinnäytetyöprosessin reflektointiin.

11.1 Opinnäytetyön tuloksista ja kehittämistarpeista

Tutkimustulokseni mukaan koevapauden kesto ja vankilakertaisuus ennustavat parhaiten valvotun koevapauden peruuntumista. Tuloksesta johdettu päätelmä suuremman riskin vankien suuremmasta todennäköisyydestä epäonnistua koevapaudessa herättää miettimään tuen ja kontrollin suhdetta. Kuten todettu, laki valvotusta koevapaudesta antaa laajemmat mahdollisuudet valvonnan toteuttamiseen ja sen intensiteetin määrittämiseen yksilökohtaisesti. Voitaisiko tulevaisuudessa tarvittavien tukitoimien tarpeen arviointiin ja määrittelyyn koevapauden sisältönä panostaa vastaavanlaisesti? On tapauksia, jossa esimerkiksi päihdeongelmainen vanki kokee työssäkäynnin riittävän koevapauden toimintavelvoitteena, mutta henkilökunnan näkemyksen mukaan tarvitsisi lisäksi päihdehuollon tukitoimia osana koevapauden sisältöä (Karsikas 2014). Käsitykseni mukaan koevapauteen pääsyä ei evätä tällä perusteella, jos muut edellytykset täyttyvät. Voidaan pohtia, olisiko tarkoituksenmukaista asettaa tukitoimiin sitoutuminen koevapauden ehdoksi, kuten seksuaalirikollisten lääkeshoidon ja siihen liittyvän psykososiaalisen hoidon kohdalla on tehty.

Tukitoimiin sitouttaminen takaisi suunnitelmallisuuden, jonka yksi haastateltavistani nosti tärkeimmäksi edellytykseksi yhteiskuntaan sijoittumisen onnistumisessa. Kun vangilla on mahdollinen työ- tai opiskelupaikka, toimeentulo ja tarvittavat elämänhallintaa tukevat palvelut, voi hän luottaa siihen, että koevapauden jälkeen ei tarvitse aloittaa tyhjästä. Ideaalitapauksessa valvontalaitteet palautetaan vapautumispäivänä, mutta kaikki muu jatkuu entiseen tapaan.

Suunnitelmallisuus ja tarvittavien tukitoimien olemassa olo vaatii yhteistyötä sekä viranomais-ten että kolmannen sektorin toimijoiden välillä. Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuoliset toimi-jat ovat tärkeässä roolissa koevapauden toteuttamisessa, joten tiedon jakamisen tärkeys ko-rostuu ja heidän näkemyksiään tulisi selvittää entistä tehokkaammin. Yhteistyötä on pyritty edistämään myös lainsäädännön tasolla mahdollistamalla apuvalvojan käytön osana koeva-pauden toimeenpanoa. Apuvalvoja on tehtävään suostunut henkilö, jolla on tehtävän hoitami-seen soveltuva koulutus, mutta hän ei ole Rikosseuraamuslaitokseen työ- tai virkasuhteessa. (KoeVL 4 luku 29 §). Apuvalvojan tehtävät liittyvät nimenomaan koevapauteen sijoitetun tu-kemiseen ja ohjaukseen sekä arjessa mukana olemiseen. Vankiloissa ei ole totuttu apuvalvoji-en käyttöön. Huhtikuussa 2014 saadun tiedon mukaan heitä ei vielä ollut mukana koevapau-den toimeenpanossa. (Karsikas 2014.) Myös vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteistyötä voisi lisätä silloin, kun koevapauteen sijoitettu vapautuu valvontaan.

Tukipartion rooli valvotun koevapauden toimeenpanossa on herättänyt keskustelua valvotun koevapauden toimeenpanon näkökulmasta. Pitäisikö tukipartiossa panostaa enemmän kuntou-tusosaamiseen ja palveluohjaukseen valvonnan ja päihdekontrollin rinnalla? Tuki ja kontrolli kuuluvat olennaisina elementteinä rikosseuraamustyön kenttään, eikä niiden tarkkarajainen määrittely tai erottelu ole mahdollista. Rikosseuraamustyötä määrittää rangaistusten valvonta ja sääntöjen noudattamisen kontrollointi. Kontrolli ei silti automaattisesti ole negatiivinen asia, vaan se voi edesauttaa tuomitun oman itsekontrollin lisääntymistä ja siten edistää kykyä elää osana yhteiskuntaa sen sääntöjä noudattaen.

Osassa haastatteluja tuli esiin vankilahenkilökunnan vanhanaikaiset asenteet ja epäluuloisuus koevapausjärjestelmää kohtaan. Vaikka asenteiden nähtiin lieventyneen, osa henkilökunnasta näyttää edelleen ajattelevan, että ”vankilan pitää olla vankila ja se ei oo mikään lomalaitos”. Sama nähtiin pätevän koevapauteen ja suunnitelmalliseen työskentelyyn. Osa saattaa edel-leen ajatella, miksi koevapaus on ylipäättänsä olemassa tai väheksyä rangaistusajan suunni-telman mukaista työskentelyä, koska sillä ei nähdä saavutettavan mitään. Asenteisiin vaikut-tamisen keinona näkisin yhteistyön lisäämisen ohella koulutukseen panostamisen.

Lakia valvotusta koevapaudesta ja sen myötä muuttuneita toimintakäytäntöjä on kuvattu opinnäytetyössä yksityiskohtaisesti. Osassa haastatteluja tuli esiin huoli lakimuutosten myötä lisääntyneen työmäärän vaikutuksesta koevapausmääriin tiukassa resurssitilanteessa. Yksityis-kohtaiset määräykset esimerkiksi toimeenpanosuunnitelman tarkentumisesta, toimintavelvoit-teen minimituntimäärästä ja vastuutyöntekijän tapaamisesta kaksi kertaa kuukaudessa pelät-tiin johtavan siihen, ettei koevapauksia ehditä valmistella tarpeeksi. Tulevien tutkimusten aiheeksi jää näiden toimintakäytäntöjen toimivuuden systemaattinen arviointi. Mielenkiintois-ta olisi saada tietoa myös laitospohjaisista eroista koevapauksien onnistumisessa, kun päätän-tävalta koevapauteen sijoittamisesta siirtyy arviointikeskuksilta pääosin laitosten johtajille

pois lukien koko rangaistusta suorittavat ja elinkautisvangit. Tätä kautta voitaisiin löytää toimivimmat käytännöt ja soveltaa niitä laajemmin.

Koivapausmäärien lisäämiseksi erityisen tärkeää on luoda systemaattiset prosessit ja rutiiniluonteiset menettelytavat, joilla koivapauksien valmistelu saadaan sujuvaksi. Karsikas (2014) ehdottaa, että jo vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon alkaessa voitaisiin selvittää koivapausasiat nykyistä tehokkaammin. Vankeusrangaistuksen aloitustehtävät on tarkoitus keskittää Rikosseuraamuslaitokselle 1.5.2015 alkaen. Tähän asti ulosotto on hoitanut yhteydenottamisen tuomittuun, tuomitun kuulemisen siviilissä ja vankilaan ilmoittautumismääräyksen toimittamisen tuomitulle. Rikosseuraamuslaitos on rangaistusajan suunnitelmassa jo lähtökohtaisesti ottanut kantaa valvotun koivapauden mahdollisuuteen, mutta sen tarkempaa sisältöä ei ole tähän mennessä huomioitu. Esimerkiksi toimintavaihtopaikkojen mahdollinen kartoittaminen voitaisiin tehdä jo sosiaalisen tilanteen arvioinnin yhteydessä, kun tuomittua kuullaan siviilissä ransun laatimisen ja passituspäivämäärän tiedoksiannon yhteydessä. Tällöin koivapauden toimeenpanosuunnitelma olisi lähes valmiina, kun koivapaus tulee ajankohtaiseksi.

Opinnäytetyöni tuloksia voidaan hyödyntää paitsi esitettyjen kehittämisehdotuksien osalta, myös tuen ja kontrollin intensiivisyyden määrittelyn osalta. Kun saadaan tietoa siitä, millaisen vankien koivapauden peruuntumisen riski on suurempi, voidaan resursseja kohdentaa heihin sekä koivapauden valmistelun että valvonnan osalta. Opinnäytetyöni on myös kattava tietopaketti, jonka toivon hyödyttävän koivapauksien parissa työskenteleviä virkamiehiä ja kolmannen sektorin toimijoita.

11.2 Oman oppimiseni tarkastelua

Aloitin opintoni rikosseuraamusalan koulutusohjelmassa syksyllä vuonna 2011. Opinnäytetyöprosessini alkoi marraskuun lopussa vuonna 2013 Laurea-ammattikorkeakoulun ”Opparistartilla”, jossa käytiin läpi opinnäytetyöprosessin etenemistä ja opinnäytetyökäytänteitä yleisellä tasolla. Alustava opinnäytetyösuunnitelma syntyi melko pian tämän jälkeen. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen johtaja Hannu Kiehelä lupautui ohjaamaan opinnäytetyötäni pyydettyäni apua ja ideoita näkökulman valintaan. Alusta lähtien olin asennoitunut ottamaan haasteita vastaan ja toivoin opinnäytetyöstäni olevan konkreettista hyötyä rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikössä suhtauduttiin tutkimukseeni myönteisesti. Opinnäytetyön lähestymistapaa ja näkökulman valintaa pohdittiin yhdessä Kiehelän ja tutkija Peter Blomsterin kanssa tammikuussa 2014.

Opinnäytetyöprosessin aikana opin paljon uutta valvotusta koivapaudesta ja tutkimuksen tekemisestä. Suurin haaste oli monimuuttujamenetelmän käyttö SPSS - ohjelmalla, josta minul-

la ei juuri ollut aiempaa kokemusta. Tutkimusmenetelmän haastavuudesta kertoo se, että monimuuttujamenetelmiä ei juuri ole käytetty rikosseuraamusalan tai Laurea Tikkurilan yksikön opinnäytetöissä¹⁸. Opinnäytetyön toteutus edellytti laajaa menetelmäkirjallisuuteen perehtymistä ja opettelua kokeilemisen ja erehdyksen kautta. Laurea-ammattikorkeakoulun lehtori Pertti Vuorinen oli suureksi avuksi logistiseen regressioanalyysiin liittyvissä kysymyksissä. Vaikka jälkikäteen ajateltuna menetelmälliset ratkaisut olisi ollut mahdollista saada toimivimmaksi, koen toteutuksen suurena saavutuksena kokemattomalle tutkijalle.

Työelämään kiinnittyminen eripituisten määräaikaisten virkasuhteideni kautta Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa ja Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimiston tukipartiossa tukivat opinnäytetyöprosessiani. Vaikka töissä oleminen oli ajallisesti pois opinnäytetyön tekemisestä, koen sen silti hyväksi vaihtoehdoksi. Sain mahdollisuuden keskustella aiheesta alan ammattilaisten kanssa sekä arvokasta käytännön tietoa valvotuista koevapauksista ja uusimisriskin arviointiin liittyvästä problematiikasta. Yksin työskentelyn varjopuolta monipuolisempien ajatusten ja korjaavan näkökulman puuttumisesta yritin paikata näillä keskusteluilla sekä ottamalla yhteyttä asiantuntijoihin yksittäisissä kysymyksissä.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen erikoissuunnittelija Sami Peltovuomalta sain vinkkejä aiheen valintaan ja sopivan taustateorian löytämiseen. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtaja Kimmo Hypén auttoi kaipaamani lähteen löytämisessä ja avasi uutta näkökulmaa työn keskeisten käsitteiden problematisoinnissa. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön erikoistutkija Sasu Tyni auttoi tilastollisen tutkimusaineiston muodostamisessa ja vastaili jälkikäteen sitä koskeviin kysymyksiini. Haastateltavani Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön entinen ylitarkastaja Vuokko Karsikas, Oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston hallintoneuvos Ulla Mohell ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöön kuuluvat anonymisti esiintyvät haastateltavat olivat kaikki suureksi avuksi kokonaiskuvan muodostamisessa koevapausjärjestelmästä. Opinnäytetyön sisältämät tulokset ovat kuitenkin omiani ja olen itse vastuussa tekstiin mahdollisesti jääneistä virheistä tai vajavaisuuksista.

Yksin työskentelyn hyvänä puolena pidän sitä, että en joutunut tekemään kompromisseja opinnäytetyön tavoitteiden, toteutuksen tai aikataulutuksen suhteen. Huomasin myös kehittämistarpeita omassa työskentelyssäni; puolivalmiin tekstin arvioitavaksi saattamisessa oli kova kynnyks. Olisin paikoitellen voinut hakea ohjausta aktiivisemmin, sillä Kiehelän esittämistä sisällöllisistä kehitysehdotuksista oli helppo olla samaa mieltä ja palaute oli hyödyllistä. Vaikka opinnäytetyön tekeminen työn ohessa oli paikoitellen raskasta, oli se myös antoisaa. Pysyin etukäteen laatimassani aikataulussa ja sain mahdollisuuden verkostoitua rikosseuraamusalan asiantuntijoiden kanssa. Saan olla ylpeä näin mittavan projektin loppuun saatta-

¹⁸ Ainoastaan Johanna Jokinen (2011) on opinnäytetyössään tutkinut sakkovankien rikosuusimisen ja vankilaan palaamisen ennustettavuutta regressioanalyysin avulla.

misesta ja voin tulevaisuudessa mahdollisesti jatkaa aiheen tutkimusta toisesta näkökulmasta muiden opintojen puitteissa.

Lähteet

- Alastalo, M & Åkerman, M. 2010. Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Haastattelun analyysi. (Toim.). Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. Tampere: Vastapaino, 372-379.
- Anttila, P. 1998. Tutkimisen taito ja tiedonhankinta: Asiantuntijahaastattelu. Metodix - sivusto. (Viitattu 5.2.2014.)
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/01_tutkimusprosessi/02_tutkimisen_taito_ja_tiedon_hankinta/09_tutkimusmenetelmat/17_asiantuntijahaastattelu
- Blomster, P., Linderborg, H., Muiluvoori, M., Salo, I. & Tyni, S. 2013. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Rikosseuraamuslaitos. (Viitattu 20.1.2014.)
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinen_vuosikirja/6lCcdsBTr/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf
- Bonta, J. & Wormith, S. 2007. Risk and Need Assessment. Teoksessa Developments in Social Work with Offenders. (Toim.). McIvor, G. & Raynor, P. London: Jessica Kingsley Publishers, 131-151.
- Erätuuli, M., Leino, J. & Yli-luoma, P. 1994. Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- HE 140/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi. (Viitattu 22.8.2014.)
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120140.pdf>
- Heinonen, J. Keinänen, A. & Paasonen, J. 2013. Turvallisuustutkimuksen tekeminen. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hypén, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993-2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. (Viitattu 21.9.2014.)
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/n39KxWVtv/1-2004_Vankeusrang.uusiminen.pdf
- Hypén, K., Keinänen, A & Laulumaa, S. Vankiloiden turvallisuuden mittaaminen; Tarpeet, teoria ja käytäntö. Teoksessa Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. (Toim.). Lavikkala, R. & Linderborg, H. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 2/2011, 175-195.
- Jokinen, J. 2011. Sakkovankien rikosuusimisen ja vankilaan palaamisen ennustettavuus staatistien uusimisriskitekiöiden perusteella. Opinnäytetyö. Laurea-amattikorkeakoulu, Laurea Tikkurila, Rikosseuraamusalan koulutusohjelma. (Viitattu 29.9.2014.)
<http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/24942/Jokinen%20Johanna.pdf?sequence=1>
- Jokivuori, P. & Hietala, R. 2007. Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Kananen, J. 2011. Kvantti. Kvantitatiivisen opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 118.
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P. 2011. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.
- Kirves, K. 2013. Määrälliseen aineistoon perustuvien tutkielmien menetelmäopas. Tampereen yliopisto, YKY, psykologia. (Viitattu 12.6.2014.)

<http://www.uta.fi/yky/psy/kaytannot/index/Menetelmaopas%202013-1.pdf>

Kivivuori, J. 2013. Rikollisuuden syyt. 2. uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Kokkonen, T. 2010. Tieteellinen selittäminen ja kausaliteetti. Johdatus yhteiskuntatieteiden filosofiaan. [Luentomateriaali]. Helsingin yliopisto 4.11.2010. (Viitattu 13.2.2014.)
<http://wiki.helsinki.fi/download/attachments/56370602/Luento%204%20Tieteellinen%20selitt%C3%A4minen%20ja%20kausaliteetti.pdf?api=v2>

Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden perusteet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu. Helsinki: Forum Juris.

Koppa 2014a. Määrällinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto. Avoin yliopisto. (Viitattu 3.2.2014.)
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/maarallinen-tutkimus>

Koppa 2014b. Laadullinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto. Avoin yliopisto. (Viitattu 7.2.2014.)
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>

Kuivajärvi, K. 2003. 'Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan' - tutkimus sakkovankien vankilaurasta. Oikeus 2003 (32); 2: 102-118.

KvantiMOTV. Logistinen regressio. (Viitattu 14.2.2014.)
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/logregressio/logistinen.html>

Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2007. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Lavikkala, R. 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. (Toim.). Lavikkala, R. & Linderborg, H. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 2/2011, 93-134.

McNeill, F. & Maruna, S. 2008. Desistance, Generativity and Social Work with Offender. Teoksessa Developments in Social Work with Offenders. (Toim.). McIvor, G. & Raynor, P. London: Jessica Kingsley Publishers, 224-239.

Metsämuuronen, J. 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249.

Niemi, H. 2011. Sähköinen valvonta. Portti vapauteen - sivusto. (Viitattu 21.8.2014.)
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2465/sahkoinen_valvonta

Nellis, M. 2010. Electronic monitoring: towards integration into offender management? Teoksessa Offender Supervision. New directions in theory research and practice. (Toim.). McNeill, F., Raynor, P. & Trotter, C. Oxon: William Publishing, 509-533.

Nummenmaa, L. 2009. Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.

Nurminen, N., Ahmavaara, S. & Niiniskorpi, M. 2008. Rangaistusajan suunnitelmat. Opas toteutukseen, kirjaamiseen ja arviointiin. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Opetusmoniste 1/ 2008.

Oikeusministeriö. 2013. Laki valvotusta koevapaudesta voimaan vuoden vaihteessa. Oikeusministeriön tiedote 19.12.2013. (Viitattu 1.2.2014.)
<http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/12/lakivalvotustakoevapaudestavoimaanvuodenvaihteessa.html>

Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2014-2017. 2/2013. Helsinki: Oikeusministeriö. (Viitattu 29.9.2014.)
http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1360676829700/Files/TTS_2014-2017_48_s.pdf

Perusasioita oikeustieteestä. Helsingin yliopiston avoin yliopisto. (Viitattu 22.9.2014.)
<http://www.avoin.helsinki.fi/kurssit/oikjohd/materiaali/osa5.html>

Pettersson, M. 2013. Vankilanjohtaja Kaisa Tammi-Moilanen: ”Naisvankeja pitää suojella”. Helsingin sanomat, 25.4.2013. (Viitattu 11.10.2014.)
<http://www.hs.fi/elama/a1366781930368>

Rikosseuraamuslaitoksen määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta. 9.7.2014. Dro 1/004/2014. (Viitattu 1.8.2014.)
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentoimeenpano60112008.html>

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2012. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2013. (Viitattu 26.1.2014.)
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/netra-asiakirjat/6IUelJCwR/TP_ja_toimintakertomus_2012_korj220313VALMIS.pdf

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2014. (Viitattu 16.7.2014.)
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/netra-asiakirjat/7xepeUeV/Rikosseuraamuslaitoksen_tilinpaaatos_ja_toimintakertomus_2013.pdf

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. 2011. (Viitattu 26.1.2014.)
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hglF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf

Rissanen, A. 2012. Nuorten vakavan väkivallan muutos ja teonpiirteet 2002-2010. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. (Viitattu 2.6.2014.)
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37441/Pro%20gradu_sosiologia_Rissanen.pdf?sequence=2

Tala, J. 2010. Sääntelytarkkuuden ongelmia. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 251. (Viitattu 22.9.2014.)
http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/Tvw7BXkPf/251_Tala_2010.pdf

Tegelberg, V. 2013. Yhä useampi koevapaus keskeytyy. Tampereen yliopiston toimittajakoulutuksen viikkolehti Utain, 13.11.2013. (Viitattu 1.3.2014.)
<http://utain.uta.fi/uutiset/yh%C3%A4-useampi-koevapaus-keskeytyy>

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2011. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum.

The Good Lives Model of Offender Rehabilitation. 2014. (Viitattu 2.3.2014)
<http://www.goodlivesmodel.com/information#General>

Tyni, S. 2011. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Lavikkala, R. & Linderborg, H. (Toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskampus, Acta Poenologica 2/2011, 153-175.

Uusitalo, H., Seppänen, L., Korpelainen, E., & Kira, M. 2012. Vankina vapaudessa. Kohaus-hankkeen raportti valvotun koevapauden verkostosta. Helsinki: Aalto-yliopisto & Työterveyslaitos.

Uusitalo, H. 1991. Tiede, tutkimus ja tutkielma: Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.

Ward, T. & Fortune, C. 2013. The Good Lives Model: Aligning Risk Reduction with Promoting Offender's Personal Goals. Julkaisussa *European Journal of Probation* 5, 29-46. SAGE Publications.

Ward, T. & Maruna, S. 2007. *Rehabilitation*. London: Routledge.

Ward, T., Yates, P. M. & Willis, G. M. 2011. The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model. A Critical Response to Andrews, Bonta, and Wormith (2011). Julkaisussa *Criminal Justice and Behavior*. (94-110). SAGE Publications.

Vilkkä, H. 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Tammi.

Julkaisemattomat lähteet

Andersson, P. 2013. Valvotun koevapauden prosessi ja työnjako. Valvotun koevapauden lakikoulutus 19.-20.11.2013. [Luentomateriaali]. RSKK.

Harkins, L. 2011. Good Lives Model. [Luentodiat]. RSKK Ohjelmatyön seminaari 12/2011. Birmingham University.

Hypén, K. 2013. Väkivallan ennustaminen ja selittäminen. Vaarallisuus ja väkivalta rikosseuraamusalalla ja arviointikeskuksissa. [Luentodiat]. Laurea, Turvallisuuden hallinta ja kehittäminen - opintojakso. RSKK 19.11.2013.

Hypén, K. 2014. Henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse. 3.2.2014.

Hakkarainen, P. 2007. Jäsennetty riskiarvio -99.03. JRA/Staattinen 99.

Karsikas, V. 2014. Ylitarkastaja, Rikosseuraamuslaitos. [Asiantuntijahaastattelu]. Helsingin aikuisopisto 16.4.2014.

Mohell, U. 2014. Hallintoneuvos. [Asiantuntijahaastattelu]. Oikeusministeriö, Kriminaalipoliittinen osasto. Helsinki 22.4.2014.

Nurminen, N. 2012. Rikoksen uusimisriskin ja uusimisriskitekijöiden staattiset ja dynaamiset uusimisriskitekijät. [Luentomateriaali]. Laurea Tikkurila, 5.9.2012.

Ohjaaja. 2014. [Asiantuntijahaastattelu]. Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimisto, 24.6.2014.

Peltovuoma, S. 2008. SIR-R1 Arviointimenetelmä staattisten tekijöiden vaikutuksesta uusimisriskiin.

Peltovuoma, S. & Tyni, S. 2013. Aktuaarinen riskien arviointi työkalu ARAT (Actuarial Risk Assessment Tool). 31.10.2011. Päivitetty 22.8.2013.

Rikosseuraamusvirasto. 2004. Riski- ja tarvearvion työstämisohjeet. 1.5.2004.

Rikosseuraamusesimies. 2014. [Asiantuntijahaastattelu]. Kulmakonditoria, Hyvinkää. 26.9.2014.

Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus. 2012. Arviointikokonaisuusryhmän mietintö. 15.8.2012.

Vuorinen, P. 2013. PASW(SPSS)-ohjeita. Versio 18.0. Laurea-ammattikorkeakoulu. Laurea Tikkurila.

Kuviot

Kuvio 1 Riski- ja tarvearvion perusalueet	33
---	----

Taulukot

Taulukko 1: Sähköinen valvonta Länsi-Euroopassa ja yhteenveto maiden välisestä vertailusta Suomen koevapausjärjestelmään.	23
Taulukko 2: Koevapaudessa olleet iän mukaan luokiteltuna (n=543).	55
Taulukko 3: Koevapaudessa olleet päärikoksen mukaan luokiteltuna (n=543).	57
Taulukko 4: Koevapaudessa olleiden vankilakertaisuus (n=543).	58
Taulukko 5: Koevapaudessa olleet koevapauden pituuden mukaan luokiteltuna (n=543). .	58
Taulukko 6: Ristiintaulukointi koevapauden keston ja päärikosluokan yhteydestä (n=543).	60
Taulukko 7: Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet pääluokittain luokiteltuna (n=1701).	61
Taulukko 8: Päihteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).	62
Taulukko 9: Ajatteluun ja asenteisiin liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).	63
Taulukko 10: Asumiseen ja arkielviytymiseen liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).	63
Taulukko 11: Sosiaaliin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvä tavoite rangaistusajan suunnitelmassa (n=510).	64
Taulukko 12: Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen kokonaisuudessaan (n=504).	64
Taulukko 13: Ristiintaulukointi rikkomusten ja koevapauden peruuttamisen välisestä yhteydestä (n=543).	65
Taulukko 14: Ristiintaulukointi koevapauden peruuttamisen ja sukupuolen välisestä riippuvuudesta (n=543).	66
Taulukko 15: Mallissa mukana olevat muuttajat.	67
Taulukko 16: Mallin oikein luokittelemat muuttajat.	67
Taulukko 17: Mallin selitysaste.	68
Taulukko 18: Hosmer ja Lemeshow Test, mallin sopivuus aineistoon.	68
Taulukko 19: Omnibus Tests of Model Coefficients, mallin sopivuus aineistoon.	68
Taulukko 20: Mallin oikein luokittelemat muuttajat, toinen askel.	69
Taulukko 21: Mallissa mukana olevat muuttajat toisella askeleella.	70

Liitteet

Liite 1 Ajattelun ja asenteiden arvioinnin lisämoduuli.....	87
Liite 2 Teemahaastattelurunko: asiantuntijahaastattelu.....	90
Liite 3 Tutkimuslupa	92
Liite 4 Rekisteri-ilmoituksen vastaanottaminen	94

Liite 1 Ajattelun ja asenteiden arvioinnin lisämoduuli

Ajattelu ja asenteet**Pisteytyslomake/tarkistuslista**

Kuvaako lause arvioitavaa?

<u>1. Sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen taso</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Arvioitava vastaa kysymyksiin enintään yhdellä tai kahdella sanalla, ei kokonaisin lausein.	☐	☐
b) Tunneilmaisut tulevat epäasianmukaisissa yhteyksissä (naureskelu, itkukohtaukset, kiihtyminen, ylitsevuotava itsesääli tms.).	☐	☐
c) Puhuu päälle, ei anna suunvuoroa tai väistelee kysymyksiä.	☐	☐
d) Tulee istumaan liian lähelle, liian tuttavallinen tms.	☐	☐
e) Tuijottaa silmiin tai katselee seiniin. Katsekontakti ei ole asianmukainen.	☐	☐
<u>2. Itsehillinnän puute ja impulsiivinen väkivaltaisuus</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) On tehnyt rikokset voimakkaan tunnetilan vallassa.	☐	☐
b) Päätös tehdä rikos syntyi tilanteen yllyttämänä tai hetken mielihohteesta.	☐	☐
c) Tuomittu joskus taposta tai tapon yrityksestä.	☐	☐
d) Laitostiedoissa ilmoituksia kiivastumisesta tai muusta äkkipikaisuudesta	☐	☐
e) Tietoja impulsiivisesta aggressiivisuudesta muissa yhteyksissä (ei välttämättä johtanut rikosseuraamuksiin, esim. tutkittava kertoo ”pinnan palavan” herkästi)	☐	☐
<u>3. Tavoitehakuinen aggressiivinen käytös</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Kuuluu järjestäytyneeseen rikollisryhmään.	☐	☐
b) Väkivaltarikoksissaan on ollut ennakkosuunnitelma (esim. velan perintä, harkittu kosto, pelottelu, ryöstö).	☐	☐
c) Laitoshistoriassa on merkintöjä suunnitelmallisesta aggressiivisesta käyttäytymisestä (esim. kiusaaminen, uhkailu, kiristys).	☐	☐
d) Tuomittu joskus murhasta tai murhan yrityksestä.	☐	☐
e) Tietoja aggressiivisesta käyttäytymisestä muissa yhteyksissä tavoitteiden saavuttamiseksi (esim. viranomaisissa asioidessaan).	☐	☐
<u>4. Ongelmallisten elämänalueiden tunnistaminen ja määritteleminen</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Ei osaa nimetä yhtään keskeistä ongelmaa rikosten tekemisen taustalla.	☐	☐
b) Osaa nimetä ongelmia vain muissa mutta ei omassa itsessään.	☐	☐
c) Tunnustaa ongelmansa, mutta ei osaa nimetä tai rajata yhtään niistä.	☐	☐
d) Osaa kertoa motiiveistaan ja ajattelutavoistaan, mutta ei näe niissä mitään ongelmallista.	☐	☐
e) Järjenvastaisia näkemyksiä tai uskomuksia (esim. uskoo pääsevänsä rahapelikoneissa lopulta voitolle tai kuvittelee kaikkien ihmisten tekevän rikoksia, tai rikoksensa koituvan uhrille hyväksi).	☐	☐
<u>5. Ongelmanratkaisutaidot (ajattelun joustavuus)</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Ei osaa nimetä yhtään vaihtoehtoista (laillista) ratkaisua tilanteeseen, jossa on syyllistynyt rikokseen.	☐	☐
b) On toiminut ongelmatilanteen kohdatessaan useammin kuin yhden		

- kerran samalla rikokseen johtaneella tavalla. ☐ ☐
- c) Osaa nimetä laillisen ratkaisun tilanteeseen, jossa on syylistynyt rikokseen, mutta ei kykene soveltamaan sitä omaan toimintaansa. ☐ ☐
- d) Kavereiden tai rikoskumppaneiden vaikutus on ylittänyt oman harkinnan. ☐ ☐
- e) Pyrkii välittömään hyötyyn kykenemättä ottamaan huomioon tekojensa pitempiaikaisia vaikutuksia (itselleen tai muille). ☐ ☐

6. Muiden ihmisten näkökantojen ymmärtäminen Kuvaa Ei kuvaa

- a) Katuu rikoksiaan vain itselleen koituvien seurausten vuoksi, ei tuo oma-aloitteisesti esiin uhrin, yhteiskunnan tms. näkökulmaa rikokseen. ☐ ☐
- b) Kuvittelee muiden ihmisten ajattelevan kaikista asioista samalla tavalla kuin hän itse. ☐ ☐
- c) Ei kykene kuvailemaan miltä oma toimintansa näyttää muiden silmin. ☐ ☐
- d) Ei tuo esiin tunneilmaisuja sanallisesti tai eleissään. ☐ ☐
- e) Ei osoita minkäänlaista syyllisyydentuntoa tai katumusta. ☐ ☐

7. Rikosmyönteiset asenteet Kuvaa Ei kuvaa

- a) Kuuluu järjestäytyneeseen rikollisryhmään. ☐ ☐
- b) Rikos on tehty suunnitelmallisesti pidemmän ajan kuluessa. ☐ ☐
- c) Pitää rikosten tekemistä hyödyllisenä tai yleisesti hyväksyttävänä. ☐ ☐
- d) Pitää tekemiään rikoksia siinä tilanteessa hyväksyttävänä ratkaisuin. ☐ ☐
- e) Hyväksyy vähäisten rikosten tekemisen (esim. huumausaineen käyttörikos, teräaseen hallussapito) vaikka ei välttämättä hyväksy vakavien rikosten (esim. tappo, murha) tekemistä. ☐ ☐

8. Vihamieliset asenteet (vihamielisyys, katkeruus, kosto) Kuvaa Ei kuvaa

- a) Ilmaisee puheessaan kostoajatuksiaan tai – suunnitelmiaan. ☐ ☐
- b) Kertoo, ettei yleensä ottaen luota ihmisiin. ☐ ☐
- c) Ilmaisee katkeruutensa uhrille, rikoskumppanille tai ilmiantajalle. ☐ ☐
- d) On tiedossa tai ilmaisee haastattelussa vihamielisyyttä etnisiä, kulttuurisia, aatteellisia, seksuaalisia, tai eri vankiryhmiä kohtaan. ☐ ☐
- e) Vihamielisyys kohdistuu itsen, pitää itseään arvottomana, hylkiönä tai ihmisenä epäonnistuneena. (Huomaa mahdollinen itsetuhovaara.) ☐ ☐

9. Asenne henkilökuntaa ja auktoriteetteja kohtaan Kuvaa Ei kuvaa

- a) Ilmoituksia henkilökunnan uhkaamisesta tai epäasiallisesta käytöksestä. ☐ ☐
- b) Rikoshistoriassa virkamiehen väkivaltainen vastustaminen. ☐ ☐
- c) Ilmaisee vihamielisyytensä tai halveksuntansa henkilökuntaa kohtaan ilmeillä, eleillä, toimintatavoilla tai epäsuorilla vihjauksilla. ☐ ☐
- d) Puhuu alatyylisesti tai muuten epäasiallisesti henkilökunnasta tai muusta viranomaisesta. ☐ ☐
- e) Asioiminen viranomaisten kanssa ei onnistu tai on vaikeaa vihamielisyyden, katkeruuden tai epäluottamuksen vuoksi. ☐ ☐

10. Muutosmotivaatio rikollisesta käyttäytymisestä luopumiseen Kuvaa Ei kuvaa

- a) Ei tunnista itsessään mitään muutoksen tarvetta. ☐ ☐
- b) Uskoo muuttuneensa jo riittävästi vankila-aikana. ☐ ☐
- c) Ei halua luopua kokonaan aiemmista rikoksiin altistavista tavoistaan ☐ ☐

- (esim. ei aio lopettaa huumeiden käyttöä kokonaan). ☐ ☐
- d) Ei usko kykenevänsä muutokseen. ☐ ☐
- e) Muiden pitäisi muuttua, mutta ei henkilön itse. ☐ ☐
- ☐

<u>11. Manipuloiva käyttäytyminen</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Rikoshistoriassa petoksia, kiristystä, huijausta tai muuta manipulointia	☐	☐
b) On näyttöä pyrkimyksistä manipuloida muita vankeja omaksi edukseen tai apureikseen, muiden vankien kiristämisestä tms.	☐	☐
c) On näyttöä yrityksistä manipuloida henkilökuntaa tai muita virkamiehiä	☐	☐
d) Antaa toistuvasti virheellistä tietoa itsestään näyttäytyäkseen todellisuutta paremmassa valossa	☐	☐
<u>12. Riskihakuinen käyttäytyminen ja stimulaation hakeminen</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Kertoo, että rikosten taustalla on halu saada jännitystä	☐	☐
b) Kertoo kaipaavansa jatkuvaa vaihtelua ja että pitkästyä helposti	☐	☐
c) Vankilassa luo tahallisesti jännitystä synnyttäviä tilanteita	☐	☐
<u>13. Ihmissuhteissaan alistuva ja helposti hyväksikäytettävä</u>	<u>Kuvaa</u>	<u>Ei kuvaa</u>
a) Asiakirjoista ilmenee, että rikokset ovat tapahtuneet toisen henkilön tai henkilöiden painostuksesta	☐	☐
b) Kykenemätön itsenäiseen päätöksentekoon	☐	☐
c) Mielipiteissään horjuva ja helposti johdateltavissa	☐	☐
d) Valmis tekemään mitä tahansa saadakseen ystäviä ja hyväksyntää	☐	☐
e) Vankilassa on joutunut muiden vankien painostamaksi	☐	☐

Yksikin *kuvaa* -vastaus tarkoittaa sitä, että osioon saattaa liittyä uusimisriskitekijä. Mitä useampia *kuvaa* -vastauksia osio saa, sitä keskeisempi riskitekijä saattaa olla kyseessä.

Liite 2 Teemahaastattelurunko: asiantuntijahaastattelu

Taustatiedot

Virka-asema?

Asema suhteessa valvottujen koevapauksien täytäntöönpanoon/koevapauteen järjestelmänä?

Kuinka pitkään toiminut valvottujen koevapauksien parissa?

Koevapauden edellytysten harkinta ja valmistelu

Millaisille vangeille koevapaus on tarkoitettu?

Millaisten vankien on helpointa päästä koevapauteen?

Millaista aktiivisuutta vangeilta edellytetään koevapauteen pääsemiseksi?

Mikä merkitys koevapaudella on vangin kannalta?

Koevapauden sisältö ja toimintavelvoitteet

Kuinka paljon vangilta edellytetään omaa aktiivisuutta toimintavelvoitepaikan hankkimisessa?

Kuinka paljon saa vankilasta tukea? Onko tuki näkemyksesi mukaan riittävää?

Millaista yhteistyötä koevapauden järjestämisessä tehdään muiden viranomaisten, järjestöjen tai yksityisten henkilöiden kanssa? Yhteistyön toimivuus?

Sosiaalisten suhteiden merkitys koevapaudessa menestymisessä: Miten varmistetaan, että vangin sosiaaliset suhteet tukevat rikoksettomuutta? Miten rikoksettomuutta edistäviä sosiaalisia suhteita tuetaan koevapauden aikana?

Millaista tukea vanki saa koevapaudessa selviytymiseksi valvonnan keinoin?

Onko valvonta näkemyksesi mukaan tehokasta ja riittävää?

Koevapauden ehtojen rikkominen ja peruuttaminen

Miten rikkomuksiin reagoidaan?

Mikä käsitetään törkeäksi ja tahalliseksi ehtojen rikkomiseksi? Millaisista rikkomuksista yleensä seuraa suullinen huomautus/kirjallinen varoitus?

Päihtymysrikkomukset: Onko linjattu, mitä päihtymyksestä seuraa? Huumeet, alkoholi?

Missä tilanteissa valvotun koevapauden peruuttaminen tulee kyseeseen? Milloin peruutetaan kokonaan ja milloin määräajaksi?

Millä edellytyksin vangin on mahdollista päästä uudelleen koevapauteen, jos se on kerran peruutettu?

Mikä näkemyksesi mukaan aiheuttaa useimmiten koevapauden peruuntumisen?

Koevapaus järjestelmänä

Mitä ajattelet koevapaudesta järjestelmänä? Toimivuus, tarkoituksenmukaisuus?

Mitä hyviä ja huonoja puolia valvotussa koevapaudessa on?

Miten koevapaus on nähdäksesi kehittynyt vuodesta 2006 tähän päivään? Mitkä ovat olennaisimmat muutokset?

Miten arvioit lain valvotusta koevapaudesta muuttavan toimintakäytäntöjä? Mitä on jo olennaisesti muuttunut?

Mitkä tekijät edesauttavat valvotun koevapauden onnistumista? Mitkä tekijät ovat usein yhteydessä epäonnistumiseen?

Millä tavoin koevapaus edistää vangin yhteiskuntaan sijoittumista?

Miten ja kuinka laajasti koevapausmääriä on tarkoitus kasvattaa? Tulevaisuuden tavoitteet?

Miten koevapauden valmisteluun ja valvontaan tarvittavat resurssit on huomioitu? Miten lakimuutokset vaikuttavat resurssien tarpeeseen?

Miten koevapautta voisi edelleen kehittää?

Muita ehdotuksia/kommentteja?

Liite 3 Tutkimuslupa

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Päätös

27.3.2014

13/332/2014

Tiina Lilja

Hakemuksenne 6.3.2014

Tutkimuslupahakemus

Olet hakenut Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Laurea-ammattikorkeakoulun rikosseuraamusalan koulutusohjelman opinnäytetyötä varten. Opinnäytetyön ohjaajana toimii johtaja Hannu Kiehelä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksesta.

Tutkimuksen aihe

Valvotun koevapauden epäonnistumisen syiden analysointi.

Tutkimuksen toteutus

Opinnäytteessä analysoidaan tilastollisin menetelmin vuonna 2012 alkaneet koevapaudet (544 kpl). Lisäksi opinnäytteessä haastatellaan henkilöstöä.

Lupahakemus

Haette lupaa aineiston käyttöön.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimuslupan. Aineiston muodostaminen tulee tehdä erikoistutkija Sasu Tynin kanssa.

Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua. Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilan tai keskushallintoyksikön muulle toiminnalle.

Tutkimustarkoituksiin tapahtuvasta henkilötietojen automaattisesta käsittelystä tulee tehdä henkilötietolain 36 ja 37 §:n mukainen ilmoitus tietosuojavaltuutetulle silloin, kun käsitellään arkaluonteisia tietoja ja tiedot kerätään pelkästään rekisteripohjaisesti, eikä tällaisesta tutkimusrekisteristä ole nimenomaan säädetty laissa. (ks. www.tietosuoja.fi)

Osoite
Lintulahdenkuja 4
00530 HELSINKI

Puhelin
029 56 88500

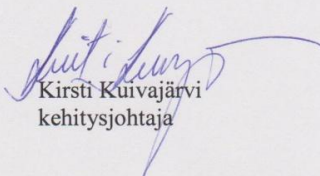
Telekopio
029 56 88446

Sähköpostiosoite
kirjaamo.rise@om.fi

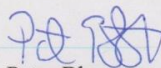
2(2)

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu 2A, 01301 VANTAA). Opinnäytteenä tulee myös lähettää sähköpostitse tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos piddättää oikeuden julkaista tiivistelmän internet-sivuillaan.

Tähän päätökseen voi hakea muutosta Helsingin hallinto-oikeudesta.
Valitusosoitus liitteenä.

Kirsti Kuivajärvi
kehitysjohtaja

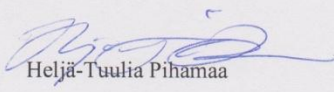

Peter Blomster
tutkija

Tiedoksi

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja
Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja
Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja
Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kirjastonhoitaja

Liite 4 Rekisteri-ilmoituksen vastaanottaminen

	TIETOSUOJAVALTUUTETUN TOIMISTO	
		Dnro 1075/4225/14
		13.10.2014
<div style="background-color: orange; height: 15px; width: 50%; margin: 10px auto;"></div>		
Tiina Lilja		
<div style="background-color: gray; height: 15px; width: 100%; margin: 5px 0;"></div> <div style="background-color: gray; height: 15px; width: 100%; margin: 5px 0;"></div>		
Tieteellisen tutkimuksen rekisteriseloste 11.04.2014		
Rekisteri-ilmoituksen vastaanottaminen		
<p>Tietosuojavaltuutetun toimisto on vastaanottanut rekisteri-ilmoituksenne ”Vuonna 2012 alkaneet valvotut koevapaudet” nimisestä tutkimuksesta. Kiitos ilmoituksestanne.</p> <p>Ilmoitusvelvollisuus perustuu henkilötietolain 36 ja 37 §:ssä tarkoitettuun ilmoitusvelvollisuuteen. Kiinnitämme huomiota siihen, että ilmoituksen tekeminen tietosuojavaltuutetulle ei ole lupamenettely, vaan jokainen rekisterinpitäjä vastaa itsenäisesti henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta.</p> <p>Henkilötietolain 10 §:n mukaan rekisteriseloste on pidettävä jokaisen saatavilla. Siksi on tärkeää, että seloste on laadittu täyttöohjeiden mukaisesti. Selosteen tulee antaa selkeä ja asianmukainen kuva tutkimuksessa käsiteltävien henkilötietojen käsittelystä.</p> <p>Ohjaamme tutustumaan osoitteessa www.tietosuoja.fi oppaisiin ”Tietosuoja ja tieteellinen tutkimus henkilötietolain kannalta”, ”Rekisteritutkimuksen tietosuojaopas tutkijoille ja tietopyyntöjä käsitteleville viranomaisille” sekä ”Henkilötietolain mukainen ilmoitusvelvollisuus”, jonka kappaleessa 6 käsitellään ilmoitusvelvollisuutta historiallisen ja tieteellisen tutkimuksen osalta.</p> <p>Pahoittelemme vastauksen antamisen viivästymistä toimistomme vireillä olevien asioiden suuren määrän vuoksi. Lisätietoa voitte tarvittaessa kysyä allekirjoittaneelta tietopalvelusihteeriltä puhelinnumerosta 029 56 66764.</p> <p>Tietosuojavaltuutetun toimiston puolesta,</p>		
Toimistopäällikkö		 Helja-Tuulia Pihamaa
<hr/>		
Postiosoite	Käyntiosoite	Vaihde
PL 800	Ratapihantie 9	029 56 66700
00521 Helsinki	6. kerros	
Neuvonta	029 56 16670	

TIETOSUOJAVALTUUTETUN TOIMISTO

2/2

Tietopalvelusihteeri

Hanna Pentti**Tietosuojavaltuutetun toimivalta**

Henkilötietolain (523/1999) 38 §:n 1 momentin mukaan tietosuojavaltuutettu antaa henkilötietojen käsittelyä koskevaa ohjausta ja neuvontaa sekä valvoo henkilötietojen käsittelyä tämän lain tavoitteiden toteuttamiseksi ja käyttää päätösvaltaa siten kuin tässä laissa säädetään.

Henkilötietolain 40 §:n 1 momentin mukaan tietosuojavaltuutetun on edistettävä hyvää tietojenkäsittelytapaa sekä ohjein ja neuvoin pyrittävä siihen, ettei lainvastaista menettelyä jatketa tai uusita. Tarvittaessa tietosuojavaltuutetun on saatettava asia tietosuojalautakunnan päätettäväksi taikka ilmoitettava syytteeseen panoa varten.

Henkilötietolain 40 §:n 2 momentin mukaan tietosuojavaltuutetun on ratkaistava asia, jonka rekisteröity on saattanut 28 ja 29 §:n nojalla hänen käsiteltäväkseen. Tietosuojavaltuutettu voi antaa rekisterinpitäjälle määräyksen rekisteröidyn tarkastusoikeuden toteuttamisesta tai tiedon korjaamisesta.

Tietosuojavaltuutettu valvoo yksityisyyden suojasta työelämässä annetun lain (työelämän tietosuojalaki) (759/2004) 22 §:n mukaan lain noudattamista yhdessä työsuojeluviranomaisten kanssa.

Sähköisen viestinnän tietosuojalain (516/2004) 32 §:n mukaan tietosuojavaltuutetun tehtävänä on valvoa mm. lain 7 lukuun (26-29 §) sisältyvien suoramarkkinointia koskevien säännösten noudattamista.

Postiosoite	Käyntiosoite	Vaihde	Sähköposti ja kotisivut
PL 800	Ratapihantie 9	029 56 66700	tietosuoja@om.fi
00521 Helsinki	6. kerros		http://www.tietosuoja.fi
Neuvonta	029 56 16670	ma-to 9:00-11:00 & 13:00-15:00	pe 9:00-12:00